

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ
ФАКУЛТЕТ**

ДЕВЕТНАДЕСЕТА
СТУДЕНТСКА
НАУЧНА СЕСИЯ

Редакционна колегия:

Проф. д-р Маринела Михова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Проф. д-р Теодора Давидова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Доц. д-р Мариела Тодорова-Колева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Доц. д-р Цветелина Славова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Доц. д-р Деляна Чуховска

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Гл. ас. д-р Кристина Тодорова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Гл. ас. д-р Парашкева Коева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Гл. ас. д-р Христина Фидосиева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Педагогически факултет

ДЕВЕТНАДЕСЕТА СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ

Том 4

Велико Търново
2024

© Авторски колектив, 2024

© Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2024
Велико Търново, ул. „Теодосий Търновски“, № 2

ISSN 2738–8832

СЪДЪРЖАНИЕ

Авги Л. Лайлакиду, Приобщаване на деца и лица с интелектуална недостатъчност	9
Симона Ц. Нешкова, Драматизацията в работата на педагога с деца от детската градина за развиване на претворяваща комуникация.....	26
Кристина Д. Димитрова, Съвременни подходи на театралното педагогическо взаимодействие в работата на педагога в детската градина	36
Полина С. Савова, Куклено театрална игра за развиване на комуникативните речевни умения в детската градина с деца от трета възрастова група.....	44
Ива И. Баракова, Изследване на силова издръжливост и гъвкавост при 14-годишни гимнастички	54
Цветелина М. Русанова, Изследване на информираността на родителите за подготовката на децата от предучилищна възраст преди постъпване в първи клас	59
Памела Ан. Капитанова, Подобряване на уменията за четене във втори клас чрез интерактивно обучение – неформално образование.....	69
Кристина П. Крумова, Ролята на обучението по родинознание за възпитаване на патриотичен дух и родолюбие в 1. клас	80
Анжелика К. Арабшаховна, Екологическо воспитание учащихся основной школы во внеурочной деятельности	93
Боряна С. Димитрова-Майстер, Общуването в мултикултурна образователна среда по примера на едно I общообразователно училище в гр. Хамбург.....	100
Данита Ив. Попова, Трудности при формиране на здравна компетентност у учениците в мултикултурна среда	109
Мариел С. Иванов, Ролята на проектно-базираното обучение и семейната среда за формиране на здравна култура у учениците	118
Ралица Г. Ранчева, Учтивата молба в българската и гръцката детска реч.....	130
Павлина Г. Петрова, Мултимедийни технологии при обучението по музика в началното училище.....	136
Вероника П. Миланова, Съвременният учител – изисквания, достижения и компетентности. Изучаването на английски език като неизменна част от учебния процес	145
Мирела Л. Тодорова, Животът без технологиите.....	150
Теди М. Денчева, Съвременни измерения на семейството в България.....	155

Зорница Й. Драгнева-Василева, Предизвикателствата на съвременното родителство	165
Ива Т. Йорданова, Свръхчувствителните деца в социалнопедагогическата работа	177
Елена В. Григорова, Алтернативни форми на комуникация при невербални деца и ученици.....	187
Лариса З. Арабшаховна, Развитие познавателных универсальных учебных действий учащихся основной школы в процессе обучения.....	197
Пенка Г. Пейкова, Ползи от взаимодействието между детска градина, семейството и другите институции в малкото населено място – изследване на опита на с. Бряговица	204
Мариета А. Маринова, Сензорната история – портал към света чрез сетивата	208

CONTENTS

Avgi L. Laylakidu , Inclusion of children and persons with intellectual abilities.....	9
Simona Ts. Neshkova , Dramatization in the work of a teacher with kindergarten children to develop transformative communication.....	26
Christina D. Dimitrova , Modern approaches to theatrical pedagogical interaction in the work of a kindergarten teacher	36
Polina S. Savova , Puppet theater game for developing communicative speaking skills in kindergarten with children of the third age group	44
Iva I. Barakova , A study of strength endurance and flexibility in 14-year-old female gymnasts.....	54
Tsvetelina M. Rusanova , Research on parents' awareness of preschool children's preparation before entering first grade	59
Pamela An. Kapitanova , Improving reading skills in second grade through interactive learning – non-formal education	69
Kristina P. Krumova , The role of family studies education for educating a patriotic spirit and love of nation in the 1st grade	80
Anzelika K. Abrabshakhovna , Environmental education of basic school students in extra-curricular activities.....	93
Boriana S. Dimitrova – Meister , Communication in a multicultural educational environment as an example of a general education school in the city of Hamburg	100
Danita Iv. Popova , Difficulties in forming health competence among students in a multicultural environment	109
Mariel S. Ivanov , The role of project-based learning and t he family environment for the formation of a health culture in students	118
Ralitsa G. Rancheva , The polite request in Bulgarian and Greek children's language	130
Pavlina G. Petrova , Multimedia technologies in primary school music education.....	136
Veronika P. Milanova , The modern teacher – requirements, achievements and competences. Learning English as an intended part of the learning process.....	145
Mirela L. Todorova , The life without technology	150
Tedi M. Dencheva , Contemporary dimensions of the family in Bulgaria.....	155

Zornitsa Dragneva-Vasileva , The challenges of modern parenting	165
Iva Yordanova , Highly sensitive children in social pedagogy work.....	177
Elena V. Grigorova , Alternative forms of communication for non-verbal children and students	187
Larisa Z. Arabshakhovna , Development of cognitive universal learning actions of basic school students during the training process	197
Penka G. Peykova , Benefits of the interaction between kindergarten, family and other institutions in a small settlement - a study of the experience of a village Briagovitsa.....	204
Marieta A. Marinova , The sensory story – a portal to the world through the senses	208

ПРИБОЩАВАНЕ НА ДЕЦА И ЛИЦА С ИНТЕЛЕКТУАЛНА НЕДОСТАТЪЧНОСТ

Авги Лайлакиду

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Приобщаващо образование. Специална педагогика, I курс

Научен ръководител:

доц. д-р Катерина Златкова-Дончева

Резюме на доклада: В настоящият доклад се представят и изследват получените данни от проведени онлайн проучвания на учители от начален, прогимназиален и гимназиален етап и на обществото с цел да се проследи тяхната оценка за приобщаването на деца и лица с интелектуална недостатъчност.

В настоящото проучване анализираме както мнението на педагогически специалисти, така и това на обществото. Разглежда се мнението им относно включването им в обществото, образователната среда, подкрепата на семействата и информираността на обществото.

Ключови думи: приобщаване, образование, интелектуална недостатъчност, деца, лица, образование, семейство.

INCLUSION OF CHILDREN AND PERSONS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Avgi L. Laylakidu

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Scientific supervisor:

Assos. Prof. Phd Dr. Katerina Zlatkova-Doncheva

Abstract: This report presents and examines the data obtained from online surveys of primary, lower secondary and upper secondary teachers and society in order to track their assessment of the inclusion of children and persons with intellectual disabilities.

In this study, we analyze both the opinion of pedagogical specialists and that of society. Their views on their inclusion in society, educational environment, support of families and public awareness are considered.

Keywords: inclusion, education, intellectual disability, children, persons, education, family.

ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременното общество приобщаването на деца и лица с увреждания заема централно място в дискусиата за равни възможности и социална справедливост. Интелектуалната недостатъчност е разнообразно състояние, което включва различни нива на ограничение. Важно е да се подчертае, че хората с интелектуална недостатъчност са изключително разнообразна група, като техните нужди и потребности са уникални и различни за всеки човек. Приобщаването им в обществото изисква не само осигуряване на физически достъп до различни сфери, но и създаване на условия за тяхно активно участие и принос към обществото. Това включва осигуряване на образователни възможности, подкрепа за самостоятелност и развитие на умения, подкрепа за семействата както и информираност на обществото.

Въпреки значителния напредък в областта на приобщаването, все още се сблъскваме с предизвикателства и предразсъдъци, които ограничават възможностите за пълноценно участие на лица с интелектуална недостатъчност в обществения живот. Все по-често деца с интелектуални нарушения влизат в масовите образователни институции и чуваме как учителите не могат да се справят, децата биват тормозени от съученици, родители не искат децата им да са в един клас с такива деца. Затова е от съществено значение да продължим да работим за създаването на отворено, инклузивно и подкрепящо общество, което приема различията.

„Една от най-грубите грешки е да се смята, че педагогиката се явява наука за детето, а не за човека“

Януш Корчак

За да се проследи оценка за приобщаването на деца и лица с интелектуална недостатъчност, бяха анкетирани 75 учители от начален, прогимназиален и гимназиален етап. Анализът на анкетата ще обобщи получената информация в табличен и графичен вид.

Обект на настоящото изследване са децата и лицата с интелектуална недостатъчност, а предмет процесът на тяхното приобщаване.

Целта на изследване е да се съпостави гледната точка на педагогическите специалисти и обществото, по отношение на информираността на обществото, подкрепата на семействата и приобщаването на деца и лица с интелектуална недостатъчност.

Задачите на изследването могат да обосноват следните:

1. Да бъдат изследвани социалните възприятия и предразсъдъците на обществото към децата и лицата с интелектуална недостатъчност.
2. Да бъдат изследвани нуждите на семействата и предизвикателствата, с които са сблъскват в процес на приобщаване.

3. Да бъдат изследвана нагласата към образователната включеност на децата с интелектуална недостатъчност в образователни институции.

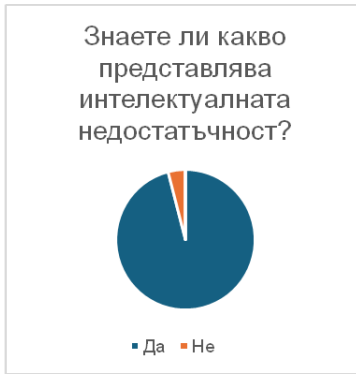
Настоящото изследването е проведено през периода март/април тази година, чрез метода на онлайн анкета. В него вземат участие 75 учители от начален, прогимназиален и гимназиален етап, от които 70 са жени, 3 мъже и 2 са предпочели да не споделят своя пол, а от обществото участие са взели 165 души, от които 152 жени, 9 мъже и 4 са предпочели да не споделят своя пол. Териториалният обхват на изследването обхваща цялата страна.

1. Анализ на резултатите от изследването

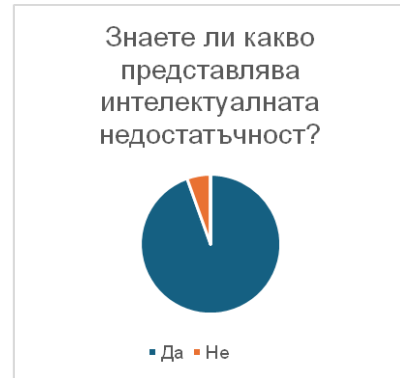
Анкетата е проведена на територията на Република България. В нея са участвали 75 учители на възраст между 24 и 65 години, като средната възраст на анкетираните е 44 години. Средният учителски стаж е 13 години. Като всички анкетираните преподават или са преподавали в начален, прогимназиален и гимназиален етап. Разпределението по пол е както следва 93.3% жени, 4% мъже и 2.7% предпочитат да не споделят своя пол. От Обществото са участвали 165 души на възраст между 18 и 70 години, като средната възраст на анкетираните е 40 години. Разпределението по пол е както следва 92.1% жени, 5.5% мъже и 2.4% предпочитат да не споделят своя пол.

2. Лични знания относно интелектуалната недостатъчност.

По отношение на личната информираност относно интелектуалната недостатъчност по-голяма част от анкетираните както сред учителите, така и сред обществото споделят, че знаят какво представлява интелектуалната недостатъчност. Също така и че са работили с лица страдащи от този дефицит. Фигура 1 и 2 показват процентното съотношение относно разбирането за интелектуалната недостатъчност, а фиг. 3 и 4 показват процентното съотношение относно съвместната работа с лица с този дефицит. Като първите фигури от категориите (1 и 3) са резултати от учителите, а другите (2 и 4) са от резултатите в обществото.

Фиг. 1. Процентно разпределение на показателя относно личната информираност за ИН

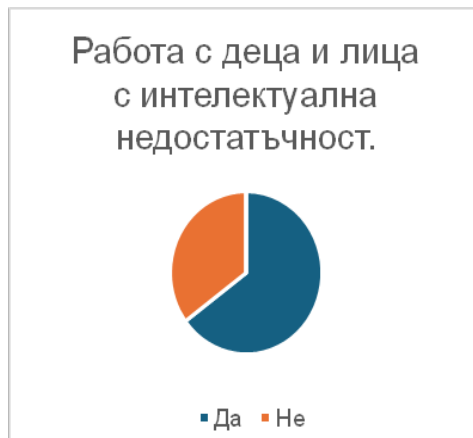
Фиг. 2. Процентно разпределение на показателя относно личната информираност за ИН

Факта, че все повече учители и хора са запознати с интелектуалната недостатъчност, а и не само с нея обнадява процеса на приобщаване на децата и лицата с увреждания. Все още има насадени стереотипни убеждения и тези лица биват дискриминирани най-често от образователна гледна точка.

Идеята за приобщаващото образование се заражда още през 1948 г. във Всеобщата декларация за правата на човека, където ясно се дефинира правото на образование за всеки човек, а през 1989 година Конвенцията на ООН за правата на детето утвърждава и правото на образование на всички деца (Конвенция на ООН). Наредбата за приобщаващо образование урежда обществените отношения, свързани с осигуряване на приобщаващото образование на децата и учениците в системата на предучилищното и училищното образование, както и дейността на институциите в тази система за предоставяне на подкрепа за личностно развитие на децата и учениците. Определя конкретни дейности от общата подкрепа само за отделни деца и ученици, насочени към превенция на обучителните затруднения. Приемането и включването в ученето и обучението в детската общност, като основна подкрепяща единица в училищната среда, не изчерпва нуждата от подкрепа ако не са включени учителите, училищната администрация и семействата. Реализирането на целите на приобщаващото образование е възможно само при активното участие на всички. (Авторски колектив, 2012 Интегрирано и включващо обучение).

Фиг. 3. Процентно разпределение на показателя относно работа с лица с интелектуална недостатъчност

Фиг. 4. Процентно разпределение на показателя относно работа с лица с интелектуална недостатъчност

Хубаво е, че все повече учители работят с такива деца. Това означава, че все повече деца с интелектуални нарушения учат в масовото училище и има стремеж за тяхното приобщаване. Все по-често се срещат информирани хора, въпреки че част от тях нямат практически опит с лица с увреждания. През годините е имало много грешки в тълкуването на интелектуалната недостатъчност. Насърчаването на равенството, социалното сближаване и активното гражданско участие е една от стратегическите цели на сътрудничеството в областта на образованието и обучението на равнище ЕС. [EuropeanEducationArea \(europa.eu\)](http://EuropeanEducationArea.eu). Когато има подходяща подкрепа обучението на деца с интелектуални затруднения в масовото училище може да бъде ефективно.

3. Измерване взаимодействието в обществото и отношението на обществото

Една от целите на изследването е да проучи взаимодействието и отношението на обществото. Изследователският метод, чрез който са получени основните данни, е първата част на анкетата която съдържа 4 скали, измерващи оценка на критериите, свързани с информираността на обществото, приемането на лица с интелектуална недостатъчност на обществени места и влиянието на обществото върху приобщаването. Изборът на съдържателната същност на критериите е направен на база теоретичните основи, характеризиращи основните проблеми при процеса на приобщаване на лица с увреждания.

По отношение на **взаимодействието в обществото и отношението на обществото**, се установява, че средните стойности по повечето показатели варират около 2 – 3.5, показателите са спорни и показват,

че обществото не е добре информирано и се нуждае от повече информация относно интелектуалната недостатъчност; има осъзнатост, че обществото влияе на приобщаването, също така показателите показват, че по-скоро е редно лицата с интелектуална недостатъчност да посещават обществени места като театър, кино, цирк и др. Ранжирането на отговорите е в четиристепенна скала, като 1 е не, 2 – по-скоро не, 3 – по-скоро да, 4 – да. След направения вариационен анализ, резултатите са систематизирани в таблица 1.

Таблица 1. Средни стойности на критерия и показателите за взаимодействието в обществото и отношението на обществото.

	Mean - учители	Mean	Std. Dev. - Учители	Std. Dev.
Редно ли е лица с интелектуалната недостатъчност да посещават места като: театър, кино, цирк и др.	3.23	3.4	0.63	0.67
Влияние на обществото върху приобщаването на хора с интелектуалната недостатъчност.	3.16	3.16	0.75	0.85
Информираност на обществото относно интелектуалната недостатъчност.	2.24	2.04	0.63	0.68
Необходимост от информиране на обществото относно интелектуалната недостатъчност	3.47	3.5	0.6	0.63

Анализът на честотното разпределение показва, че най-голям процент от анкетираните както при обществото, така и при учителите смятат, че обществото по-скоро не е информирано относно интелектуалната недостатъчност (54,68%), показано в таблица 2 – според учителите и 60,6% според обществото, показано в таблица 3.

Таблица 2. Честотно разпределение на въпроса „Взаимодействие в обществото и ролята на обществото“ по всички показатели

Стойност	Посещение на обществени места		Влияние на обществото върху приобщаването		Информирателност относно интелектуалната недостатъчност		Нужда на обществото от информиране	
	Честота	%	Честота	%	Честота	%	Честота	%
не	0	0	2	2,67	8	10,66	1	1,33
по-скоро не	8	10,66	10	13,33	41	54,68	1	1,33
по-скоро да	42	56	37	49,34	26	34,66	35	46,67
да	25	33,34	26	34,66	0	0	38	50,67

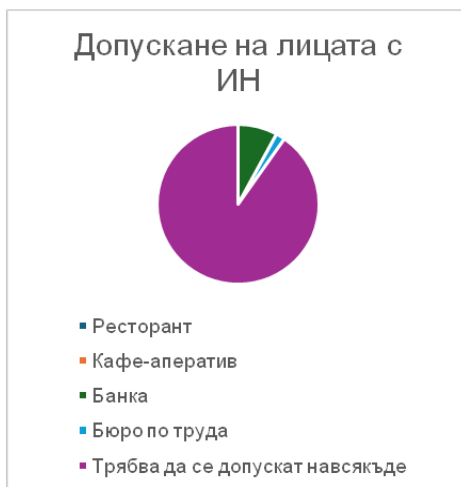
Таблица 3. Честотно разпределение на въпроса „Взаимодействие в обществото и ролята на обществото“ по всички показатели

Стойност	Посещение на обществени места		Влияние на обществото върху приобщаването		Информирателност относно интелектуалната недостатъчност		Нужда на обществото от информиране	
	Честота	%	Честота	%	Честота	%	Честота	%
не	3	1,82	10	6,07	31	18,79	1	0,6
по-скоро не	8	4,85	18	10,9	100	60,6	9	5,46
по-скоро да	74	44,85	73	44,25	30	18,19	61	36,97
да	80	48,48	64	38,78	4	2,42	94	56,97

По отношение допускането на лица с интелектуална недостатъчност на обществени места значителен процент и от двете групи смятат, че те трябва да бъдат допускани навсякъде 90% от учителите и 85% от обществото. Малък процент от анкетираните смятат, че лицата не трябва да бъдат допускани до банка и бюро по труда. Това може да се дължи на стереотипни убеждения, че държавата подsigурява всичко на лицата с увреждания настанени в институции или поради негодност за дадена работа. Въпреки всичко лицата с интелектуална недостатъч-

ност дори безработни получават социална пенсия/ пенсия най-често превеждана по банков път, но може да бъде получена и в пощенски клон. Вече има политика за трудова заетост на лицата с увреждания, при което държавата финансира проекти към дадена община и могат да бъдат назначени по даден проект, стига да имат завършена степен на образование – най-малко начална. Коеито става с кандидатстване, медицинско за годност на лицето за участие в желания проект. Също така бюро по труда извършват различни обучителни курсове и програми за лицата с увреждания, но също се изисква завършена степен на образование – най-малко начална. След завършването на даден курс само едно от участвалите лица бива насочвано към дълготрайна трудова заетост към дадено учреждение зависимост от курса. Един от недостатъците на закона е, че лицата поставени под пълно запрещение не могат да бъдат трудово ангажирани. Тяхната работа може да бъде осъществена единствено чрез предприятие осигуряващо защитена среда - така наречените социални предприятия.

Показани във фигура 5 според учителите и фигура 6 според обществото.

Фиг. 5. Процентно разпределение на показателите относно допускането на лица с ИН на обществени места

Фиг. 6. Процентно разпределение на показателите относно допускането на лица с ИН на обществени места

Анализът на критерия **относно образователната среда**, показва, че средните стойности са високи, което означава, че децата и лицата с интелектуална недостатъчност трябва да посещават общообразователните институции. По този показател мнението на учителите и обществото е почти равно. Това предполага, че все по-малко хора имат

стереотипни виждания и са отворени тези лица да бъдат по-добре включени в образователния процес, въпреки че вторият показател е донякъде противоречив на първия. Ранжирането на отговорите е отново в четиристепенна скала, като 1 е не, 2 – по-скоро не, 3 – по-скоро да, 4 – да. След направения вариационен анализ, резултатите са систематизирани в таблица 4.

Таблица 4. Средни стойности на критерия и показателите относно образователната среда

	Mean - учители	Mean	Std. Dev. - Учители	S t d . Dev.
Посещаване на образователни институции.	3.09	3.29	0.74	0.73
Учебния процес с децата с интелектуална недостатъчност.	2.57	2.48	0.81	0.82

Анализът на честотното разпределение показва, повече от 50% от учителите смятат, че децата с този дефицит пречат на учебния процес, при обществото процента е малко по-нисък 47,87%. Двамата показателя меко казано си противоречат, това може да е индикатор за не добре квалифицирани специалисти или големия натиск не позволява качествено включване на тези деца в образователната среда. Показателите са систематизирани в таблица 5 – според учителите и в таблица 6 според обществото.

Стойност	Посещаване на образователни институции		Учебния процес с децата с ИН	
	Честота	%	Честота	%
не	2	2,67	6	8
по-скоро не	11	14,67	29	38,66
по-скоро да	40	53,33	31	41,34
да	22	29,33	9	12

Таблица 5. Честотно разпределение на въпроса относно образователната среда по всички показатели

Стойност	Посещаване на образователни институции		Учебния процес с децата с ИН	
	Честота	%	Честота	%
не	3	1,82	17	10,31
по-скоро не	18	10,9	69	41,82
по-скоро да	72	43,64	61	36,97
да	72	43,64	18	10,9

Таблица 6. Честотно разпределение на въпроса относно образователната среда по всички показатели

Анализът на критерия **относно подкрепата на семействата** показва, че средните стойности са високи, което означава, че не са достатъчно подкрепени и имат нужда от по-добра подкрепа. Въпреки множеството социални институции в подкрепа на лицата с увреждания, все още системата се бори с неквалифицираните кадри и търси най-ефективните методи за подпомагането на лицата и техните семейства. Ранжирането на отговорите е отново в четиристепенна скала, като 0 е не съм информиран/не знам, 1 - не, 2 – по-скоро не, 3 –по-скоро да, 4 – да. След направения вариационен анализ, резултатите са систематизирани в таблица 7.

Таблица 7. Средни стойности на критерия и показателите относно подкрепата на семействата

	Mean - учители	Mean	Std. Dev. - Учители	Std. Dev.
Трябва ли да бъдат по-добре подкрепени семействата?	3.2	3.45	0.96	0.79
Достатъчно ли се подкрепят семейства с член с интелектуална недостатъчност?	1.85	1.59	0.93	0.76

Анализът на честотното разпределение показва, че повече от половината анкетирани и от двете групи смятат, че семействата не се подпомагат достатъчно и имат нужда от допълнителна подкрепа. Показано в таблица 8 – според учителите (92%) и в таблица 9 според обществото (94,56%). Минимална част от анкетираните споделят, че не са достатъчно информирани относно подкрепата на семействата.

Стойност	Трябва ли да бъдат по-добре подкрепени семействата?		Достатъчно ли се подкрепят семейства с член с ИН?	
	Честота	%	Честота	%
не съм информиран/ не знам	4	5,34	7	9,33
не	1	1,33	13	17,34
по-скоро не	1	1,33	43	57,33
по-скоро да	39	52	8	10,66
да	30	40	4	5,34

Таблица 8. Честотно разпределение на на въпросаотносно подкрепата семействата

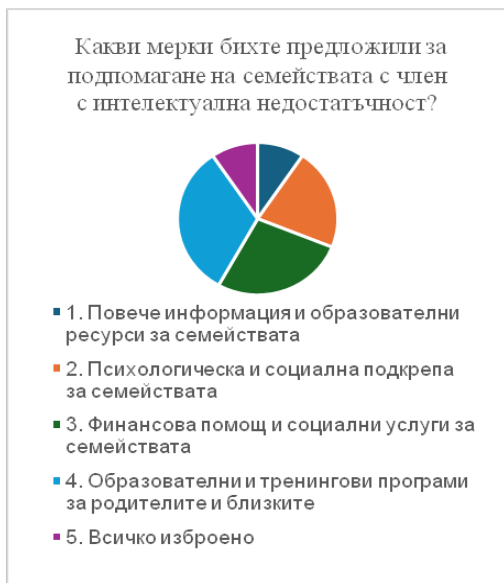
Стойност	Трябва ли да бъдат по-добре подкрепени семействата?		Достатъчно ли се подкрепят семейства с член с ИН?	
	Честота	%	Честота	%
не съм информиран/ не знам	4	2,42	10	6,06
не	1	0,6	62	37,57
по-скоро не	4	2,42	81	49,1
по-скоро да	64	38,79	9	5,45
да	92	55,77	3	1,82

Таблица 9. Честотно разпределение на въпроса относно подкрепата на семействата

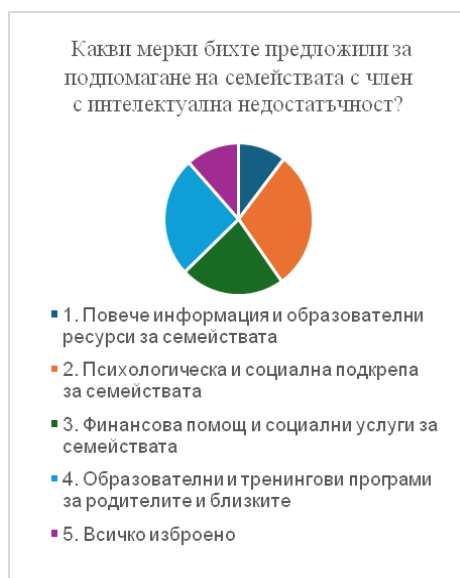
По отношение показателите относно мерките за подпомагане на семейства с член с интелектуална недостатъчност мнението на двете групи е сходно. Като анкетираните смятат, че семействата най-вече се нуждаят от психологическа и социална подкрепа, образователни и тренингови програми за родителите и близките им и финансова помощ и социални услуги. Малък процент от анкетираните смятат, че всички мерки са подходящи. Кое е показано във фигура 7 - мнението на педагогическите специалист и фигура 8 това на общността. Психологическата и социална подкрепа е от съществено значение за справяне с емоционалните и социалните предизвикателства, които възникват при грижата за член с интелектуална недостатъчност. Това може да включва консултиране, терапия и подкрепа от специалисти в областта на психологията и социалната работа. Образователните и тренингови програми за родителите и близките им подпомагат укрепването на техните умения за грижа и подкрепа, както и за разбиране на нуждите и възможностите на лицата с интелектуална недостатъчност. Финансовата помощ и социалните услуги са също играят важна роля за семействата, за да се осигури достъп до необходимите ресурси и подкрепа за грижата на дадено лице, както и за подпомагане на семейната финансова устойчивост. Реализирането на тези мерки изисква сътрудничество между различни институции и организации, включително здравните и социалните служби, образователните институции и

неправителствените организации, както и участието и ангажираността на обществото като цяло. Необходими са подходящи ресурси, за да се отговори на нуждите на тези семейства и да се гарантира тяхната подкрепа и благополучие.

Освен това, създаването на мрежа от подкрепа и взаимопомощ между семейства може да бъде ефективна за справянето проблеми от различно естество. Така ще се почерпи опит не само теоретично, а ще се дадат ефективни и доказани начини за справянето с проблеми. Това взаимодействие може да бъде осъществено чрез създаването на групи за подкрепа, обмен на опит и ресурси, както и чрез съвместни инициативи за защита на правата и интересите на тези семейства. Важно е да се има предвид, че подпомагането на семейства е дългосрочен процес, който изисква постоянни усилия и ангажираност от страна на обществото като цяло. Създаването на подходящи условия и ресурси за тях е от съществено значение за тяхната интеграция и благополучие в обществото.

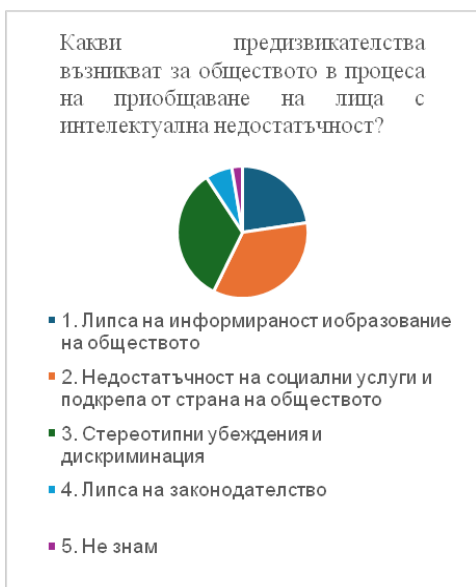
Фиг. 7. Процентно разпределение на показателите относно мерки за подпомагане на семейства с член с ИН

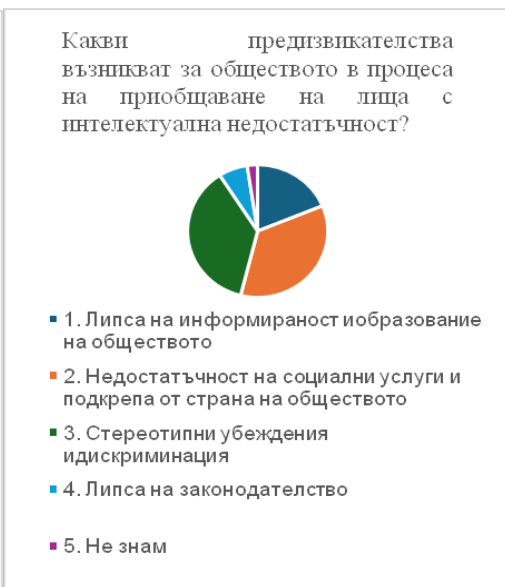
Фиг.8 Процентно разпределение на показателите относно мерки за подпомагане на семейства с член с ИН

По отношение показателите относно предизвикателства възникващи за обществото в процеса на приобщаване на лица с интелектуална недостатъчност и при двете групи „Недостатъчност на социални услуги и подкрепа от страна на обществото“ и „Стереотипни убеждения и дискриминация“ са водещи и почти равни. Това предполага, че общ-

ството не е добре информирано нито за наличните социални услуги, нито относно специфичните увреждания при хората. В днешно време има много налични услуги в полза на лицата с интелектуална недостатъчност и не само. Налични са дневни центрове, центрове за настаняване от семеен тип, центрове за социална рехабилитация и интеграция, многообразие от различни неправителствени организации подпомагащи по различни начини както на децата, така и на възрастните с увреждания. Както е вижда според двете групи колкото и информираност и публичност да се дава на различните дефицити все още са налични стереотипните убеждения у хората. Това е голяма спънка за приобщаването и интеграцията на тези лица. Тези негативни отношения и поведения не само влошават качеството на живот на тези хора, но и ограничават техните възможности за развитие и участие в обществото. Трябва да се стремим към по-голяма осведоменост и образование на обществото относно интелектуалната недостатъчност и нуждите на хората, които се борят с нея. Образованието може да помогне да се преодолеят стереотипите и предразсъдъците, като се осигури по-добро разбиране за индивидуалните способности и потребности на тези хора. Също така е важно да се насърчава инклузивната практика в различните области на обществото, включително образованието, работата и обществения живот. Това включва осигуряване на подходящи условия и подкрепа, за да се позволи на хората с интелектуална недостатъчност да развият своя потенциал и да участват пълноценно в обществото. Изграждането на по-инклузивно и разбирателно общество изисква усилия от всички нас, за да се преодолеят предразсъдъците и да се осигури равенство за всички граждани, включително тези с интелектуална недостатъчност. Като фигура 9. показва мнението на педагогическите специалист, а фигура 10 това на общността.

Фиг. 9 Процентно разпределение на показателите относно предизвикателства възникващи за обществото в процеса на приобщаване на лица с ИН

Фиг. 10 Процентно разпределение на показателите относно предизвикателства възникващи за обществото в процеса на приобщаване на лица с ИН

Може да се обобщава, че според анкетираните деца и лицата с интелектуална недостатъчност бива да се допускат на всякъде, включително и да посещават масовото училище. Важно е да се вземат под внимание високите стойности на показателите за информираността на обществото и предизвикателствата възникващи в процеса на приобщаване. Това, че обществото не е добре информирано и наличието на стереотипни убеждения и дискриминация указва отрицателна нагласа към приобщаването на лицата с интелектуална недостатъчност не само. За да бъдат интегрирани и включени в общността другите трябва да ги разбират и да знаят с какво се сблъскват. Това не бива да се омаловажава колкото по-добре и информирано обществото, толкова по-лесно ще стане приобщаването на лицата с увреждания. Както е казал Виготски.

„Всъщност умствено изостаналото дете има всичко необходимо, за да стане активен участник в социалния живот“.

ЛИТЕРАТУРА// LITERATURA:

Авторски колектив, (2012). *Интегрирано и включващо обучение.* Веста. // **Avtorski kolektiv, (2012).** *Integrirano I vključvaschtoobuchenie.* Vesta

Златкова-Дончева, К. (2020). *Приобщаващо образование за деца в риск и деца с емоционално-поведенчески проблеми.* Либра Скорп // **Zlatkova-Doncheva, K. (2020).** *Priobshtavashto obrazovanie za detsa v risk I detsa s emotsionalno-povedencheski problemi.* Libra Skorp.

Златкова-Дончева, К. (2021). *Приобщаване, обучение и развитие на деца и ученици с интелектуални затруднения.* Либра Скорп // **Zlatkova-Doncheva, K. (2021).** *Priobshtavane, buchenie I razvitie na detsa I uchenitsi s intelektualni zatrudneniq.* Libra Skorp

[Приобщаващо образование | European Education Area \(europa.eu\).](http://europeaneducationarea.europa.eu)

Адрес за кореспонденция: Авги Лазаро Лайлакиду
Специалност: Приобщаващо образование.

Специална педагогика

Катедра Педагогика

Факултетен номер: 2305012017

E-mail: avgichka@abv.bg

Тел: 0885497572

Приложение:

Анкетна карта

1. Знаете ли какво представлява интелектуалната недостатъчност?
– Да – Не
2. Работили ли сте с хора с интелектуалната недостатъчност?
– Да – Не

	3. Взаимодействие в обществото и ролята на обществото	Не	По-скоро не	По-скоро да	Да
1	Според вас редно ли е лица с интелектуалната недостатъчност да посещават места като: театър, кино, цирк и др.	1	2	3	4
2	Влияе ли обществото върху приобщаването на хора с интелектуалната недостатъчност?	1	2	3	4
3	Според вас обществото знае ли какво представлява интелектуалната недостатъчност?	1	2	3	4

4	Обществото трябва ли да бъде по-добре информирано относно интелектуалната недостатъчност?	1	2	3	4
---	---	---	---	---	---

4. Къде НЕ бива да се допускат хора с интелектуалната недостатъчност?

1. Ресторант
2. Кафе-аперитив
3. Банка
4. Бюро по труда
5. Трябва да се допускат навсякъде

	5. Образователна среда	Не	По-скоро не	По-скоро да	Да
1	Според вас деца с интелектуалната недостатъчност трябва ли да посещават образователните институции (детска градина, училище, университет)?	1	2	3	4
2	Пречат ли на учебния процес децата с интелектуалната недостатъчност?	1	2	3	4

6. Подкрепа на семействата	Не	По-скоро не	По-скоро да	Да	Не съм информиран/ не знам
Трябва ли да бъдат по-добре подкрепени семействата?	1	2	3	4	5
Достатъчно ли се подкрепят семейства с член с интелектуална недостатъчност?	1	2	3	4	5

7. Какви мерки бихте предложили за подпомагане на семействата на деца с интелектуална недостатъчност?

- Повече информация и образователни ресурси за семействата
- Психологическа и социална подкрепа за семействата
- Финансова помощ и социални услуги за семействата

- Образователни и тренингови програми за родителите и близките
- Друго

8. Какви предизвикателства възникват за обществото в процеса на приобщаване на лица с интелектуална недостатъчност?

- Липса на информираност и образование на обществото
- Недостатъчност на социални услуги и подкрепа от страна на обществото
- Стереотипни убеждения и дискриминация
- Липса на законодателство
- Не знам

Пол:

– жена   – мъж   – предпочитам да не отговарям

Възраст: .....

Образование: .....

ЗА СПЕЦИАЛИСТИТЕ:

С кои класове работите: (начален, прогимназиален, гимназиален етап): .....

Професионален опит (години):.....

ДРАМАТИЗАЦИЯТА В РАБОТАТА НА ПЕДАГОГА С ДЕЦА ОТ ДЕТСКАТА ГРАДИНА ЗА РАЗВИВАНЕ НА ПРЕТВОРЯВАЩА КОМУНИКАЦИЯ

Симона Ц. Нешкова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Предучилищна и начална училищна педагогика, IV курс

Научен ръководител:

гл. ас. дн Георги Иванов Василев

Резюме: В настоящия доклад се представя драматизацията в работата на педагога с децата от детската градина за развиване на претворяваща комуникация. Драматизацията е самостоятелна форма на театър, която се развива по законите на драматургията в специфичната визия и условност на театралното действие. Тя не е вид игра, а театрална драма форма, която включва актьорска игра при пресъздаването (интерпретиране) на герои от литературен текст, която визуализира драматизма на литературния текст. В нея са включени изразните средства на театралната игра: актьорско действие и словесноизпълнителско действие. Като самостоятелна форма драматизацията навлиза в педагогическата работа като драма форма още в началото на ХХ в. Драматизацията има няколко вида в претворяването: словесноизпълнителска – чрез театър на словото, театър на маса, литературна композиция (рецитал) и др. чрез игрови театър, където действието се играе от подрастващите, които влизат в ролята на герои за създаване на образи от литературен текст.

Ключови думи: драматизация, детска градина, комуникация, деца.

DRAMATIZATION IN THE WORK OF A TEACHER WITH KINDERGARTEN CHILDREN TO DEVELOP TRANSFORMATIVE COMMUNICATION

Simona Ts. Neshkova

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Preschool and
Primary School Pedagogy, IV year

Academic supervisor:

chief assistant d.n. Georgi Ivanov Vasilev

Summary: This report presents the dramatization of the teacher's work with kindergarten children to develop transformative communication. Dramatization is an independent form of theater that develops according to the laws of dramaturgy in the specific vision and conventionality of the theatrical action. It is not a type of play, but a theatrical drama form that involves acting in recreating (interpreting) characters from a

literary text, which visualizes the drama of the literary text. It includes the expressive means of theatrical play: acting and verbal performance. As an independent form, dramatization enters the pedagogical work as a drama form as early as the beginning of the 20th century. Dramatization has several types in performance: verbal performance - through theater of the word, table theater, literary composition (recital), etc. through play theater where the action is played out by the adolescents who take on the role of characters to create images from a literary text.

Keywords: dramatization, kindergarten, communication, children.

Педагогът в детската градина – човекът чудо. Да бъдеш учител в детската градина не е лесно! В групата в детската градина има повече от две различни деца и всяко едно дете се стреми да привлече вниманието на учителят си.

Съвременните тенденции към хуманизация в образованието, налагат не само постигане на качествено обучение, но и осигуряване на така необходимия психически комфорт на децата във всички образователни институции. Необходимостта от организиране на учеща, подкрепяща, приобщаваща среда е задължително условие, свързано с активизиране на любопитството и любознателността на подрастващите и стимулиране към свободна интерпретация на видяното, разказаното и прочетеното.

Добре подготвеният учител е визионер в творчеството на учебния процес. Той претворява функцията на одухотворен организатор, като изпълва със съдържание деликатната връзка между света на подрастващия и осъзнатостта на възрастния с обкръжаващия го свят.

Техниките на „педагогическия артистизъм“ в педагогическия процес са задължителни за съвременните педагози.

Според проф. М. Мандева *„Добър учител е този, който умее да преподава качествено и образно, на достъпен и разбираем език, да усъвършенства постоянно знанията и опита си, защото учителят прави училището.“*

Да си добър учител е отговорна работа, да бъдеш добър учител е призвание. Добрите учители са подарък за учениците, защото в негово лице те могат да намерят и приятел, и семейство. Най-ценното за един педагог е признанието на неговите ученици, пламъка, с който го гледат и начина, по който попиват дадените знания.

Приоритетно е, в процеса на изграждане на бъдещия педагог, да стои и още една важна задача – овладяване на словесноизпълнителските техники, драма формите и драма технологията за пълноценното претворяване на артистичната компетентност в работата на педагога – бъдещ учител.

Прилагането на тези техники се налага, тъй като в него се обобщава смисъла на действието и въздействието на театрално педагогическите методи, заложи в театрално педагогическата система на Станиславски.

В контекста на педагогическата наука, това определение дава възможност да се обединят в едно понятие необходимите артистични компетентности, задължителни за прилагането на драма техниките и технологиите в педагогическата работа. Разтълкувани и прилагани от Немирович-Данченко, драма техниките, извън сценичната форма, изключват основния краен компонент на „превъплъщаване“, който е заложен в драма процеса на сценичност, тъй като педагогът, овладял тези техники ги прилага като учител т.е. тълкувател, визионер и организатор в процеса на обучение, а не като драматичен актьор.

В съвременния живот се наблюдава огромна технологична градация, която води до различни промени в културните, традиционните навици, създадени от хората преди стотици години, а дори и тези, без които е трудно да се живее- езикът, говорът, комуникацията- най-голямата способност на човешките същества, които са висша форма в еволюцията. От много векове хората са свързани, дали заради добри или лоши дела- войни, писма, конфликти, интереси, наука, знания, характери, те използват най-висшата форма на комуникация, а именно общуването. Ключът към всяка комуникация е вербалната и невербалната комуникация, която е начинът на изразяване и това е важен аспект как ще бъдеш възприет от хората. Още от много малки подрастващите започват своята комуникация и опознаване на света със звуци, опипване, опознавайки всички части на това, което е наречено “свят”. След звуците започват лесни думи, обикновено съдържащи до 2 звука, а след това- сложни думи, които прерастат в изречения, като всичко това е сведено до имитацията, подражанието от по-големите, по-умеещите. В съвременния свят, обаче много голяма част от родителите пропуснат времето със своите деца, комуникацията с тях, показването, отбелязването на различни предмети, затова повечето деца нямат реч до много късна възраст. Успехът в комуникацията между родителите и децата се свежда до злоупотребяване с технологиите, които играят роля на мними „лечители, пророци и псевдокомуниканти“, които влияят на неразположението на децата и неадекватното отношение към тях от страна на родителите. Това заражда конфликти, които са описани от проф. Венка Кутева в публикацията в Педагогически алманах „Последствия от 4 нарушаването на семейните взаимоотношения“. Заедно с тях могат да се появят различни говорни, художествени, комуникативни нарушения, които могат или не да бъдат поправени. За да се развият говорните, комуникативните, естетически и изпълнителски възможности у децата, педагозите, ресурсните учители и логопедите заемат

почетно място в класацията в помощ на децата с подобни проблеми. В този забързан свят те са ключа към научаването на децата да комуникират, да развият себе си и интересите си, възможностите и характерите си, да се превърнат от индивиди в личности. Освен за тяхното изразяване и говор, педагозите се грижат у децата да останат традициите и културата, създадени преди много години, за да знаят за себе си, за света преди, за ценностите. Тук всички специалисти се намесват с основните принципи на социалната педагогика, които проф. Венка Кутева е описала в своят труд, издаден в Педагогически алманах на Великотърновския университет, а именно, че принципите са в основата на социално педагогическата работа и без тях няма да бъдат насочени адекватното организиране и провеждане. Когато принципите са подредени, то педагозите правилно изпълняват своите функции и помагат на децата с подобряване на техните нарушения или развитие на техните възможности.

„Очакванията и изискванията на обществото към предучилищното образование са свързани с формирането на активни граждани, с висока степен на социална компетентност. В контекста на европейските ключови компетенции е наложително децата от предучилищна възраст да получат познавателен и практически опит за водене на социално ориентиран начин на живот. Това определя като значим принципа за практическа насоченост, съобразно който в процеса на ориентирание в социалния свят следва да бъдат включени такива видове дейности, които са детски по своята същност, но в перспектива предпоставят постигане на конструктивни личностни изменения, осигуряващи утвърждаване на индивидуалността в условията на 5 социокултурното обкръжение. Важно е акцентът се постави върху възпитаване на ценностно отношение към света и оптимизиране на адаптивността на детето при интегрирането му в социокултурен план, като условие за гарантиране на образователни шансове в подкрепа на подготвянето и изявяването на ключовите персонални и социални компетенции.“ (Караиванова П, 2016: 1)

Учителят не създава наука. Той „взема“ проблемните области, в които работи от вече създадена научна област, и ги трансформира с помощта на учебните програми по учебните дисциплини изучавани в съответния клас на началното училище.

Овладеяването на технологията на театралната педагогика и прилагането на нейните методи, дава на съвременния педагог възможността да развива своята ярка индивидуалност и да усъвършенства придобитите комуникативни качества. Влагайки творческа представа в педагогическия процес ще разрешава всяка възникнала ситуация и ще обогатява своя педагогически инструментариум. Познаването на технологията ще му позволи да продължи да овладява вербалната и не-

вербалната комуникация и чрез своята емоционална пластичност ще даде смисъл на следващите етапи на образование на подрастващите. Технологията на театралната педагогика е не само творчески инструмент, но и теоретичен фундамент на театралната дейност, способстващ да разкрие тайнството на театралното изкуство и да усъвършенства педагогическия артистизъм.

Изучаването и овладяването на метода и формите на театралната педагогика се явява един от начините за развитие на педагогическата наука в иновативен творчески процес. Като крайна цел тя ще спомогне да се усъвършенства педагогическата артистичност, толкова необходима в иновативния процес на педагогическа работа.

Методът на театралното педагогическо взаимодействие, експониран чрез формата на театрализация е един от подходите за разкриване на *художествените, изпълнителски и комуникативни възможности у децата, които развиват в процеса на художествена комуникация при 3-6-годишните*. В тази връзка е необходимо да се разкрие понятието „метод“ означава:

„В основата на много науки лежи един подход за разрешаване на проблеми, наречен научен метод. Научният метод има пет основни стъпки плюс една стъпка за обратна връзка:

1. Извършване на наблюдение.
2. Задаване на въпрос.
3. Формиране на хипотеза или на обяснение, което може да се провери чрез опити.
4. Изготвяне на предположение въз основа на хипотезата.
5. Изпитване на предположението.
6. Повторение: използване на резултатите за изготвяне на нови хипотези или предположения.“

Драматизацията е самостоятелна форма на театър, която се развива по законите на драматургията в специфичната визия и условност на театралното действие. Тя не е вид игра, а *театрална драма форма*, която включва актьорска игра при пресъздаването (интерпретиране) на герои от литературен текст, която *визуализира* драматизма на литературния текст. В нея са включени изразните средства на театралната игра: *актьорско действие и словесно изпълнителско действие*. Като самостоятелна форма драматизацията навлиза в педагогическата работа като *драма форма* още в началото на XX в.

„Иновациите в предучилищния образователен процес са целенасочени процеси на въвеждане на нови идеи, методи, технологии за възпитание и образование, използване на иновативни средства и творчески подходи при организирането на учебно-възпитателните дейности.“ (Иванова, 2022: 24)

В своите изследвания Виготски утвърждава тази форма, като най – пряко въздействие на театралното изкуство в практиката на педагога. Според него *„Прилагането на импровизационна форма за работа с подрастващите, която ще провокира творческата мисъл и фантазия и е безкрайно близка до разбирането на съчинената от самите деца „драма ситуация“ и изиграна чрез импровизирани, интерпретаторски похвати, може да бъде приложена като метод в тяхното обучение и възпитание“*. (Виготски Л. 1991: 61)

При пресъздаването има няколко вида драматизация: словесно представяне - чрез театър на словото, театър на маса, литературна композиция (рецитации) и т.н., и игрови театър, при който подрастващите пресъздават герои и създават образи от литературни текстове. Определението за **игрови театър** включва: действени задачи, които изпълняват участниците в драматизацията като актьори в цялостния процес на сценичност на литературния текст претворен чрез театралната драма форма.

Драматизацията разкрива много жанрове, докато театрализацията съществува в свой собствен жанр. Литературните текстове са съдържанието, а пиесата е формата.

В **драматизацията** съществува *„закрита“* форма на сюжет, която е необходимо чрез конфликтите на героите да бъде разкрита, визуализирана, за да активира зрителя да съпреживява и да *„съществува“* чрез образите.

В **театрализацията** тази необходимост отпада, тъй като тя е *„открита“* форма на съществуване на героите и в нея няма необходимост те да изграждат характери, защото те съществуват с изградени т.е. готови образи избрани от сценариста. Действието се развива в хоризонталата на събитийност чрез преодоляване на драматургични конфликти на вече съществуващите обявени и създадени от сценария образи. (Василев Г. 2022)

Театрализираните форми се разглеждат като педагогическа система в контекста на създаване на театрализирани празници в детската градина.

Следователно формите на театъра могат да бъдат разделени на групови и индивидуални.

Процеса на работа, желателно е да се провежда в по – малки групи, в които да се прилага индивидуален подход към подрастващия. Според целта на занятията е необходимо те да провокират - познавателната, възпитателната и развиващата функция.

Формите и методите на провеждане е необходимо да постигнат три основни цели:

1. Развитие на речта.
2. Създаване на първоначални изпълнителски навици.

3. Развитие на емоционално - образното мислене и поведение.

Театрализираната форма е възможност чрез правилно поставени педагогически задачи да се постигне изграждане на социално-психологическа и художествено творческа естетика в подрастващите. Тяхната готовност за участие в театрализираната форма е показател за създадена система от вече придобити знания и умения, които създават възможност към изява. Затова в процеса на работа – педагогът е необходимо да работи не само над текста, сценичното представяне и композицията на театрализираното събитие, а да надгражда и подкрепя желанието за импровизаторско творчество (Василев Г., 2022). Театрализацията е субективна сценична художествена композиция, която създава действие във визуалната форма на театъра (атмосфера на театралност). Театрализацията може да се раздели на два вида – сюжетна (по сюжет от литературен текст) и тематична (по определен повод или тема – концертна). Театрализираното действие е творческа концепция изразена чрез художествените средства на театралните форми за постигане на жизнено важни духовни цели. Органично съчетание на реалността, свързана със социалните отношения, религиозните представи и изразени чрез емоционално - художествените форми прави театрализацията актуална. „Театрализацията може да означава само органичното съчетание на нетеатралното, но жизнено важно събитие, пряко свързано с документален или художествен материал от ежедневието на хората. Това е комбинация, на сливане на документалното и художественото с цел да окаже въздействие върху зрителската аудитория.“ (Василев Г., 2022)

Театрализация - е художествена организация в рамките на определен сюжет или тема по създаден за целта сценарий, предназначен за организирана активизация на аудиторията чрез театрални форми, по законите на драматургията на основата на конкретна събитийност, пораждаща психологическа потребност в определена общност за реализацията на празнична ситуация.

„Образователният процес в детската градина може да бъде определен и като предаване на опит от едно поколение на друго...“ (Иванова, 2022: 358)

Необходимо е да се отбележат и двете важни особености в педагогическият процес – общуване чрез театър и театърът като средство за общуване. Това са две взаимосвързани, но въпреки това различни етапи, през които подрастващите трябва да преминават при запознаването си с театралното изкуство, което ще формира определена естетическа култура на възприятие и претворяване. Формирането на естетическа култура в подрастващите чрез усвояването на сензорните еталони и съответно-еталоните за естетическа оценка на явленията, ще даде възможност за прилагането им не само спрямо театъра, но и към различните форми на изкуството въобще. Този процес закономерно

ще се осъществява при съотнасяне на субективните преживявания на подрастващите, емоциите им с характера на въздействие на овладените социализиращи възприети сензорни еталони. Именно това съотношение може да се определи като еволюционни еталони за естетическо възприемане в тяхното развитие.

„Образователният процес е насочен към постиженията, а те са свързани с изграждането на съвременна личност, способна да работи в динамична среда, с нагласа за учене през целия си жизнен път, с умения за креативно прилагане на интелектуалният инструментариум в дейността си.“ (Колева 2021: 8)

Възприемайки художествените образи, подрастващият стига до естетически и нравствени оценки и заживява в света на изкуството съобразно етапите на личностното си развитие. Това е деликатен процес, който зависи от възрастовите особености на подрастващия и от спецификата на вида изкуство и от начина на приобщаване към него. Натрупаният опит в този случай е във връзка с представите и понятията, получени при непосредственото възприемане на битието и тези, оформени при възприемането на претворената по художествен път действителност. По този начин театралното представление се превръща в нов източник на знания, като това познание става във форма на дейност, съпровождана се със силно изразно въздействие върху комуникативната култура.

„Предизвикателствата изискват от учителя често да осъществява задълбочен анализ на работата си, на поведението си, да руши стари стереотипи и да формира у себе си нови умения и качества, да се отказва в някои случаи от традиционни и отгъпкани пътища и да търси нови решения, да внедрява иновации в работата си, да поема отговорност и да рискува, да развива дейностите в училището и да усъвършенства своята личност.“ (Колева 2020: 71-72)

Постановката на масови театрализирани събития е особен вид режисьорско претворяване. Тя се различава от режисьорските - постановъчни концепции в театъра, операта, цирка, балета и киното. поради своята специфика да обединява в едно цяло - пространствено пластически, художествено образни решения чрез идейно тематичен замисъл в изразителни театрални форми. Благодарение на своята социално-педагогическа и художествена функционалност театрализацията обвързва в художествена форма, организирането и активизирането на определена аудитория от хора. За да се създаде сценарий за театрализиран празник, е необходимо избраният художествен материал да се съобрази с участниците и се претвори чрез законите на драматургията и формите на театъра.

В театрализацията може да се приеме следното понятие за сюжет: Съвкупност от игрови събития, обвързани в една обща линия на

развитие, достигащи до кулминация във финала. Театрализацията в педагогическата дейност се развива и в насока свързана с нейната основна функция – детски празник: Празник на буквите, Баба Марта, 8 март, карнавал и др. Прилагането ѝ в различни форми има една основна цел създаване на духовен, художествен образ на събитието - без него тя е самоцелна и не постига желаните образователни, познавателни и възпитателни резултати. **Театрализацията е вид изкуство**, което чрез обобщения изразителен образ на театрализираното действие, емоционално въвлеча зрителя и го прави действителен участник в събитието. Театрализираните тържества, празници в детската градина оставят трайни емоционални следи в съзнанието на подрастващите. Спомагат за самоизразяване на индивидуалността на подрастващите и разкриват техните комуникативни умения и заложби към различни видове изкуства.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Василев, Г. (2020). Драматизация и театрализация в педагогическата дейност, Велико Търново: Фабер // **Vasilev, G. (2020).** Dramatizatsiya i teatralizatsiya v pedagogicheskata deynost, Veliko Tarnovo: Faber.

Василев, Г. (2020). Неделник“ (Театрално и педагогическо взаимодействие), Велико Търново: „VEX 1“. // **Vasilev, G. (2020).** Nedelnic“ (Teatralno i pedagogicheshko vzaimodeystvie), Veliko Tarnovo: „VEX 1“.

Василев, Г. (2021). Театрална педагогика (аспекти), Велико Търново: Издателство „Векс“. // **Vasilev, G. (2021).** Teatralna pedagogika (aspekti), Veliko Tarnovo: Izdatelstvo „Veks“.

Виготски, Л. (1991). Воображение и творчество в детском возрасте. Москва. // **Vigotski, L. (1991).** Voobrazenie i tvorchestvo v detskom vozraste. Moskva.

Иванова, Б. (2022). Дигиталната образователна среда в детската градина – предизвикателства и перспективи // Сборник от Юбилеен национален научен форум с международно участие „140 години предучилищно образование в България: постижения и хоризонти“, 23-24.06.2022г., София: УИ „Св. Климент Охридски“, стр. 354-362. // **Ivanova, B. (2022).** Digitalnata obrazovatelna sreda v detskata gradina – predizvikatelstva i perspektivi // Sbornik ot Yubileen natsionalen nauchen forum s mezhdunarodno uchastie „140 godini preduchilishtno obrazovanie v Balgariya: postizheniya i horizonti“, 23-24.06.2022g., Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, str. 354-362.

Иванова, Б. (2022). Дигитални инструменти за иновативен образователен дизайн в детската градина // Годишник на Педагогическия факултет на Тракийски университет, Стара Загора, Международна конференция „Образование и съвременни предизвикателства“, 24 – 25.06.2022 г., стр. 77 – 85. // **Ivanova, B. (2022).** Digitalni instrumenti za inovativen obrazovaten dizayn v detskata gradina // Godishnik na Pedagogicheskiya fakultet na Trakiyski universitet, Stara Zagora, Mezhdunarodna konferentsiya „Obrazovanie i savremenni predizvikatelstva“, 24 – 25.06.2022 g., str. 77 – 85.

Колева Л. (2020). Аспекти на управленската култура на директора на средно училище. Велико Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“.
// **Koleva L. (2020).** Aspekti na upravlenskata kultura na direktora na sredno uchilishte. Veliko Tarnovo: Univ. izd. „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

Колева Л. (2021). Компетентностният подход в обучението по Управление на образованието. Велико Търново: ИВИС. // **Koleva L. (2021).** Kompetentnostniyat podhod v obuchenieto po Upravlenie na obrazovanieto. Veliko Tarnovo: IVIS.

Пенчев, П. (1988). Словесно-изпълнителско изкуство, София. // **Penchev, P. (1988).** Slovesno-izpalnitelsko izkustvo, Sofia.

Адрес за кореспонденция:

Симона Цветанова Нешкова,
фак. № 2005010984,

Предучилищна и начална училищна педагогика,
IV курс,

e-mail: simona_cvetanova7458@abv.bg

СЪВРЕМЕННИ ПОДХОДИ НА ТЕАТРАЛНОТО ПЕДАГОГИЧЕСКО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В РАБОТАТА НА ПЕДАГОГА В ДЕТСКАТА ГРАДИНА

Кристина Д. Димитрова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Предучилищна и начална училищна педагогика, 4. курс

Научен ръководител:
гл. ас. дн Георги Василев

Резюме: Добре подготвеният учител е визионер в творчеството на учебния процес. Той претворява функцията на одухотворен организатор и изпълва със съдържание деликатната връзка между света на подрастващия и осъзнатостта на възрастния.

Ключови думи: театрално педагогическо взаимодействие; комуникация; компетентност; педагогически артистизъм

MODERN APPROACHES TO THEATRICAL PEDAGOGICAL INTERACTION IN THE WORK OF A KINDERGARTEN TEACHER

Christina D. Dimitrova
„St. Cyril and st. Methodius“ University if Veliko Tarnovo, Preschool
and primary school pedagogy, 4. Course

Summary: The well-prepared teacher is a visionary in the creativity of the learning process. It performs the function of a spiritual organizer and fills with content the delicate connection between the world of the adolescent and the awareness of the adult.

Keywords: theatrical pedagogical interaction; artistic communication; competence; pedagogical artistry

Театралната дейност е една от най-достъпните форми на взаимодействие между педагога и децата. Театърът е средство за емоционално и естетическо възпитание на детето, както и за формиране на неговата личност. Чрез формите на театъра детето опознава света не само емоционално, но и обективно. С възпитаното от театъра впечатление и позиция то изразява изграденото си отношение към доброто и злото. От социална гледна точка театърът създава условия за подкрепа, творческо развитие, придобиване на умения за анализиране поведението на другите и формиране на изводи за техните постъпки, изграждане

на представа за добро и зло, справедливост и нечестност. Също така театралните форми създават и укрепват началото на необходимата комуникация между децата, спомага за емоционалното им сплотяване и партньорство.

„Иновациите в предучилищния образователен процес са целенасочени процеси на въвеждане на нови идеи, методи, технологии за възпитание и образование, използване на иновативни средства и творчески подходи при организирането на учебно-възпитателните дейности.“ (Иванова 2022: 24).

Педагогическото взаимодействие предлага експериментални модели в образованието. Тази негова универсалност позволява последните да бъдат прилагани както на теоретично ниво, така и на приложно като по този начин успешно се реализират предварително поставените от учителя цели и все повече се разраства и усъвършенства неговото педагогическо майсторство.

„Учителят, във функцията си на претворител, е организатор, визуализатор и изпълнява режисьорски задачи (тълкувателни и постановъчни) и организира образователния процес.“ (Василев 2020: 14).

Понятието *взаимодействие* се тълкува като връзка между *двама или повече индивиди*, в резултат на която всеки от тях постига своята предварително зададена цел. **Педагогическото взаимодействие** се състои от сътрудничеството между участниците в процесите на обучение и възпитание, което от своя страна разкрива наличието на постоянно, устойчиво равенство във взаимоотношенията между обучаващия и обучавания и между възпитаващия и възпитавания. По този начин педагогическото взаимодействие способства не само за изграждането и развитието на личността на обучавания и възпитавания, но и за тяхното творческо израстване. Тази особеност разкрива двустранния характер на процеса на педагогическо взаимодействие. В него може да се осъществява връзка от обучаващия/възпитаващия към обучавания/възпитавания, както и обратно – от обучавания/възпитавания към обучаващия/възпитаващия, но само при условие, че обучаваният/възпитаваният заема активна позиция в процеса на комуникация. Педагогическото взаимодействие е социално ориентирано, тъй като е насочено към решаването на педагогическите цели и задачи. Общуването също така е и социално регулирано, което означава, че неговите норми, механизми и технологии са съобразени с общоприетите правила и норми.

„Предизвикателствата изискват от учителя често да осъществява задълбочен анализ на работата си, на поведението си, да руши стари стереотипи и да формира у себе си нови умения и качества, да се отказва в някои случаи от традиционни и отъпкани пътища и да търси нови решения, да внедрява иновации в работата си, да поема отговорност

и да рискува, да развива дейностите в училището и да усъвършенства своята личност.“ (Колева 2020: 71-72).

Педагогическото взаимодействие като процес и метод изисква владенето от педагога на комуникативни компетентности. Тези комуникативни компетентности се изразяват в способността му да предразполага децата към учебния процес, да умее да бъде гъвкав според индивидуалните особености на всяко едно от тях, да проявява разбиране и да осигурява обратна връзка за качествена комуникация.

„Образователният процес е насочен към постиженията, а те са свързани с изграждането на съвременна личност, способна да работи в динамична среда, с нагласа за учене през целия си жизнен път, с умения за креативно прилагане на интелектуалният инструментариум в дейността си.“ (Колева 2021: 8).

Според Карталова, учителите могат да съдействат социално-педагогическия процес чрез:

- Създаване на атмосфера на откритост и доверие между учениците
- Улесняване на комуникациите между подрастващите
- Подпомагане преодоляването на чувството за различност у децата, като насърчават развиването на уменията за общуване, за решаване на конфликти, за самоконтрол
- Информираност за възможностите на училището и на общината за формите за организиране на свободното време на децата и насочването им към тях
- Сътрудничество и ефективно взаимодействие между учителите и педагогическия съветник по проблемите на децата
- Непрекъснато усъвършенстване на учителите с оглед характера на проблемите на подрастващите в динамично променящите се обществени условия
- Поддържане на добрия тон във взаимоотношенията с родителите, като периодично се информират за съществуването на различни програми и се стимулират за участие в тях
- Сътрудничество с педагогическия съветник, като своевременно го информират за проблемни случаи и ситуации с ученици по време на час

(Карталова 2004: 13).

„Ако учителят върши своята работа с любов – това е добър учител. Ако се отнася грижовно със своите ученици като родител, той е нещо повече от добър. Ако той обединява гореизброените качества – той е съвършения педагог.“

Л. Н. Толстой

„Образователният процес в детската градина може да бъде определен и като предаване на опит от едно поколение на друго...“ (Иванова 2022: 358).

Театралната педагогика се разглежда като *метод на работа*, в който се прилагат словесноизпълнителски и художествено-комуникативни интерпретаторски техники и драма технологии. Прилагайки този метод на театрално педагогическо взаимодействие, педагогът успешно създава така необходимата художествено-творческа среда в образователния процес, който за да бъде най-достъпен за подрастващите, е организиран под форма, близка до игра.

„Театралната педагогика е изкуство да възпитава човека като артистична личност, насочена към развиване на обща надареност и творческа уникалност в спецификата на „художествената педагогика“. (Василев 2022: 72).

Изразителните възможности на театъра в детските игри оказват голямо положително въздействие върху адаптирането на децата в новата образователна среда, развитието на тяхната комуникативност, самочувствие, креативност, както и върху откриването и развиването на пълния им потенциал. Театърът като форма увлича децата, показва им по интересен и забавен начин нови познания за заобикалящия ги свят. Театърът позволява детето да направи избор дали да бъде зрител или участник в театралната форма. Наблюдавайки театрално представление, детето си създава различни впечатления, които по-късно осмисля и които желае да реализира в следващ етап от живота си. Участвайки в театрално представление то открива възможностите на комуникацията с другите свои връстници, вследствие от което се заражда приятелство помежду им. Театърът отваря комуникативните възможности за заобикалящия детето свят и разкрива нов етап на себепознание. Благодарение на него то формира своите предпочитания и нагласи, които от своя страна му помагат да избере най-подходящата за себе си социална „роля“, която да претвори на сцената. Публичният момент на изява предизвиква чувства на възмущение и трепет от разбирането, че публиката възприема това, което прави. Това дава възможност за осъзнаване на личните предпочитания, формира любов към театъра, любов към литературата, любов към хората, любов към близките, които наблюдават и се възхищават на художественото изпълнение, създава признателност за усилията на учителя. Когато такова доверие у детето се появи, педагогът разбира, че изпълнява учителската си професия по най-добрия начин и реализира успешно своята социална мисия. Именно детското доверие към съвместната с педагога комуникация е този вечно търсен ключ, който единствен може да отключи вратите, водещи към необятните възможности на личностно израстване, развитие и просперитет.

Театралната педагогика не акцентира просто върху използването на театрализирани форми и техники в образователния процес, а предлага възглед за драматично действие, което да завладее участниците на емоционално ниво и да облекчи значително и окачестви процеса на обучение. Театралната педагогика съдържа в себе си някои основни форми, които разкриват различни видове на нейното реализиране в учебната практика.

Драматизацията е процесът на превръщане на литературно произведение в драма, претворено чрез театрално представление. Това може да включва промени в диалозите, добавяне на нови сцени и персонажи, както и промени в хронологията на събитията. Драматизацията може да бъде извършена от самия автор на произведението или от друг драматург или от режисьора на драматизацията.

Театрализацията се разкрива в превръщането на нелитературно произведение в театрално представление или в добавянето на театрални елементи към вече съществуващо произведение. Тя може да се раздели на два вида: сюжетна (по сюжет на произведение) и тематична (по определена тема или повод).

Театралните форми са вид модел за разбиране, възприемане, осмисляне и интерпретиране на художествен текст. Според различията в създаването и реализирането им, театралните форми биват: монолог, куплет, стихотворение, завършен лирически откъс от разказ или приказка, скеч, театрална миниатюра, сценка и литературна композиция.

„Театрализирани форми – това е специализирана организация на аудиторията, обединена в определена тема и идея, предполагаща педагогическа цел за стимулиране на познавателната, образователната и комуникативната дейност и ценностно-ориентирана към стимулирането на образователни и възпитателни процеси“.

 (Василев 2021: 88).

Съвременният педагог обогатява своя професионален опит от умелото използване на иновативните възможности на театрално-драматичните техники в учебния процес. Като важен елемент в тяхното претворяване е комуникативната компетентност, която прераства в артистизъм. Когато се прилага в образователните дейности за постигане на образователни цели, той се усъвършенства до овладяването на професионален педагогически артистизъм.

Артистизмът на педагога е компетентност, която изгражда педагогическото майсторство и позволява на педагога да разнообрази и онагледява по достъпен за децата начин познанията, които трябва да им предаде в своята педагогическа практика. Той представя образи и вдъхновения пред подрастващите, за да създаде творческа атмосфера и адекватни предпоставки за комуникация, за да провокира желание и ползотворен педагогически процес. Овладяването на артистичната компетентност на учителя е процес на развитие на неговата емоцио-

налност, емпатия, въображение, наблюдателност и способност към комуникативна импровизация.

Според К. Станиславски от съществено значение е педагогът да умее:

- да произнася правилно художествения текст
- да пресъздава мелодиката от звукове, създаващи художествена мисъл в текста на автора
- да определя с настойчива последователност жанра на художествения текст, след което правилно да разделя произведението на етапи на претворяване и да поставя на определено място точката на кулминацията и финала
- да поддържа действието в художествения текст, т.е. да акцентира върху всяко събитие в текста

Етапите на работа над приказката започват с действителен анализ на текста:

- анализиране на темата
- изясняване на идеята на произведението и изясняване на постановъчната идея, която е и постановъчна задача.

Разкриването на сюжета на приказката може да се осъществи с отговора на следните въпроси:

- Кое е изходното събитие?
- Кое е основното събитие?
- В коя част от приказката се намира кулминацията?
- В коя част от приказката се намира развързката?
- Коя част е финалът на приказката?

„В основата на словесноизпълнителското действие е методът на действияния анализ, т.е. откриване на действието, заложено от автора в неговото писмено слово. Пътят към откриването на това действие е определянето на действиената задача, която е точно формулирана чрез глагола „искам“, активизира творческата природа на изпълнителя и го насочва към неговата реализация“ (Пенчев 1988: 88).

По своята природа педагогът е творческа личност и овладеният артистизъм му помага във всяка педагогическа ситуация да прояви своите умения и знания.

„Действената задача на словото е конкретна цел, която се постига чрез художественото пресъздаване на текста в словесноизпълнителска картина, която въздейства на възприятията на аудиторията.“ (Василев 2020: 148).

Влагайки творческа представа в педагогическия процес, съвременният млад педагог ще съумее да разреши всяка възникнала ситуация и ще обогати своя педагогически инструментариум. Познаването на технологията на театралното педагогическо взаимодействие ще му позволи да продължи да овладява и усъвършенства вербалната и

невербалната комуникация и чрез своята емоционалност ще предаде смисъл в образователния процес на подрастващите. Технологиите на театралното педагогическо взаимодействие е не само творчески инструмент, но и теоретичен фундамент, способстващ да разкрие тайнството на театралното изкуство и да усъвършенства педагогическите умения на бъдещия педагог.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Василев, Г. (2020). Неделник (Театрално и педагогическо взаимодействие), Велико Търново: „VEX 1“. // *Vasilev, G. (2020). Nedelnik“ (Teatralno i pedagogicheskoto vzaimodeystvie), Veliko Tarnovo: „VEX 1“.*

Василев, Г. (2021). Театрална педагогика (аспекти), Велико Търново: Издателство „Векс“. // *Vasilev, G. (2021). Teatralna pedagogika (aspekti), Veliko Tarnovo: Izdatelstvo „Veks“.*

Василев, Г. (2022). Драматизация и театрализация в педагогическата дейност, Велико Търново: Фабер. // *Vasilev, G. (2022). Dramatizatsiya i teatralizatsiya v pedagogicheskata deynost, Veliko Tarnovo: Faber.*

Иванова, Б. (2022). Дигиталната образователна среда в детската градина – предизвикателства и перспективи // Сборник от Юбилеен национален научен форум с международно участие „140 години предучилищно образование в България: постижения и хоризонти“, 23-24.06.2022г., София: УИ „Св. Климент Охридски“, стр. 354-362. // *Ivanova, B. (2022). Digitalnata obrazovatelna sreda v detskata gradina – predizvikatelstva i perspektivi // Sbornik ot Yubileen natsionalen nauchen forum s mezhdunarodno uchastie „140 godini preduchilishtno obrazovanie v Balgariya: postizheniya i horizonti“, 23-24.06.2022g., Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, str. 354-362.*

Иванова, Б. (2022). Дигитални инструменти за иновативен образователен дизайн в детската градина // Годишник на Педагогическия факултет на Тракийски университет, Стара Загора, Международна конференция „Образование и съвременни предизвикателства“, 24 – 25.06.2022 г., стр. 77 – 85. // *Ivanova, B. (2022). Digitalni instrumenti za inovativen obrazovaten dizayn v detskata gradina // Godishnik na Pedagogicheskiya fakultet na Trakiyski universitet, Stara Zagora, Mezhdunarodna konferentsiya „Obrazovanie i savremenni predizvikatelstva“, 24 – 25.06.2022 g., str. 77 – 85.*

Карталова, Р. (2004). Социалният педагог и учителят – партньори при личностното изграждане на ученика, *Педагогически алманах*, 12 (1-2), с. 7-16 // *Kartalova, R. (2004). Sotsialniyat pedagog i uchitelyat – partnyori pri lichnostnoto izgrazhdane na uchenika, Pedagogicheski almanah*, 12 (1-2), s. 7-16

Колева Л. (2020). Аспекти на управленската култура на директора на средно училище. Велико Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“. // *Koleva L. (2020). Aspekti na upravlenskata kultura na direktora na sredno uchilishte. Veliko Tarnovo: Univ. izd. „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.*

Колева Л. (2021). Компетентностният подход в обучението по Управление на образованието. Велико Търново: ИВИС. // **Koleva L. (2021).** Kompetentnostniyat podhod v obuchenieto po Upravlenie na obrazovaniето. Veliko Tarnovo: IVIS.

Пенчев, П. (1988). Словесно-изпълнителско изкуство, София. // Penchev, P. (1988). Slovesno-izpalnitelsko izkustvo, Sofiya.

Адрес за кореспонденция:

Кристина Димитрова Димитрова,
фак. № 2005012948,
Предучилищна и начална училищна педагогика,
IV курс,
e-mail: kdimitrova2105@abv.bg

**КУКЛЕНО ТЕАТРАЛНА ИГРА ЗА РАЗВИВАНЕ
НА КОМУНИКАТИВНИТЕ РЕЧЕВИ УМЕНИЯ
В ДЕТСКАТА ГРАДИНА С ДЕЦА ОТ ТРЕТА ВЪЗРАСТОВА ГРУПА**

Полина С. Савова

**Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Предучилищна и начална училищна педагогика,
IV курс, редовно обучение**

Резюме: За да се развият говорните, комуникативните, естетически и изпълнителски възможности у децата, педагозите, ресурсните учители и логопедите заемат почетно място в класацията в помощ на децата с подобни проблеми. В този забързан свят те са ключа към научаването на децата да комуникират, да развият себе си и интересите си, възможностите и характеристиките си, да се превърнат от индивиди в личности.

Ключови думи: Художествена комуникация, куклен театър, театрални форми

**PUPPET THEATER GAME FOR DEVELOPING COMMUNICATIVE
SPEAKING SKILLS IN KINDERGARTEN WITH CHILDREN
OF THE THIRD AGE GROUP**

Polina S. Savova

**“St. Cyril and st. Methodius” University of Veliko Tarnovo,
Pre-school and primary school pedagogy, 4. course**

Summary: In order to develop children’s speech, communication, aesthetic and executive abilities, pedagogues, resource teachers and speech therapists occupy an honorable place in the rankings to help children with similar problems. In this fast-paced world, they are the key to children learning to communicate, to develop themselves and their interests, capabilities and characters, to turn from individuals into personalities.

Keywords: Artistic communication, puppet theater, theatrical forms

Съвременните тенденции към хуманизация в образованието, налагат не само постигане на качествено обучение, но и осигуряване на така необходимия психически комфорт на децата във всички образователни институции. Необходимостта от организиране на учеща, подкрепяща, приобщаваща среда е задължително условие, свързано с активизиране на любопитството и любознателността на подрастващите

и стимулиране към свободна интерпретация на видяното, разказаното и прочетеното. Добре подготвеният учител е визионер в творчеството на учебния процес. Той претворява функцията на одухотворен организатор, като изпълва със съдържание деликатната връзка между света на подрастващия и осъзнатостта на възрастния с обкръжаващия го свят.

В съвременния свят, обаче много голяма част от родителите пропускат времето със своите деца, комуникацията с тях, показването, отбелязването на различни предмети, затова повечето деца нямат реч до много късна възраст. Успехът в комуникацията между родителите и децата се свежда до злоупотребяване с технологиите, които играят роля на мними „лечители, пророци и псевдокомуниканти“, които влияят на неразположението на децата и неадекватното отношение към тях от страна на родителите. Това заражда конфликти, които са описани от проф. Венка Кутева в публикацията в Педагогически алманах „Последствия от нарушаването на семейните взаимоотношения“. Заедно с тях могат да се появят различни говорни, художествени, комуникативни нарушения, които могат или не да бъдат поправени.

За да се развият говорните, комуникативните, естетически и изпълнителски възможности у децата, педагозите, ресурсните учители и логопедите заемат почетно място в класацията в помощ на децата с подобни проблеми. В този забързан свят те са ключа към научаването на децата да комуникират, да развият себе си и интересите си, възможностите и характерите си, да се превърнат от индивиди в личности. Освен за тяхното изразяване и говор, педагозите се грижат у децата да останат традициите и културата, създадени преди много години, за да знаят за себе си, за света преди, за ценностите. Тук всички специалисти се намесват с основните принципи на социалната педагогика, които проф. Венка Кутева е описала в своят труд, издаден в Педагогически алманах на Великотърновския университет, а именно, че принципите са в основата на социално педагогическата работа и без тях няма да бъдат насочени адекватното организиране и провеждане. Когато принципите са подредени, то педагозите правилно изпълняват своите функции и помагат на децата с подобряване на техните нарушения или развитие на тяхните възможности.

„Очакванията и изискванията на обществото към предучилищното образование са свързани с формирането на активни граждани, с висока степен на социална компетентност. В контекста на европейските ключови компетенции е наложително децата от предучилищна възраст да получат познавателен и практически опит за водене на социално ориентиран начин на живот. Това определя като значим принципа за практическа насоченост, съобразно който в процеса на ориентиране в социалния свят следва да бъдат включени такива видове дейности, които са детски по своята същност, но в перспектива предпоставят постигане на конструктивни личностни

изменения, осигуряващи утвърждаване на индивидуалността в условията на 5 социокултурното обкръжение. Важно е акцентът се постави върху възпитаване на ценностно отношение към света и оптимизиране на адаптивността на детето при интегрирането му в социокултурен план, като условие за гарантиране на образователни шансове в подкрепа на подготвянето и изявяването на ключовите персонални и социални компетенции.“ (Караиванова 2016: 1).

Театралната дейност е една от най-достъпните форми на изкуство за децата. Театърът е средство за емоционалност и естетическо възпитание за децата. Театралната дейност е близка и разбираема за детето, тя е неизчерпаем източник на емоционални открития. Благодарение на театъра детето опознава света не само с ума си, а и със сърцето си и изразява собственото си отношение към доброто и лошото. Театрализацията е форма на изява и самореализация на детето. Чрез куклената драматизация децата влизат в роли и създават свой приказен свят. Запознаването с играта и с игровите особености на пресъздаващите изкуства подготвя подрастващите за социалната действителност. Действието в игровата ситуация на пресъздаването на приказни или литературни герои, създава удобство и сигурност на участниците в игровия процес на творческия изгълнителски акт. Настоящото изследване има теоритико-методологичен характер и като обект на това изследване е театрализацията, като способ за обогатяването на комуникативната култура на децата в предучилищна възраст.

„Иновациите в предучилищния образователен процес са целенасочени процеси на въвеждане на нови идеи, методи, технологии за възпитание и образование, използване на иновативни средства и творчески подходи при организирането на учебно-възпитателните дейности.“ (Иванова 2022: 24).

Целта на настоящия доклад е, че чрез прилагането на театралната форма на куклен театър може да се подобри комуникативната култура при децата в предучилищна възраст. Куклената или театрализираната игра е необходима на подрастващото дете да го подтикне спонтанно към самостоятелно творчество, а не към пасивно съпреживяване на действието. Игрите (театрална и куклена) за пресъздаване на литературна творба провокират преди всичко по-активно, осмислено, преживяно, субективно възприемане на литературните произведения, а също и активизиране на уменията за действие, за идентификация, за ситуативна адаптация и ситуативно обосновано вариативно поведение – умения, необходими за играта, за пресъздаване, както и за социално общуване.

„Образователният процес в детската градина може да бъде определен и като предаване на опит от едно поколение на друго...“ (Иванова 2022: 358).

Участието на децата в театрални дейности допринася за развитието на детето на света на човешките чувства и комуникативни умения, развитието на способността за съпричастност. Децата се запознават с първите театрални действия много рано в процеса на различни игри, забавления, хороводи, докато слушат изразителното четене на поезия и приказки от възрастни. Според спецификата на създаване и изпълнение театралните форми може да бъдат разделени на **малки и големи**. Към малките сценични форми на театъра може да се определят – монолог, куплет, стихотворение, завършен лирически откъс от разказ или приказка, скеч, театрална миниатюра, сценка, литературна композиция. Първите малки театрални форми се провеждат в едно малко парижко варие в началото на 18 век. По-късно в Берлин се открива и друго такова «Wintergarden», 1886, което съществува до началото на втората световна война. Мястото за създаване на малки театрални форми не определя неговата специфика, а само дава възможност за тяхното съществуване.

Монологът е изпълнителско слово на герой в сценичното пространство от драматично произведение. В процеса на изпълнение той споделя мислите си или се обръща към въображаем друг герой. Изпълнението е насочено за контакт единствено с публиката. В края на 19 век се появява и комичният монолог, най-често изнасян на сцена като част от вариететна програма. Днес комичните монолози са отделен жанр, на който са посветени цели телевизионни програми, представления и състезания. Монолозите са чести елементи в театралните пиеси, анимациите, понякога в поемите и прозата. Монологът е също форма на драмата, използва се, за да послужи за вникване в мислите и чувствата на героите.

Куплет – няколко стиха от стихотворение, най-често четири или шест, които образуват цялост; строфа. В актьорско изпълнение той придобива кратка монологична форма. **Стихотворение** - самостоятелно художествено изпълнение с ясна изпълнителска задача в претворяването.

Скеч – забавно представление, в което има музика, шеги и танц по определен сценарий написан по определен повод. Скечът се разиграва в рамките на едноактно действие. **Театрална миниатюра** – вид едноактна пиеса, в която може да се обединят няколко скеча близки по съдържание в една обща идея и тема.

Театър на миниатюрата – това е сдружение на артисти предпочитащи малката театрална форма за свой репертуар. Често те са комедийни и близки до сатиричния жанр включващи гротескни и пародийни миниатюри. Те са кратки ,лаконични по продължителност и обединени св общ сюжет. Театърът на миниатюрата и Интимния театър може да се причислят към формите на Камерния театър.

Камерен театър – от английската дума chamber и френската дума фр. chambre, което в превод означава стая – малко по мащаб помещение- пространство. Произведенията, които се изпълняват там, са предназначени за не голям брой – избрани зрители. Камерният театър може да представя и друг вид изкуство – балет, пантомима ,включвайки и друго завършено представление, но се отличава от театъра на миниатюрата по цялостта и времетраенето на театралното събитие.

Към големите театрални форми може да се определят - театралният спектакъл, оперетният, мюзикълът, операта.

Театралната дейност е неизчерпаем източник на развитие на чувства, преживявания, емоционални открития за детето, запознава го с духовното богатство и е важно средство за развитие на съпричастност – условие, необходимо за организиране на съвместни дейности на децата. Театрализираните тържества, празници в детската градина оставят трайни емоционални следи в съзнанието на подрастващите. Спомагат за самоизразяване на индивидуалността на подрастващите и разкриват техните таланти и заложби към различни видове изкуства.

„Учителят не създава наука. Той „взема“ проблемните области, в които работи от вече създадена научна област, и ги трансформира с помощта на учебните програми по учебните дисциплини изучавани в съответния клас на началното училище.

„Една от основните и отговорни роли на началния учител е да бъде организатор. Тази роля е свързана не само с организирането на образователния процес. На първо място тя е свързана с изграждането на отговорна и ангажирана общност от ученици.“ (Алексиева 2007: 129).

Овладеяването на технологията на театралната педагогика и прилагането на нейните методи, дава на съвременния педагог възможността да развива своята ярка индивидуалност и да усъвършенства придобитите комуникативни качества.

„Образователният процес е насочен към постиженията, а те са свързани с изграждането на съвременна личност, способна да работи в динамична среда, с нагласа за учене през целия си жизнен път, с умения за креативно прилагане на интелектуалният инструментариум в дейността си.“ (Колева 2021: 8).

„Театралната педагогика е изкуство да възпитава човека като артистична личност, насочена към развиване на обща надареност и творческа уникалност в спецификата на „художествената педагогика“ (Василев 2022: 72).

Театралната педагогика е метод на работа, в който се прилагат словесно-изпълнителски и комуникативни техники и драма технологии. Чрез този метод, педагогът прилага основните принципи, за да създаде така необходимата художествено-творческа среда в образова-

телния процес. Този образователен процес най-полезно и интересно за подрастващите се организира под формата на игра.

Според д-р Петрова понятието игра се разглежда в цитата ѝ от нейните лекции по дисциплината “Предучилищна педагогика, където тя цитира Аркин: „Играта в живота на детето не изпълнява една определена жизнена функция и не може да се помести в тясна формула. Играта е и труд и мислене; и изкуство и реалност; и фантазия и отдих – източник на радост.“ (Е. А. Аркин) (Петрова : 2020: Лекции)

Според нея, понятието „игра“ означава: “Непродуктивна и нерегламентирана творческа и самостоятелна дейност, носеща радост и удоволствие на детето и съдейства за цялостното му развитие.” (Петрова, К. 2020: Лекции)

Театралната педагогика е предназначена да работи над новите технологии в образованието и възпитанието на подрастващите. „... необходимо е също така осъвременяване на процесите на подготовка на учителските кадри и обогатяване на съвременната педагогическа литература с повече технологични варианти, стратегии и техники, които да подпомогнат осмислянето на основните идеи, определящи промяната в българското образователно пространство и съобразени с конкретиката на педагогическите реалности в различните етапи на обучение.“ (Алексиева 2007: 140).

Но какво ако изкуството не се оповава на новото време и не зачита новите технологии? Не би трябвало да бъдат прескачани границите между театрализираните форми в миналото и настоящето, защото и без това технологиите са погълнали голяма част от методите преди тях, а театърът е едно от малкото изкуства, които не трябва да бъде опетнено технологично. Ако прекалено много се вземе от технологиите, за да се „подобри“ театъра, то той вече няма да има същата „сладост“, „красота“, ще изчезне неговия „чар“ на въздействие, осмисляне и разбиране. Прекаленото „бягане“ от технологията на театралната педагогика и прилагането на нейните методи могат да доведат до неизпълнение на целите, които са зададени, а и подрастващите могат да не успеят да развият своята индивидуалност и да усъвършенстват придобитите говорни, комуникативни и изпълнителски качества.

„Феноменът игра е обект на изследване на учени от различни области. В историята на човешкото общество тя се преплита с магията и култовото поведение, свързва се със спорта, военните и други тренировки, с изкуството (особено с неговите изпълнителски форми – театър, опера). Отрежда ѝ се важно значение за възпитанието, обучението и развитието на децата, за тяхната психологическа подготовка в очакващите ги житейски ситуации.“ (Петрова: 2020, Лекции).

Какво, обаче, ако играта като забавление бъде съчетана с театъра, влизането в роля? Тогава на децата се дава свобода да изберат дали ис-

кат да играят дадена роля или не, показват характера си, индивидуалността, силните и слабите страни, защото в театрализацията образите са вече изготвени, с развити характери, а децата само трябва да ги изиграят. Но не винаги това се получава, защото има деца, които се срамуват или са подтиснати от различни фактори, а има и такива, които имат говорни проблеми, което отново е стъпка назад в това изкуство, както за педагозите, така и за децата и техните родители. В заключение на това, за да се постигне правилен подход чрез театралната педагогика, е необходимо учителят много внимателно да запознае подрастващите с образността на детските песни, приказки, гатанки и басни, да създаде творческа и художествена атмосфера, за да се вслушват и да си представят как би изглеждала дадената приказка, да слушат внимателно песните и репликите, за да разберат и да осмислят, да почувстват настроението и емоцията дори и само по интонацията. Влагайки творческа представа в педагогическия процес ще разрешава всяка възникнала ситуация и ще обогатява своя педагогически инструментариум. Познаването на технологията ще му позволи да продължи да овладява вербалната и невербалната комуникация и чрез своята емоционална пластичност ще даде смисъл на следващите етапи на образование на подрастващите. Избраната технология на театралното педагогическо взаимодействие е не само творчески инструмент, но и теоретичен фундамент на прилагане на форми на театрална дейност, които разкриват тайнството на театралното изкуство, което усъвършенства педагогическата артистичност.

В нея са разработени и апробирани методите, с помощта на които в определени етапи най - ефективно може да се овладее артистизмът, чрез който да се ускорят процесите за възпитание на вниманието, въображението, а също така да се постигне творческо мислене, емоционална гъвкавост и устойчивост, както и способност към импровизация в педагогическия процес. Изучаването и овладяването на театралната педагогика се явява един от начините за развитие на педагогическата наука в иновативен творчески процес.

„Предизвикателствата изискват от учителя често да осъществява задълбочен анализ на работата си, на поведението си, да руши стари стереотипи и да формира у себе си нови умения и качества, да се отказва в някои случаи от традиционни и отгъпкани пътища и да търси нови решения, да внедрява иновации в работата си, да поема отговорност и да рискува, да развива дейностите в училището и да усъвършенства своята личност.“ (Колева 2020: 71-72).

Педагогическото взаимодействие е метод, който съдържа в себе си задачи, които водят до определени очаквани резултати, свързани с целите за развитие на подрастващите, които педагога поставя преди всяко взаимодействие с тях. Той внимателно трябва да ги приложи, за

да стимулира коректно и професионално образованието на подрастващите. Този метод има две форми, посочени в Наредба №5 от 03.06.2016г. за предучилищното образование и те са основна и допълнителна. „...личността на съвременния педагог се усъвършенства и от умелото използване на иновативността на театралните драма техники в учебния процес. Като важен елемент в тяхното претворяване е комуникативната компетентност, която се развива и прераства в артистизъм.“ (Василев 2022: 39).

Според Василев се извежда анализ на образователната среда с ясно идентифициране на условията за успешно осъществяване и успешно прилагане на театрализацията като основна драма-форма в педагогическото взаимодействие. Използването на различни театрални форми в детската градина благоприятства за постигане на определени цели в образователния процес: възприемане, разбиране и осмисляне у подрастващите. Театралните форми са вид шаблон, изграден на основата на отличителен метод, в който важен елемент е процесът на осъзнаване на подрастващите. Този процес се реализира посредством осмисляне, разбиране, възприемане на това, което педагога е подготвил като материал за децата: детски приказки, песни, басни, гатанки и други, за да се достигне до условията на самореализация.

Грижовното отношение към вътрешния свят на подрастващите налага създаването на педагогически куклен театър, в който много от зрителите ще получат първите в живота си театрални впечатления и чието въздействие ще решава комплекс от възпитателни задачи. Игровата дейност в кукления театър е онзи първи етап, с която започва приобщаването на детето към кукленото изкуство, далеч преди то да бъде зрител в театрална зала, където ще се срещне с куклено-театралния спектакъл, изграден според високохудожествени естетически изисквания.

В детската градина подрастващите имат възможност чрез кукленото изкуство да:

- усвоят ново образователно съдържание, нови знания и умения.

Чрез етюди с дидактическо предназначение, приемат непознатата информация и се мотивират в дейност.

- чрез куклено-театрална адаптация на произведение се запознават с литературна творба.

- възприемат в ситуацията на игра създадените от педагозите, представения театрализирани празненства и инсценировки.

- участва в куклена или ролева театрализирана игра.

Кукленото театрално представление се превръща в един подходящ за децата комуникативен модел за възпроизвеждане на действителността и социалните взаимоотношения. Този процес трябва да се разглежда като динамично взаимодействие на спектакъла като художествено произведение и възприемащия, който когато получава ко-

дирана информация преобразувана в художествен образ, в контекста на този процес подрастващият се явява реципиент на тази двустранна комуникативна система.

Способността да се възприеме, осмисли и действа в предполагаемите обстоятелства на кукленото театрално действие като се приема условността на сценичното действие е важна предпоставка за съпреживяване на куклено-театралното представление. При участие в него в подрастващите се създава вътрешна активност, способност за контакт с измерното изкуството на куклата и готовност за до-творяване.

Ако в самостоятелната му творческа дейност се въведе ред, организация и целенасоченост, то тогава разликата става поразителна. Опитният педагог учи детето не само да отразява визуално обкръжаващата го действителност, но и да разширява погледа му към света, като внушава определени морално-естетически норми ...“

Методът на театралното педагогическото взаимодействие създава условие да се развие образователната среда и помага на педагога във взаимодействието му с подрастващите. Чрез него педагогът влияе на чувствата и емоциите, като тренира и възприемането, разбирането и осмислянето.

“Въвеждането на метода на театралната педагогика в образователния процес променя типът на взаимодействие между педагог и подрастващ (чрез игровия подход се избягва авторитарния, монологичен принцип на комуникация); субектът се въвлича във вълнуващи „предложени обстоятелства“, където подрастващият подходящо осмисля образователния материал.” (Василев 2022: 74).

От тук се стига до извода, че методът на театралното педагогическо взаимодействие е един изобретателен метод за постигане на добри очаквани резултати, без значение дали ще бъде приложен в основна или допълнителна ситуация, за да се окаже влияние в образователния и възпитателния процес и да се формира едновременно с това хармонична личност в подрастващите.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Василев, Г. (2020). Неделник (Театрално и педагогическо взаимодействие), Велико Търново: „VEX 1“. // Vasilev, G. (2020). Nedelnik“ (Teatralno i pedagogicheskoto vzaimodeystvie), Veliko Tarnovo: „VEX 1“.

Василев, Г. (2021). Театрална педагогика (аспекти), Велико Търново: Издателство „Векс“. // **Vasilev, G. (2021).** Teatralna pedagogika (aspekti), Veliko Tarnovo: Izdatelstvo „Veks“.

Василев, Г. (2022). Драматизация и театрализация в педагогическата дейност, Велико Търново: Фабер. // **Vasilev, G. (2022).** Dramatizatsiya i teatralizatsiya v pedagogicheskata deynost, Veliko Tarnovo: Faber.

Иванова, Б. (2022). Дигиталната образователна среда в детската градина – предизвикателства и перспективи // Сборник от Юбилеен национален научен форум с международно участие „140 години предучилищно образование в България: постижения и хоризонти“, 23-24.06.2022г., София: УИ „Св. Климент Охридски“, стр. 354–362. // **Ivanova, B. (2022).** Digitalnata obrazovatelna sreda v detskata gradina – predizvikatelstva i perspektivi // Sbornik ot Yubileen natsionalen nauchen forum s mezhdunarodno uchastie „140 godini preduchilishtno obrazovanie v Balgariya: postizheniya i horizonti“, 23-24.06.2022g., Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, str. 354–362.

Иванова, Б. (2022). Дигитални инструменти за иновативен образователен дизайн в детската градина // Годишник на Педагогическия факултет на Тракийски университет, Стара Загора, Международна конференция „Образование и съвременни предизвикателства“, 24 – 25.06.2022 г., стр. 77–85. // **Ivanova, B. (2022).** Digitalni instrumenti za inovativen obrazovaten dizayn v detskata gradina // Godishnik na Pedagogicheskiya fakultet na Trakiyski universitet, Stara Zagora, Mezhdunarodna konferentsiya „Obrazovanie i savremenni predizvikatelstva“, 24–25.06.2022 g., str. 77–85.

Колева Л. (2020). Аспекти на управленската култура на директора на средно училище. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. // **Koleva L. (2020).** Aspekti na upravlenskata kultura na direktora na sredno uchilishte. Veliko Tarnovo: Univ. izd. „Sv. sv. Kiril i Metodiy“

Колева Л. (2021). Компетентностният подход в обучението по Управление на образованието. Велико Търново: ИВИС. // **Koleva L. (2021).** Kompetentnostniyat podhod v obuchenieto po Upravlenie na obrazovaniето. Veliko Tarnovo: IVIS.

Пенчев, П. (1988). Словесно-изпълнителско изкуство, София. // **Penchev, P. (1988).** Slovesno-izpalnitelsko izkustvo, Sofia.

Адрес за кореспонденция:

Полина Светославова Савова, фак. № 2005011216,
Предучилищна и начална училищна педагогика,
IV курс,
e-mail: polisavova@abv.bg

ИЗСЛЕДВАНЕ НА СИЛОВА ИЗДРЪЖЛИВОСТ И ГЪВКАВОСТ ПРИ 14-ГОДИШНИ ГИМНАСТИЧКИ

Ива И. Баракова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
специалност „Педагогика на обучението
по физическо възпитание“, III курс

Научен ръководител:
доц. д-р Мирослава Петкова

Резюме: Спортната гимнастика е универсален спорт, който развива специфична силова издръжливост, координация и гъвкавост. Гимнастиката има благоприятен ефект върху правилното развитие и укрепване на костно-ставния апарат, сухожилията и мускулите чрез използване на специфични гимнастически тренировъчни методи и подходящ хранителен режим за подобряване на физическата подготовка на спортистите. Тя спомага и за изграждането на правилна телесна стойка и възпрепятства появата на гръбначни изкривявания. Също така се възпитават положителни личностни и волеви качества, взаимопомощ, усет към красотата и др. В гимнастиката има комплексна проява на всички физически качества, но предимно се работи за гъвкавост, която противостои на проявата на силовите възможности на спортиста.

Целта на изследването е развитието на силовата издръжливост и гъвкавостта при 14-годишни момичета, които се занимават системно със спортна гимнастика.

Ключови думи: гимнастички, силова издръжливост, гъвкавост, спортна гимнастика

A STUDY OF STRENGTH ENDURANCE AND FLEXIBILITY IN 14-YEAR-OLD FEMALE GYMNASTS

Iva I. Barakova
“St. Cyril and st. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Physical
Education (Teacher Qualification)

Scientific supervisor: Assoc. prof. PhD Miroslava Petkova

Summary: Sports gymnastics is a universal sport, which develops strength endurance, coordination and flexibility. Gymnastics has a favorable effect over the development and strengthening of the bone-joint apparatus, tendons and muscles through the use of specific methods of gymnastic training and a fitting diet for improving the physical training of athletes. It also helps building the proper body stand and prevents the appearance of spinal curvature. Additionally it educates positive personalities, volitional qualities, mutual assis-

tance, a sense of beauty, etc. In gymnastics there is a complex manifestation of all physical traits, but mainly flexibility, which contradicts the strength capabilities of the athlete. The purpose of the study is the development of the strength endurance and flexibility of 14 year old girls who deal systematically with sports gymnastics.

Keywords: *gymnasts, strength endurance, flexibility, sports gymnastics*

Спортната гимнастика е универсален спорт, който развива специфична силова издръжливост, координация и гъвкавост. Гимнастиката има благоприятен ефект върху правилното развитие и укрепване на костно-ставния апарат, сухожилията и мускулите чрез използване на специфични гимнастически тренировъчни методи и подходящ хранителен режим за подобряване на физическата подготовка на спортистите. Тя спомага и за изграждането на правилна телесна стойка и възпрепятства появата на гръбначни изкривявания. Също така се възпитават положителни личностни и волеви качества, взаимопомощ, усет към красивото и др. В гимнастиката има комплексна проява на всички физически качества, но предимно се работи за гъвкавост, която противостои на проявата на силовите възможности на спортиста.

Целта на изследването е развитието на силовата издръжливост и гъвкавостта при 14-годишни момичета, които се занимават системно със спортна гимнастика.

Задачи за реализиране на целта:

1. Да се проучи развитието на гъвкавостта и силовата издръжливост според различни информационни източници.
2. Да се изследва развитието на гъвкавостта и силовата издръжливост в двумесечен период с подходящи тестове.
3. Да се анализират данните от двете изследвания и да се формулират изводи и препоръки.

Организация на изследването: В изследването са включени 15 момичета на възраст 14 години, трениращи спортна гимнастика в ГСК „Интерком груп Черноморски юнак“, град Варна.

Изследването се проведе в Спортен комплекс „Простор“ – зала по спортна гимнастика, с любезното съдействие на главните треньорки Росица Найденова и Калина Каменова. Гимнастичките са от спортното училище и работят по специално разработена програма, като тренировките се провеждат: понеделник, вторник и четвъртък – двуразово, а сряда и петък – едноразово.

Методика на изследването

Използвани са следните методи за решаване на задачите и постигане на целта на изследването:

1. Литературен и информационен обзор

2. Тестове за провеждане на изследването – Тестовата батерия включва четири теста: повдигане на краката до хватата на смесена успоредка (до отказ); набирания на смесена успоредка с обратен хват (до отказ); дълбочина на наклона; шпагат (ляв, десен и страничен).

3. Математико-статистически методи – Вариационен анализ, Сравнителен анализ и Графичен анализ.

Статистическата обработка на данните е направена с програмния пакет на Excel.

Анализ на резултатите

Анализът на показателите за развитието на силовата издръжливост и гъвкавост е представен на таблица 1 и фигура 1. Той също така показва, че при осъществяването на задачите във всяка тренировка по спортна гимнастика, се повишава гъвкавостта и силовата издръжливост при гимнастичките от групата, проследени в хода на изследването.

Данните от проведения педагогически експеримент са подложени на вариационен анализ, а прирастите в средноаритметичните величини, в края на експеримента са установени с помощта на t-критерий на Стюdent за зависими извадки.

Таблица №1

Достоверност на прираста на средните стойности на показателите информиращи за силовата издръжливост и гъвкавостта на изследваните лица

показатели		първо изследване			второ изследване			d	t	Pt
№	наименование	X_1	S_1	V_1	X_2	S_2	V_2			
1.	повдигане на краката до хватата	20,4	6,30	30,88	24,73	3,95	15,97	4,33	2,97	99%
2.	набирания с обратен хват	14,13	6,37	45,08	15,73	5,12	32,55	1,6	1,85	93%
3.	дълбочина на наклона	120,93	6,28	5,19	122	4,16	3,41	1,07	1,06	71%
4.	шпагат (ляв, десен и страничен)	4,6	3,02	65,65	4,27	3,45	80,80	-0,33	0,57	43%

При първия тест „Повдигане на краката до хватата на смесена успоредка (до отказ)“, който носи информация за силовата издръжливост на изследваните гимнастички, показва че има развитие в края на експеримента. Стойностите на коефициента на вариация V се движат между 30,88% при първото изследване и 15,97% при второто изследване, следователно изследваната съвкупност е разнородна. Прирастът (d) на

средните стойности по този показател е $d=4,33$ n и е подкрепен с високата достоверност на $Pt>99\%$ (табл. 1 и фиг. 1).

Разглеждайки признака „Набирания на смесена успоредка с обратен хват (до отказ)“ резултатите показват, че средните стойности при изследваните гимнастички на първото тестване са $X_1=14,13$ n, а при второто $X_2=15,73$ n, с подобрене от 1,60 n (табл. 1 и фиг. 1). Както при първия тест за силова издръжливост, така и тук се наблюдава разнородност по отношение на коефициента на вариация при изследваната съвкупност.

Фиг 1. Средни стойности на показателите информиращи за силовата издръжливост и гъвкавостта в началото и края на изследването

За проследяване на гъвкавостта на гимнастичките се приложи теста „Дълбочина на наклона“. Отчетените стойности показват, че средната стойност по време на първото изследване е $X_1=120,93$ cm, а при второто изследване е $X_2=122$ cm, като момичетата са подобрили своя резултат с 1,07 cm по време на изследвания период (табл. 1 и фиг. 1). Наблюдава се еднородност по отношение на коефициента на вариация при изследваната съвкупност.

При четвъртия тест „Шпагат – ляв, десен и страничен“ се вижда, че средните стойности при изследваните гимнастички в първото тестване е $X_1=4,6$ cm, а при второто $X_2=4,27$ cm, с подобрене на резултата $d=-0,33$ cm. Стойностите на коефициента на вариация V се движат между 65,65% и 80,80%, следователно изследваната съвкупност е разнородна (табл. 1 и фиг. 1).

След осъществяване на второто изследване се наблюдава съществен прираст в средните стойности и на четирите показателя, но само при тест №1, се потвърждава достоверността на t-критерия на Студент за зависими извадки $P_t > 99\%$.

Изводи

1. Резултатите от направения вариационен анализ показват, че системното изпълнение на годишния тренировъчен план, води до повишаване нивото на физическата дееспособност и развитието на физическите качества на гимнастичките, което от своя страна води до по-добри резултати през спортно-състезателния период.

2. Чрез системното използване на тестовете за отчитане на физическата активност на състезателките по спортна гимнастика се контролира и управлява тренировъчния процес.

3. Анализът на резултатите от проведеното изследване показват, че при специфична физическа и техническа подготовка по време на тренировъчния процес по спортна гимнастика, показателите за силова издръжливост и гъвкавост на всяка една от състезателките се променят дори и минимално в положителна посока.

ЛИТЕРАТУРА //LITERATURA

Гаврийски, В. & Стефанова, Д. & Киселкова, Е. & Бичев, К. (1998). Физиология на човека с физиология на спорта, част III, изд. Нови знания, София, с. 179 – преиздаден 2006 // Gavriyski, V. & Stefanova, D. & Kiselkova, E. & Bichev, K. (1998). Fiziologiya na choveka s fiziologiya na sporta, chast III, izd. Novi znaniya, Sofiya, s. 179 – preizdadен 2006.

Дашева, Д. (2015). Ръководство по теория на професиите в спортните училища (IX – XII клас), София, с. 364 // Dasheva, D. (2015). Rakovodstvo po teoriya na profesiite v sportnite uchilishta (IX – XII klas), Sofiya, s. 364.

Църрова, Р. & Миладинов, О. (2012). Система за оценяване на резултатите по спортна подготовка на учениците в спортните училища, София, с. 615 // Tsarova, R. & Miladinov, O. (2012). Sistema za otsenyavane na rezultatite po sportna podgotovka na uchenitsite v sportnite uchilishta, Sofiya, s. 615.

Адреси за кореспонденция:

Ива И. Баракова, Фак. №2005010834,

Специалност: „Педагогика на обучението по физическо възпитание“, III курс,

E-mail: ive_bar@abv.bg

Доц. д-р Мирослава М. Петкова
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

Катедра: „ТМФВ“

E-mail: m.gurdeva@ts.uni-vt.bg

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ИНФОРМИРАНОСТТА НА РОДИТЕЛИТЕ ЗА ПОДГОТОВКАТА НА ДЕЦАТА ОТ ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ ПРЕДИ ПОСТЪПВАНЕ В ПЪРВИ КЛАС

Цветелина М. Русанова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Педагогически факултет, специалност
„Управление на образованието“, II семестър

Научен ръководител:
гл. ас. д-р Маргарита Калейнска

Резюме (на български език): Настоящата статия представя резултатите и изводите от емпирично изследване проведено сред родители на деца от четвърта възрастова група на три различни детски градини в град Ловеч в периода март-април 2024. Целта на проучването е да установи дали родителите считат, че получават достатъчно информация за обучението на децата им в предучилищна възраст от съответната детска градина и запознати ли са те в какво се изразява горното, като белег на ефективността на работата с всички заинтересовани страни на образователните институции.

Ключови думи: нагласи, родители, предучилищна подготовка, Ловеч

RESEARCH ON PARENTS' AWARENESS OF PRESCHOOL CHILDREN'S PREPARATION BEFORE ENTERING FIRST GRADE

Tsvetelina M. Rusanova
“St. Cyril and st. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Education
management

Scientific supervisor:
senior lecturer PhD Margarita Kaleynska

Abstract: This article presents the results and conclusions of an empirical study conducted among parents of children in the fourth age group in three different kindergartens in the city of Lovech in the period March-April 2024. The aim of the study was to find out whether parents believe that they receive enough information about their children's preschool education from the respective kindergarten and whether they are familiar with what the above means as a sign of the effectiveness of the work with all stakeholders of educational institutions.

Keywords: attitudes, parents, preschool, Lovech

Преходът от детска градина към начално училище поставя децата в ситуация на нещо ново и непознато, води ги към нови предизвикателства, нова среда и нови знания. Затова е важно между педагози и родители да има комуникация и обратна връзка, за да може този процес да се извърши плавно и децата да се чувстват удовлетворени и щастливи от новото.

Настоящата статия представя резултатите и изводите от емпирично изследване проведено сред родители на деца от четвърта възрастова група на три различни детски градини в град Ловеч в периода март-април 2024. Целта на това изследване е да се разгледа въпросът дали родителите считат, че получават достатъчно информация за обучението на децата им в предучилищна възраст от съответната детска градина и запознати ли са те в какво се изразява горното.

Настоящото изследване е основано на провеждането на анонимна анкета, администрирана сред десет души – родители на деца от четвърта възрастова група на три различни детски градини в град Ловеч. Участниците в проучването са подбрани на принципа на доброволца и изследването не е представително. Анкетата съдържа шест затворени въпроса и един отворен въпрос. Проучването бе реализирано чрез писмено попълване в периода март-април 2024 година.

По отговорите на първия въпрос – „Получавате ли достатъчно информация от педагогическия персонал за индивидуалното развитие и постигнатите резултати на Вашето дете?“, може да кажем, че 30 % от родителите считат, че получават информация за развитието на своето дете и постигнатите му резултати, 30 % „по-скоро да“. 10 % от анкетираните отговарят по-скоро не, което означава, че получават информация, но я считат за не достатъчна, и 30 % не получават такава. Впечатление прави големият процент на родители, близо една трета от всички запитани, които декларират, че не получават информация от страна на педагозите за подготовката на техните деца. Това сигнализира, че в част от учебните заведения в град Ловеч липсва ясно изградена комуникация между двете страни и съответно ефективно взаимодействие за осигуряване на последователност във възпитанието на децата. Детската градина и родителите трябва да „работят в екип“, за да има баланс във възпитанието и обучението на децата. И както педагозите трябва да запознават родителите с развитието и постиженията на децата, така родителите имат право и задължение да се интересуват от същото и да получат информацията. Семейната среда е много важна, защото в нея започват да се оформят шаблоните на поведението в добре организирани значения и роли. Както посочва Р. Пенев семейството може

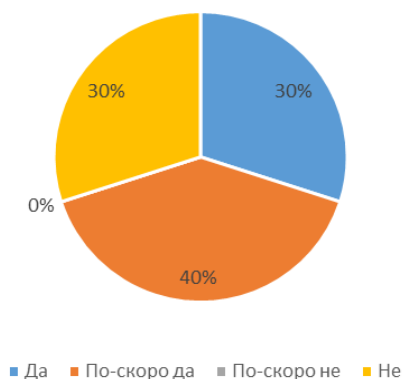
да подпомогне значително процесът чрез „конкретни указания и предложения за ефективност на подготовката за училище в семейството.“ (Пенев 2002).

Фиг. 1. Графично разпределение на отговорите на въпрос „Получавате ли достатъчно информация от педагогическия персонал за индивидуалното развитие и постигнатите резултати на Вашето дете?“

На въпроса „Запознати ли сте с подготовката за първи клас на Вашето дете, която се провежда по време на предучилищното му образование?“, 30 % отговарят „да“, 40 % отговарят „по-скоро да“ и 30 % отговарят с „не“. За част от родителите, предучилищното образование се изразява само в игра, сън и излизане на двора на детската градина, докато родителите работят. Истината обаче е друга. Детската градина е образователна институция, която обучава и възпитава децата от предучилищна възраст, там те усвояват знания, умения и отношения. Образователно-възпитателният процес в детската градина се реализира от професионално подготвени педагози и в рамките на избрана програма, визираща конкретни цели и очаквани резултати, свързани с придобиване и развитие на представите, уменията и отношенията на децата в конкретен възрастов период. В предучилищните заведения са създадени подходящи условия за живот и благоприятни възможности за моторното, когнитивното и психо-социалното развитие на детето сред връстниците му. Така детето в детската градина получава не само базови знания за постъпване в първи клас, но и се подготвя физически, емоционално и психически за това.

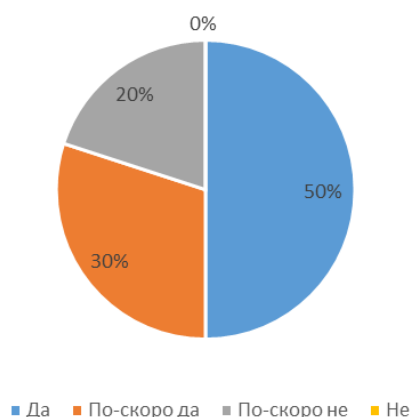
Запознати ли сте с подготовката за първи клас на
Вашето дете, която се провежда по време на
предучилищното му образование?

Фиг. 2. Графично разпределение на отговорите на въпрос „Запознати ли сте с подготовката за първи клас на Вашето дете, която се провежда по време на предучилищното му образование?“

Запитани да оценят самата подготовка, която детето им получава в детската градина, 50 % от анкетираните отговарят, че я считат за достатъчно добра, 30 %, че е по-скоро достатъчно добра и 20 % заявяват, че не считат подготовката за достатъчно добра. Положителното, което можем да изведем от тази статистика е, че голяма част от родителите смятат, че децата им получават достатъчно добра подготовка от педагозите в детската градина. Тези положителни нагласи говорят, че има изградено доверие към педагогическите екипи и подбора им на методи и материал за подготовката. Това е също и обратна връзка за програмата, която следват детските градини при реализиране на учебния процес.

Смятате ли, че детето Ви получава достатъчно добра подготовка в детската градина за постъпване в първи клас?

Фиг. 3. Графично разпределение на отговорите на въпрос „Смятате ли, че детето Ви получава достатъчно добра подготовка в детската градина за постъпване в първи клас?“

Същите отговори получаваме и на следващия въпрос, който е „Смятате ли, че детето Ви има нужната подготовка за постъпване в първи клас?“. Макар и двата въпроса да се препокриват, важно е да се зададат отделно, за да разсъдим дали родителите, които смятат подготовката за достатъчна, оценяват и самата нея като такава. Както става ясно родителите потвърждават дадената оценка на подготовката на децата.

Фиг. 4. Графично разпределение на отговорите на въпрос „Смятате ли, че детето Ви има нужната подготовка за постъпване в първи клас?“

На въпроса „Подготвяте ли допълнително за първи клас Вашето дете?“, 40 % от анкетираните родители отговарят „Да, като работя с него вкъщи“. Този отговор ни насочва към няколко тези. Първата е, че родителите до някаква степен не разчитат на подготовката на децата си в детската градина, което ни води към недоверие в системата на образованието или педагозите и тяхната професионална подготовка. Втората теза е, че родителите може би нямат достатъчно вяра в децата си и подценяват техните възможности, знания и умения. Третата е, че родителите може би имат желанието тяхното дете да получи повече знания, отколкото са предвидени в образователната система за конкретната възраст и по този начин да изпъква пред другите. Но тук идва проблемът за пренасищането със знания. И без това децата в днешно време са заобиколени от прекалено много информация, тя самата е достъпна до всички, информирани са повече, отколкото би било рационално да са. Прекалената доза знания за децата понякога води до загуба на интерес. Когато децата са твърде пренаситени с информация идва и моментът, че постъпвайки в първи клас няма как да бъде привлечен интереса и вниманието им, защото те „това го знаят вече от мама и тати“. Тук може да зададем и въпроса „Доколко родителите имат познания за това как да поднасят новото знание на децата си и дали го правят по правилния начин?“. 30 % от родителите споменават, че подготвят децата си по друг начин, различен от работата с него вкъщи и 30 % отговарят, че не смятат за нужно да го правят.

Фиг. 5. Графично разпределение на отговорите на въпрос „Подготвяте ли допълнително за първи клас Вашето дете?“

На последния – шести въпрос „По какъв критерий избрахте училище за Вашето дете?“, 50 % от анкетираните отговарят, че са избрали най-близкото училище, 40 %, че са избрали най-престижно и 10 % - училището, за което са получили най-добри отзиви. Защо са половината са избрали най-близкото училище? Може би вярват, че във всички училища са еднакво добре квалифицирани и подготвени професионално педагозите, за да се налага да избират училище, различно от най-близкото по местоживеене. 40 % са избрали най-престижното училище. Тук няма поставен критерий и обосновка за определението „най-престижно“. Какво точно значи това? Може би означава най-хваленото? Или с най-много ученици? Или пък училище, в което учат определена прослойка на обществото? Може би смятат, че правят най-доброто за своите деца, като ги записват в такова училище? Но тъй като нямаме дефиниция на определението, ще оставим въпросите. Последният отговор на този въпрос е избрал един родител, като е описал своя отговор: „Училището, за което получих добри отзиви и препоръки от други родители“. Този отговор донякъде се прекрива с предходния. Доколко обаче може да се доверим на отзивите на другите родители за конкретно училище? Може според един родител да се счита за най-подходящо за неговото дете, но за друго дете да не се окаже такава.

Фиг. 6. Графично разпределение на отговорите на въпрос “По какъв критерий избрахте училище за Вашето дете?”

Въз основа на направеното изследване сред родители на деца от предучилищна възраст произтичат няколко основни извода. От една страна родителите са запознати в известна степен с обучението на децата си, което се провежда в детската градина и тяхната подготовка за първи клас и повечето получават информация за това. Това подсказва, че в детските градини в Ловеч има до голяма степен изграден модел „педагог – дете – родител“ с цел постигане на партньорски отношения, които да активират и участието на родителя в педагогическия процес.“ (Вълова 2016, 1268) Все още обаче се прокрадва мисълта, че децата имат нужда от допълнителна подготовка вкъщи, преди да постъпят в първи клас. Семейството има голяма роля в избора на училище и професионално подготвени педагози, като не винаги професионализмът е достатъчен критерий а това. Понякога родителите избират училището според своите амбиции за децата си и обкръжение.

В заключение, полученото изследване е отлична отправна точка за всеки ръководител на детска градина в посока подобряване на ефективността на работа с родителите и повишаване на тяхната информираност за подготовката на децата в рамките на учебното заведение. И в обобщение си позволявам да цитирам Никола Живков : „И тъй, в заключение ще кажем, че за да се даде добро, полезно възпитание на детето, трябва да се приучи да гледа и цени себе си каквото е, какво може да произвежда, вместо да се увлича в това, какво впечатление ще направи на другите...“

ЛИТЕРАТУРА / LITERATURA

Вълва, И. (2016). Съвременни аспекти на взаимодействие семейство–детска градина. *Педагогика*, 88(9), 1267-1272 // **Valova, I.** (2016). Savremenni aspekti na vzaimodeystvie semeystvo–detska gradina. *Pedagogika*, 88(9), 1267-1272.

Гюров, Д. (2009) *Модели на педагогическото взаимодействие, семейство – детска градина*. София: Просвета // **Gyurov, D.** (2009) *Modeli na pedagogicheskoto vzaimodeystvie, semeystvo – detska gradina*. Sofia: Prosveta

Пенев, Р. (2002) *Педагогическо образование на родителите*. София: Даниела Убенова // **Penev, R.** (2002) *Pedagogicheskoto obrazovanie na roditelite*. Sofia: Daniela Ubenova

Ангелова, Л., Б. Ангелов. (2012). Поглед назад – образование, култура, игра. Сборник доклади от Юбилейна международна университетска конференция 130 години предучилищно образование в България, Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“, с. 21-24 https://www.uni-vt.bg/res/7381/%D0%AE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D1%83%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D1%83%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F_130_%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%89%D0%BD%D0%BE_%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%B2_%D0%91%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F_2012.pdf // **Angelova, L. i B. Angelov.** (2012). Pogled nazad – obrazovanie, kultura, igra. *Sbornik dokladi ot Yubileyna mezhdunarodna universitetska konferentsiya 130 godini preduchilishtno obrazovanie v Balgariya*, Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“, s. 21-24.

Пенев, Л., Л. Пенева. (2012). Ретроспекция на „Детинска мъдрост“ в контекста конституиране на взаимодействието „Детска градина-семейство“ (2012). Сборник доклади от Юбилейна международна университетска конференция 130 години предучилищно образование в България, Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“, с. 41-47 https://www.uni-vt.bg/res/7381/%D0%AE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D1%83%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D1%83%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F_130_%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%89%D0%BD%D0%BE_%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%B2_%D0%91%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F_2012.pdf // **Penev, L., L. Peneva.** (2012). Retrospektsiya na „Detinska madrost“ v konteksta konstituirane na vzaimodeystviето „Detska gradina-semeystvo“ (2012).

Sbornik dokladi ot Yubileyna mezhdunarodna universitetska konferentsiya 130 godini preduchilishtno obrazovanie v Bulgariya, Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“, s. 41-47.

Адрес за кореспонденция:

Цветелина Русанова,
Специалност „Управление на образованието“,
редовна форма на обучение, ОКС „Магистър“
към Педагогически факултет
на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ –
гр. Велико Търново,
e-mail: s2305012176@sd.uni-vt.bg

ПОДОБРЯВАНЕ НА УМЕНИЯТА ЗА ЧЕТЕНЕ ВЪВ ВТОРИ КЛАС ЧРЕЗ ИНТЕРАКТИВНО ОБУЧЕНИЕ – НЕФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ

Памела Ан. Капитанова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
Специалност „Предучилищна и начална училищна педагогика“,
учебна дисциплина „Методика на обучението по български език
и литература в началното училище“

Научен ръководител:
проф. дн Марианна Мандева

Анотация: Проучва се един неизследван проблем – възможностите на неформалното образование за насърчаване на четенето във втори клас. Анализират се данни от анкета със сто и дванадесет начални учители от различни области на България. Синтезират се изводи и препоръки за подобряване на обучението по четене във втори клас по интерактивен път в условията на неформалното образование.

Ключови думи: умения за четене, втори клас, интерактивно обучение, неформално образование

IMPROVING READING SKILLS IN SECOND GRADE THROUGH INTERACTIVE LEARNING – NON-FORMAL EDUCATION

Pamela An. Kapitanova

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Pre-school
and primary school education

Scientific supervisor:
Prof. Dr. Habil Marianna Mandeva

Abstract: An unexplored issue has been investigated – non-formal education opportunities to encourage reading in second grade. In the context of the theoretical background, data from a survey of one hundred and twelve primary teachers from different regions of Bulgaria have been analyzed. Conclusions and recommendations have been synthesized for improving the teaching of reading in the second grade in an interactive way in the conditions of non-formal education.

Keywords: reading skills, second grade, interactive learning, non-formal education

ВЪВЕДЕНИЕ

Темата за четенето не е непозната за българското училище както в теоретичен, така и в практически план. Независимо от това обаче, националното външно оценяване и международните изследвания показват, че са неотложни целенасочени, системни, иновативни методически грижи за подобряване на езиковата грамотност на ученика. И тъй като основите на овладяване на писмения код се поставят в началното училище, логично е с предимство да се разгледа тази проблематика.

Актуалността на настоящото изследване се определя от следните основни аргументи:

1. Широко разпространено в практиката е разбирането, че уменията за четене са формирани с приключване на началното оgramотяване в първи клас. Нереалистично е това очакване. За детето, което „влиза“ в писмеността, шестте месеца на началното оgramотяване са недостатъчни за удовлетворително овладяване на техниката на четене /декодирането/, а осъзнатостта при четенето /разбирането/ е много след декодирането. Ето защо във втори, трети клас е задължително да продължи системната методическа грижа за подобряване на четивните умения. Това се реализира „вътре“ в обучението по литература, по български език, а и по останалите учебни предмети. Цели се: а/ да се усъвършенства техниката на четене и да се задълбочи разбирането на прочетеното; б/ да се синхронизират декодирането и разбирането.

2. Непроучен теоретично и нереализиран в пълнота практически остава и въпросът за възможностите на неформалното образование за подобряване на уменията за четене след началното оgramотяване на ученика.

Синтезирано посочените основания аргументират мотивацията за изследване на въпроса за подобряване на уменията за четене във втори клас чрез иновативни методи и техники - интерактивно обучение, с акцент неформално образование.

МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА НА ЕМПИРИЧНОТО ПЕДАГОГИЧЕСКО ИЗСЛЕДВАНЕ

Проблем на изследването е преодоляване на малограмотността.¹

Обект на изследването е подобряване на уменията за четене след началното оgramотяване, по-конкретно във втори клас, като инструмент за преодоляване на малограмотността.

Предмет на изследването са възможностите на интерактивното обучение, провеждано по неформален път, за подобряване на уменията за четене след началното оgramотяване, конкретно във втори клас.

Решават се задачи с практически характер, най-съществената сред които е: на базата на анализ на данни от анкета с учители да се аргументират препоръки за усъвършенстване на образователния процес за подобряване на уменията за четене след началнотограмотяване, конкретно във втори клас.

Приетата хипотеза е: ако се анкетира голяма извадка учители от различни области на България, ще се достигне до реалистичен поглед към проблемите при овладяването на четенето след началното грамотяване, във втори клас, което, на свой ред, ще позволи аргументирано да се открият препоръки за усъвършенстване на образователния процес.

Ползват се методи за емпирични изследвания, а именно: анкета и количествен и качествен анализ на обобщени емпирични данни. Мета-метод е анкетата.

Анкетата е анонимна, писмена по своята форма. Структурирана е в: уводна част; основна част; заключителна част. В уводната част се установява контакт с респондента, излагат се целите на анкетата, дават се указания за попълване на анкетните карти. В основната част са поместени анкетните въпроси – осем на брой, които според съдържанието са за мнение, отношение, оценка на анкетиранията лица във връзка с поставен проблем, а по форма са открити. Ползват се кръгови диаграми на отговорите на анкетните въпроси.

Изследването е проведено през 2023– 2024 г. Протича в следните етапи:

1. Планиране и организация на изследването /октомври, 2023 г. –януари, 2024 г./
2. Провеждане на изследването /февруари - март, 2024 г./
3. Представяне и анализ на резултатите /април - май, 2024 г./

Извадката отговаря на изискванията за непреднамереност на подбора на елементите, представителност и обем. По метода на процентен избор е формирана типична извадка. Интервюирани са сто и дванадесет начални учители от училища в областите: Плевен, Велико Търново, София, Ловеч, Варна, Стара Загора. А именно: ОУ „Христо Ботев“ с. Милковица, област Плевен; СУ „Христо Смирненски“, гр. Гулянци; НУ „Патриарх Евтимий“, гр. Плевен; ОУ „Св. Климент Охридски“, гр. Плевен; ОУ „Валери Петров“, гр. Плевен; ОУ „Лазар Станев“, гр. Плевен; ОУ „Йордан Йовков“, гр. Плевен; ОУ „Д-р Петър Берон“, гр. Плевен; СУ „Евлоги Георгиев“, гр. Тръстеник; СУ „Стоян Заимов“, гр. Плевен; ОУ „Отец Паисий“, гр. Плевен; ОУ „Бачо Киро“ , гр. В. Търново; НУ „Цани Гинчев“, гр. Лясковец; 139 ОУ, гр. София; 142 ОУ, гр. София; 69 СУ „Димитър Маринов“, гр. София. ОУ

„Проф. Д. Димов“, гр. Ловеч; СУ „Св. св. Кирил и Методий“, гр. Якоруда; ОУ „Паисий Хилендарски“, с. Горен чифлик, област Варна, СУ „В. Левски“, гр. Ст. Загора;

Анкетирането е реализирано онлайн. Съдействие за провеждането му е оказано от страна на директори и учители от посочените по-горе училища. Анкетъор е авторката надоклада.

РЕЗУЛТАТИ

Тъй като няма съществени различия в отговорите на анкетиранияте учители по отношение на пола, педагогическия стаж, населеното място, в което е училището, и др. под., получените емпирични данни няма да бъдат анализирани диференцирано.

Първият анкетен въпрос гласи: „Какво е значението на четенето в начална училищна възраст?“.

Възможните отговори са:

А. От първостепенно значение

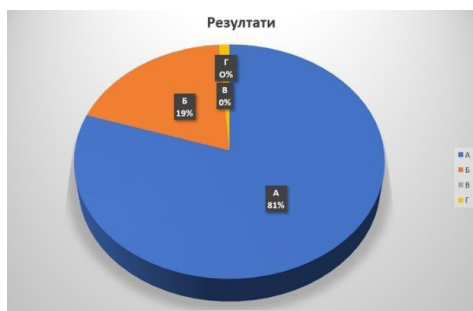
Б. Важно

В. Маловажно

Г. Без отговор

Полученият резултат е:

Диаграма 1. Обобщени емпирични данни от първия анкетен въпрос

Фиг.1 - А Фиг.2 - Б Фиг. 3 - Б Фиг. 4 - Г

Вторият анкетен въпрос гласи: „Какви са основните трудности, които срещат Вашите ученици по отношение на четенето във втори клас?“.

Възможните отговори са:

А. По отношение на техниката на четене

Б. По отношение на разбирането на прочетеното

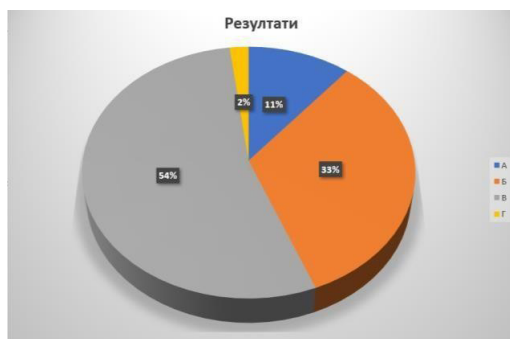

В. По отношение на техниката на четене и на разбиране на прочетеното

Г. Без отговор.

Полученият резултат е:

Диаграма 2. Обобщени емпирични данни от втория анкетен въпрос

Фиг.1 - А Фиг.2 - Б Фиг. 3 - Б Фиг. 4 - Г

Третият анкетен въпрос гласи: “Какво е приложението на интерактивните методи и техники на обучение за подобряване уменията за четене във втори клас?.

Възможните отговори са:

А. Широко приложими са

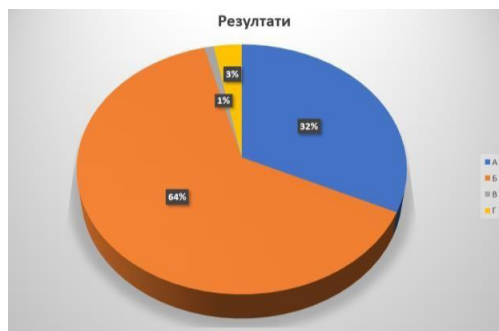
Б. Приложими са

В. Неприложими са

Г. Без отговор.

Полученият резултат е:

Диаграма 3. Обобщени емпирични данни от третия анкетен въпрос

Фиг.1 - А Фиг.2 - Б Фиг. 3 - Б Фиг. 4 - Г

Четвъртият анкетен въпрос гласи: “Разполагате ли с методическа литература във връзка с възможностите на интерактивното обучение за изграждане на умения за четене началното училище?.

Възможните отговори са:

А. Да

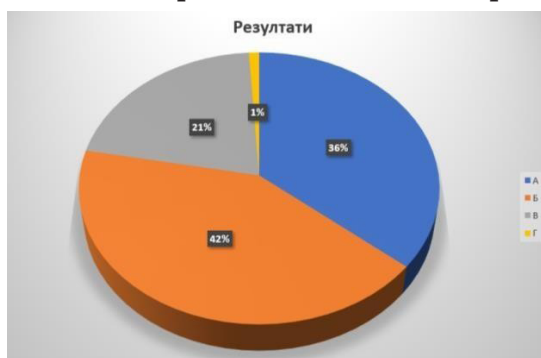
Б. Да, но недостатъчно

В. Не

Г. Без отговор

Полученият резултат е:

Диаграма 4. Обобщени емпирични данни от четвъртия анкетен въпрос

Фиг.1 - А Фиг.2 - Б Фиг. 3 - Б Фиг. 4 - Г

Петият анкетен въпрос гласи: “Според Вас какви са възможностите на неформалното образование / извънкласните и извънучилищните дейности/ за подобряване на уменията за четене във втори клас?”.

Възможните отговори са:

А. Много големи

Б. Големи

В. Несъществени

Г. Без отговор

Полученият резултат е:

Диаграма 5. Обобщени емпирични данни от петия анкетен въпрос

Фиг.1 - А Фиг.2 - Б Фиг. 3 - Б Фиг. 4 - Г

Шестият анкетен въпрос гласи: “Какви извънкласни ресурси ползвате за стимулиране на учениците Ви да четат по време на извънкласни и извънучилищни дейности?”.

Възможните отговори са:

А. Участие на родители и близки на учениците

Б. Участие на библиотекари

В. Участие на детски автори

Г. Всички, посочени по-горе

Д. Всички, посочени по-горе, и други

Е. Без отговор

Полученият резултат е:

Диаграма 6. Обобщени емпирични данни от шестия анкетен въпрос

Фиг.1 - А Фиг.2 - Б Фиг. 3 - Б Фиг. 4 - Г

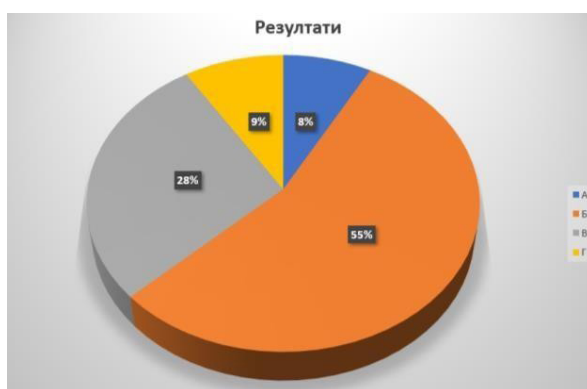
Седмият анкетен въпрос гласи: “Колко пъти в годината провеждате инициативи за насърчаване на детското четене чрез интеграция на училищни и извънучилищни ресурси в условията на неформалното образование?”.

Възможните отговори са:

- А. Веднъж
- Б. От два до три пъти
- В. Повече от три пъти
- Г. Без отговор

Полученият резултат е:

Диаграма 7. Обобщени емпирични данни от седмия анкетен въпрос

Фиг.1 - А Фиг.2 - Б Фиг. 3 - Б Фиг. 4 - Г

Осмият анкетен въпрос гласи: “Разполагате ли с методическа литература и споделен опит във връзка с възможностите на неформалното образование за изграждане на уменията за четене на децата от началното училище?”

Възможните отговори са:

- А. Да
- Б. Да, но недостатъчно
- В. Не
- Г. Без отговор

Полученият резултат е:

Диаграма 8. Обобщени емпирични данни от осмия анкетен въпрос

Фиг.1 - А Фиг.2 - Б Фиг. 3 - Б Фиг. 4 -Г

Представените обобщени емпирични данни по осемте въпроса от анкетата позволяват да се синтезира следното:

1. Почти всички анкетирани /81%/ определят четенето като изключително важно в периода на началната училищна възраст.

2. Повече от половината респонденти /54%/ споделят, че трудности във втори клас има и по отношение на техниката на четене, и на разбирането на прочетеното.

3. 54% от анкетираните учители определят интерактивните методи и техники като приложими в обучението за подобряване на уменията за четене след началното огромяване, а според 32% те са широко приложими.

4. Най-много респонденти /42%/ са посочили, че методическата литература по въпроса за интерактивното обучение като инструмент за изграждане на умения за четене в началното училище е недостатъчна.

5. Големи са възможностите на неформалното образование за подобряване на уменията за четене във втори клас според 56 % от анкетираните. Едва 30% от тях ги определят като много големи.

6. 57% от анкетираните споделят, че ползват богатство от извънучилищни ресурси за насърчаване на детското четене. Останалата част от тях обаче разчитат единствено на помощта на библиотекарите или на детски автори.

7. Повечето учители /55%/ провеждат инициативи за насърчаване на детското четене чрез интеграция на училищни и извънучилищни

ресурси в условията на неформалното образование от два до три пъти годишно.

8. Методическата литература и споделиеният опит във връзка с възможностите на неформалното образование за изграждане на умения за четене на децата от началното училище са недостатъчни според най-големия брой анкетираните /47 %/.

Може да се обобщи:

1. Анкетираните началните учители определят четенето като значим феномен в периода на началната училищна възраст. Те са наясно, че са необходими целенасочени, системни методически грижи за стабилизиране и обогатяване на уменията за четене след началното ограмотяване както по отношение на техническия компонент, така и по отношение на разбирането.

2. Не се ползват максимално възможностите на интерактивното обучение, както и на неформалното образование предвид получените обобщени емпирични данни.

3. Актуалната методическа литература по посочените въпроси е недостатъчна според анкетираните.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведеното изследване позволява аргументирано да се открият следните **изводи**:

1. Четенето е уникално по своята същност, по трайните ефекти, които произвежда за личностното развитие и социалната интеграция на детето от начална училищна възраст. То е инструмент за обучение по всички учебни предмети, за формиране на познание и метапознание. Насърчава се ученето през целия живот. Развиват се мисленето и речта, разгръщат се въображението и творчеството. Формират се естетически нагласи и ценни нравствени качества. Гради се култура. Това, на свой реч, е основа за овладяване на четенето на чужд (друг, нов, съвременен) език. Строи се интеркултура.

2. За да се постигнат устойчиви и удовлетворителни образователни резултати, методическата грижа над уменията за четене задължително продължава след началното ограмотяване в първи клас.

2.1. За целта се ползват иновативни методи и техники на обучение, които превръщат ученето в желано и любимо занимание на децата.

2.2. Уменията за четене се стабилизират и обогатяват системно и целенасочено както в условията на формалното образование, така – и в условията на неформалното образование, като се интегрират богат набор от училищни и извънучилищни ресурси.

Аргументирано могат да се изведат следните **препоръки**:

1. Неотложно е обогатяване на методическата литература по проблемите на подобряване на уменията за четене след началното грамотяване.

2. Необходими са инициативи за повишаване на квалификацията на началния учител по въпросите на иновативни методи и техники на обучение, както и на потенциална неформално образование за подобряване на четивната грамотност на децата.

Целта и задачата на изследването са постигнати. Потвърждава се приетата хипотеза.

Откроява се ясна перспектива за обогатяване на изследването през провеждане на експеримент на етапите: констатиращ, формиращ, контролен.

БЕЛЕЖКА

1. Малограмотност – недостатъчни умения за четене, а и за писане, в многообразни ситуации от живота.

Адрес за кореспонденция:

Памела Анатолиева Капитанова,

Специалност: Предучилищна и начална училищна педагогика

Факултетен номер: 2005010700

Курс: четвърти

Научна специалност: „Методика на обучението по български език и литература“,

научен ръководител: проф. д.п.н. Марианна Мандева,

катедра: „Начална училищна педагогика“,

email: pamelakapitanova16@gmail.com

РОЛЯТА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО РОДИНОЗНАНИЕ ЗА ВЪЗПИТАВАНЕ НА ПАТРИОТИЧЕН ДУХ И РОДОЛЮБИЕ В 1. КЛАС

Кристина П. Крумова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Предучилищна и начална училищна педагогика, IV курс

Научен ръководител:
гл. ас. д-р Евдокия Стефанова

Резюме: В доклада се проучва значението на обучението по родинознание за възпитаване на патриотичен дух и родолюбие у първокласниците. То се доказва с анализ на резултати от проведено анкетно проучване с учители и родители, които са основни фактори и партньори в учебно-възпитателния процес и оказват най-силно въздействие за възпитаването на уважение и привързаност към родния край и родината.

Ключови думи: родинознание, патриотичен дух, родолюбие, роден край, родина

THE ROLE OF FAMILY STUDIES EDUCATION FOR EDUCATING A PATRIOTIC SPIRIT AND LOVE OF NATION IN THE 1ST GRADE

Kristina P. Krumova
“St. Cyril and st. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Pre-school
and primary school education

Scientific supervisor:
senior lecturer PhD Evdokiya Stefanova

Abstract: The report aims to demonstrate the importance of learning patriotic studies for the education of patriotic spirit and patriotism in first-graders by analyzing the results of a survey conducted with teachers and parents. They are the main factors and partners in the educational process and have the most important impact on nurturing respect and endearment to native land and mother country.

Keywords: patriotism, patriotic spirit, native land, mother country, patriotic studies.

Учителите и семейната среда са основни фактори и партньори в учебно-възпитателния процес, които допринасят за цялостното изграждане на детската личност. Формирането на уважение и привързаност към родния край и родината представлява дълъг и сложен про-

цес, основите на който се полагат още в ранна възраст, а протичането му се осъществява както в условията на училищното обучение, така и в семейната среда. Училището като образователен фактор, семейството като основна възпитателна среда и изграждането на доверие между двете страни на взаимодействие, допринасят за възпитаването на малките ученици в духа на българските национални ценности и идеали.

Когато фокусът на обучението е насочен към патриотичното възпитание, се формират базови компетентности, върху които децата от най-ранна възраст, прекрочвайки училищния праг, да изградят национална си гордост, обич към традициите, уважение към славното минало, постиженията на българския народ, подвига на предците ни и сантимент към държавните символи. Ключът към възпитаването на любов към родината се изразява във формирането на модел на поведение, насочен към толерантност и уважение, личностно израстване и утвърждаване като достойни хора и участници в обществения живот. Задълбоченото запознаване с историята и културата на родното място, от своя страна, формира у подрастващите стремеж за тяхното опазване и разпространяване.

Една от най-значимите цели на обучението по родинознание се корени във възпитаването на чувство на гордост от националната и културната принадлежност, запознаване със славното минало на българския народ, съхраняване на изконно присъщите за родния край и родината традиции.

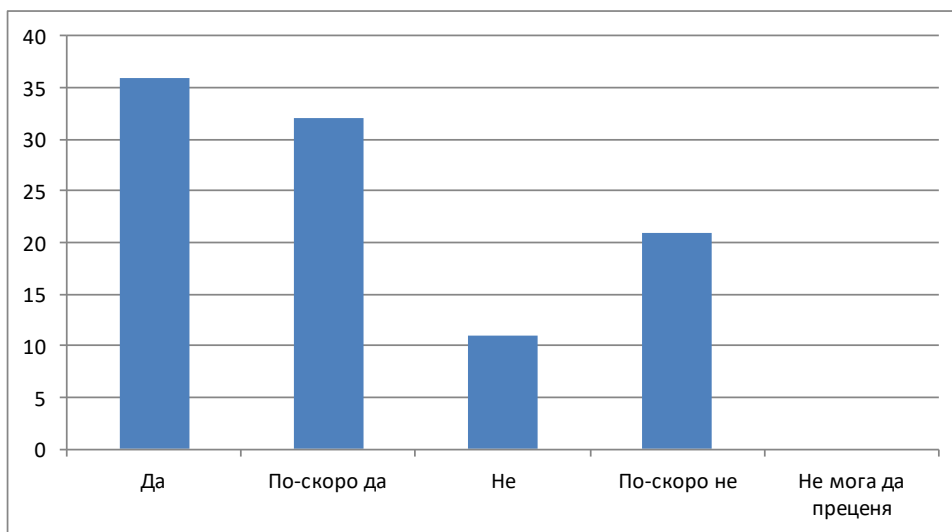
Проучването в научноизследователски и приложно-практически аспект на нагласите в образователната и семейната среда за реализирането на обучение, което е целенасочено към възпитаване на патриотичен дух и родолюбие е актуален и значим въпрос, касаещ българското училище и общество. Авторското виждане е, че то трябва да се реализира в ранна детска възраст и най-подходящо за това е учебното съдържание ориентирано към взаимодействието „човек-общество-природа“ в първи клас. Това поражда и основната **цел** на настоящия доклад, да се представи анализ на резултати от анкетно проучване ориентирано към установяване мнението на педагогическите специалисти и родителите относно осъществяването на дейности и инициативи, свързани с опознаването на родния край и родината във и извън учебно-възпитателния процес по родинознание.

В анкетното проучване се включиха 47 учители и 143 родители. Прави впечатление отказът на педагогическите специалист и в същото време високата активност на семейната среда за участие в изследвания с проблематика ориентирана към възпитаването на родолюбие и патриотично дух на техните деца и ученици.

Анализът на резултатите от отговорите на педагозите на въпроса: „Проявяват ли Вашите ученици интерес към родинознанието/човекът

и обществото/човекът и природата/история и цивилизации, като учебен предмет?”, който предполага анкетираните да дадат отговор според етапа на образователна степен на своите ученици, дава полезни сведения за установяване заинтересоваността на младото поколение към съдържанието на учебните предмети, предлагащи дейности за опознаване на родния край и родината.

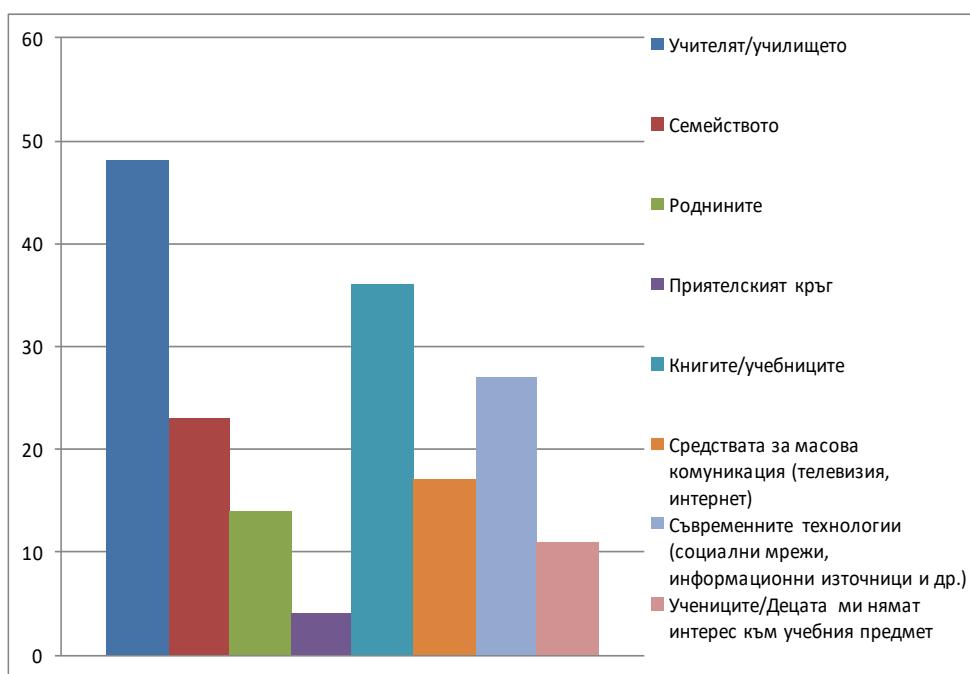
Голяма част от респондентите (36%) са категорични, че техните деца проявяват интерес към учебните предмети, свързани с опознаването на родния край и родината, а 32% заявяват своя отговор „По-скоро да“. От друга страна, не малко от анкетираните (32%) считат, че липсва заинтересованост у техните ученици по този въпрос, като 21% от тях проявяват колебание и са склонни да кажат „По-скоро не“. Според значителна част от респондентите, които отговарят отрицателно на поставения въпрос, основна причина за това са: отсъствието на мотивация за учене, недостатъчното присъствие в клас, психологическите особености на възрастовия период, влиянието на социалната среда (*виж фигура 1*).

Фигура 1. Процентно представяне на дадените отговори от анкета с учители и родители на въпроса: „Проявяват ли Вашите ученици интерес към родинознанието/човекът и обществото/човекът и природата/история и цивилизации като учебен предмет?“

Вторият въпрос от анкетната карта цели да се проучат основните фактори, които оказват влияние за провокиране на желание у учениците за изучаване на тези предмети. Поради възрастовите и индивидуалните характеристики на подрастващите, множеството фактори и силата им на влияние, анкетираните учители имаха възможност да

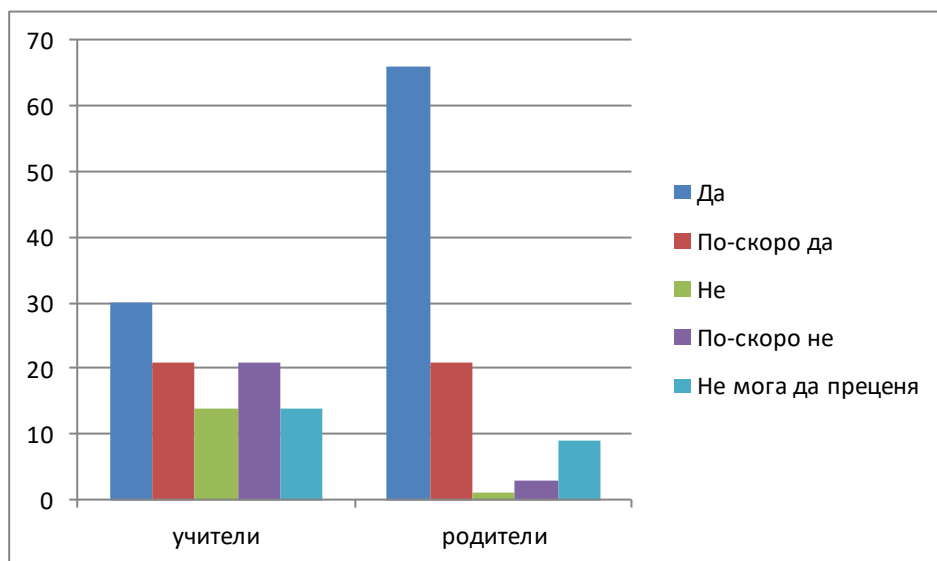
посочат повече от един отговор. Оказва се, че в най-голяма степен интересът на учениците им е провокиран основно именно от тях самите и училището (48%) като водещ фактор (виж фигура 2). След тях се нареждат книгите и учебниците (36%), съвременните технологии (социални мрежи, информационни източници и др.) – 27% и семейството (23%). Средствата за масова комуникация (телевизия, интернет) (17%), роднините (14%) и приятелският кръг на учениците (4%) също оказват, макар и по-малко въздействие на мотивацията на обучаваните. Макар и малко се споделят мнения и за липсата на интерес от страна на подрастващите (11%) към учебните предмети, насочени към опознаването на родния край и родината, и дейностите за възпитаване на патриотичен дух и родолюбие.

Фигура 2. Процентно представяне на дадените отговори от анкета с учители и родители на въпроса „От какво, според Вас, е провокиран интересът на Вашите ученици към учебните предмети, ориентирани към опознаване на родния край и родината, и дейностите за възпитаване на патриотичен дух и родолюбие“?

Авторски интерес представляваше мнението на респондентите – както на педагогическите специалисти, така и на родителите – относно това дали учениците и съответно – децата им – проявяват интерес към опознаването на родината и краепознавателните дейности, така както учебните предмети, по които се изучават.

Процентът на анкетираниите родители, които заявяват „Да“ (66%) е значително по-висок от този на учителите, дали същия отговор – 30%. От друга страна обаче, се забелязва еднакъв брой и от двете групи анкетираните, които проявяват колебание и посочват - „По-скоро да“ (21%). От педагогическите специалисти 14% са категорични, че възпитаниците им не проявяват интерес към подобни дейности, а от родителите – само 1% са на същото мнение. Макар и с липса на категоричност, 21% от учителите и 3% от родителите регистрират - „По-скоро не“. Не малка част (14%) от педагозите не могат да преценят дали техните ученици проявяват интерес към такива дейности, докато в другата група респонденти, само 9% отбелязват този отговор.

Фигура 3. Процентно представяне на дадените отговори от анкета с учители и родители на въпроса „Проявяват ли Вашите ученици / Вашите деца интерес към дейностите за опознаване на родината и краепознавателните дейности?“

От ключово значение за проведеното анкетно проучване както с педагогическите специалисти, така и с родителите, стои въпросът за това какви дейности се осъществяват в условията на училищната общ-

ност и семейната среда на учениците, които да насърчават познавателния им интерес към опознаването на родния край и родината.

На *фигура 4* са отразени резултатите от свободните отговори и на двата обекта на анкетното проучване относно дейностите и инициативите, които се осъществяват в училищата и са насочени към постигане на целите на патриотичното възпитание. Отново се осигури възможност за посочване на повече от един отговор, с цел максимално да се разгърне разглежданата проблематика.

Екскурзията като специфична организационна форма има водеща роля в процеса на опознаване на родния край и родината в училищата. На това мнение са 83% от анкетираните учители и родители. Те подкрепят твърдението, че когато учениците *„установяват жив и непосредствен контакт с обектите и явленията, те ги опознават в техния реален вид и среда“* (Калейнска, 2022). Посещението на архитектурни паметници и културни институции формират у подрастващите чувство на родолюбие, патриотизъм, гордост от културната принадлежност.

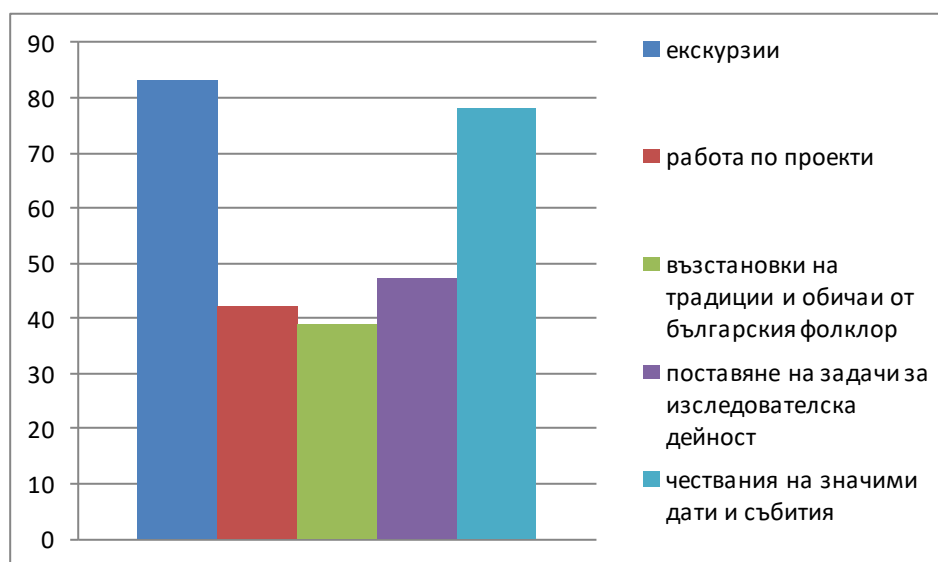
Значителна част от взелите участие в анкетното проучване (78%) споделят, че в училищата се организират чествания на значими дати и събития от българската история, като по този начин се допринася за възпитаването на патриотичен дух и родолюбие у учениците. Когато се честват паметни моменти от славното минало, у младото поколение се формира идеята, светогледа за запазване на националната идентичност, изгражда се чувство на гордост от принадлежността към българската общност и се мотивира желание за по-задълбочено изучаване на подвизите на героите, борбите за свобода и независимост и историческата наука като цяло.

Анкетираните учители и родители с радост отбелязват, че поставянето на задачи за изследователска дейност (47%) с цел опознаване на природата на родния край е една от най-интересните за учениците дейности, организирани от училищата. Чрез събирането на природни материали и изследването на растителните и животинските видове в природата около родното селище, подрастващите развиват положително отношение към растителността, зеленината, опазването на чистотата на околната среда. Наред с всичко това – възпитават се качества като любов и привързаност към родното място, към неговите природни дадености.

От друга страна, 42% от взелите участие в анкетното проучване педагогически специалисти и родители споделят, че училищата осъществяват работа по проекти, чиято цел се изразява в това да се насърчи познавателната активност на учениците за родния край и родината. Работата по проекти предоставя възможност *„учебният процес да бъде обогатен, да бъдат включени дейности, емоционални за малките ученици“*

(Стефанова, 2023: 97), с което да се допринесе до създаването на връзка между тях и техния роден край и родина.

Възстановките на традиции и обичаи от българския фолклор, поради по-сложния процес на организация и осъществяване, представляват дейност, която се организира от училищата според 39% от анкетираните. В същността си тази дейност предоставя ценни възможности на малките ученици да се запознаят с културата, традициите и обичаите на българската общност. Непосредственото възприемане, осъществено чрез наблюдение, на предмети от бита на нашите предци, обогатяват представите на децата за начина на живот на българина през различните епохи. Пресъздаването на традиции и обичаи от народния фолклор допринася за съхраняването на българските ценности и идеали, които да бъдат предавани на следващите поколения.

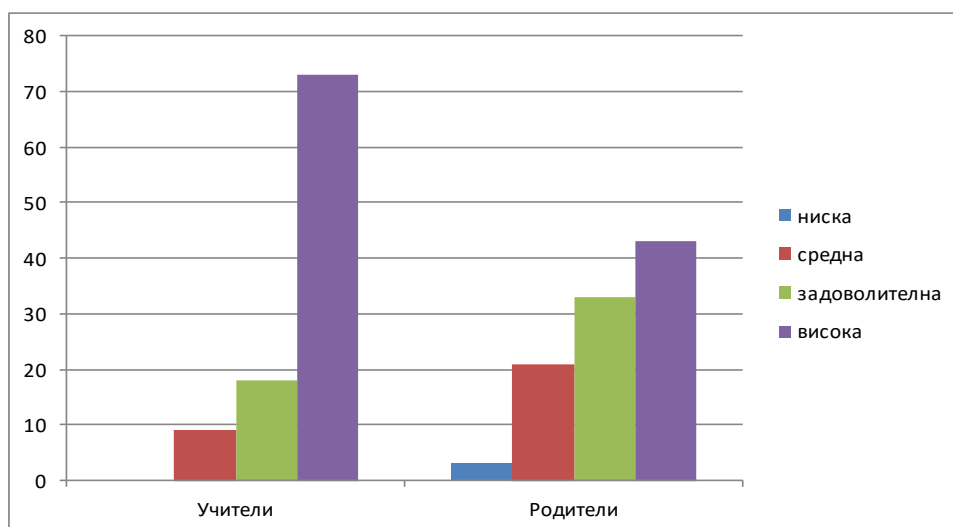

Фигура 4. Процентно представяне на дадените отговори от анкета с учители и родители на въпроса „Какви дейности и инициативи се осъществяват във Вашето училище / училището на Вашето дете, ориентирани към възпитаване на патриотичен дух и родолюбие?“

Мнението на педагозите и родителите относно степента на важност на възпитаването на патриотичен дух и родолюбие у учениците и съответно децата им е отразено във *фигура 5*.

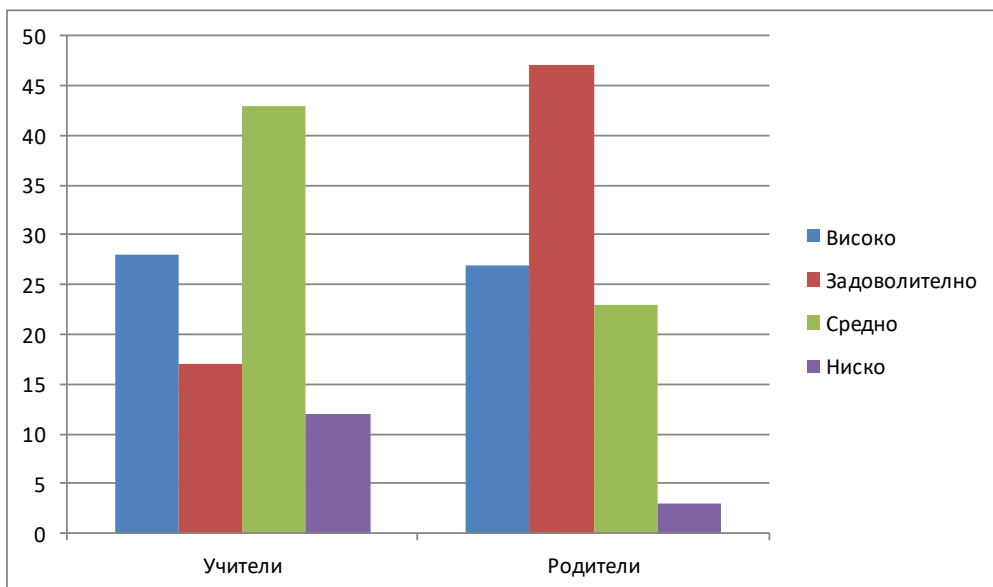
Според 73% анкетираните учители притежаването на знания за родния край и родината от страна на техните ученици е важно във висока степен, за 18% - в задоволителна и за 9% - в средна степен (*виж фигура 5*).

При отговорите на родителите се наблюдава разминаване с тези на педагозите по посока значимостта на патриотичните чувства у наследниците им. За 43% от анкетираните е важно във висока степен децата им да са възпитани в родолюбие, а за 33% - в задоволителна степен. От друга страна, 21% от родителите заявяват, че са тях патриотизмът и родолюбието като качества у техните деца са важни в средна степен, а за 3% - в ниска степен. Последните данни насочват към потребността от работа с родителите, чиято цел е те да бъдат запознати с функциите на възпитаването на родолюбие и патриотичен дух и важноста на любовта и почитането на родния край и родината.

Фигура 5. Процентно представяне на дадените отговори от анкета с учители на въпроса „В каква степен за Вас е важно Вашите ученици/деца да бъдат възпитавани в родолюбие и патриотичен дух?“

Приблизително еднакво е мнението и на респондентите за значението на обучението по родинознание в първи клас, относно възпитаването в родолюбие на учениците, тъй като те (учители 28% и родители 27%) посочват, че има висока степен на значимост. Почти половината от анкетираните семейства - 47% дават оценка задоволителна, а от педагозите на това мнение са едва 17%. Учителите оценяват възможностите на обучението по родинознание със средна оценка на успеваемост по отношение придобиване на познания за родния край и родина – 43%, докато за родителите този отговор е посочен от 23% (виж фигура 6). От друга страна има и анкетираните (3% от родителите и 12% от учителите), според които нивото е ниско.

Фигура 6. Процентно представяне на дадените отговори от анкета с учители и родители на въпроса: „Какво е значението на обучението по родинознание за опознаването на родния край и родината?“

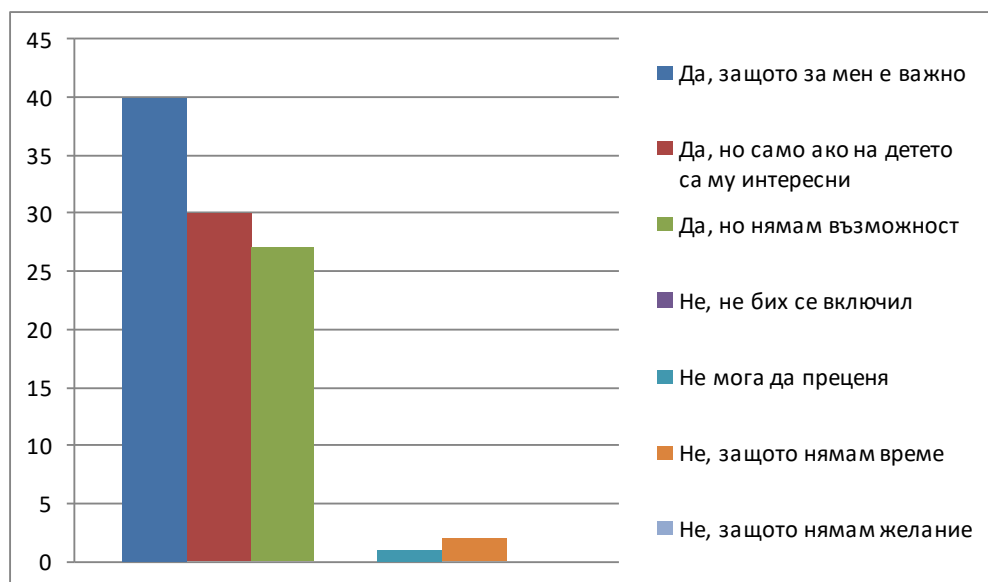
Изхождайки от изказано мнение на участвалите в анкетното проучване, следва учебната програма по родинознание да претърпи корекции и да се добавят повече дейности, които ангажират учениците не само с теоретичната част на уроците, но и с практически дейности, т.нар. „учене чрез правене“.

Последните два въпроса предоставени само на родителите, тъй като представлява интерес тяхната готовност да се ангажират с обучението на своите деца ориентирано към опознаване на родния край и родина и възпитаване на патриотизъм и родолюбие чрез тях.

На въпроса „Бихте ли се включили в дейности, организирани от училището на Вашето дете, които са свързани с опознаването на родния край и възпитаването на патриотичен дух?“ 40% от анкетираните родители са категорични, че ще участват, тъй като това е важно за тях. Други 30% споделят, че също биха се включили, но само ако тези дейности са интересни за децата им. Не малка част - 27% от респондентите посочват, че имат желание за участие, но нямат възможност поради различни причини – най-вече прекалена ангажираност. Регистрира се 1% от родителите, които не могат да преценят дали биха се включили в подобни дейности, като основната причина за това се състои в липсата на информираност за тяхната същност и цел, т.е. тук е необходима

работа с родителите по посока запознаване с организирани от съответното училище дейности за опознаване на родния край и възпитаване на патриотичен дух. От друга страна, 2% от анкетираните регистрират като основна причина липсата на време. Добро впечатление прави факта, че няма категорично заявени отговори „Не“. (виж фигура 7).

Фигура 7. Процентно представяне на дадените отговори от анкета с родители на въпроса „Бихте ли се включили в дейности, организирани от училището на Вашето дете, които са свързани с опознаване на родния край и възпитаване на патриотичен дух?“

Проучването на дейностите, които се осъществяват в училищата на децата на анкетираните родители, чиято цел е да възпитат у учениците любов и привързаност към родния град, неговите значими личности и забележителности, е важен компонент от анкетната карта.

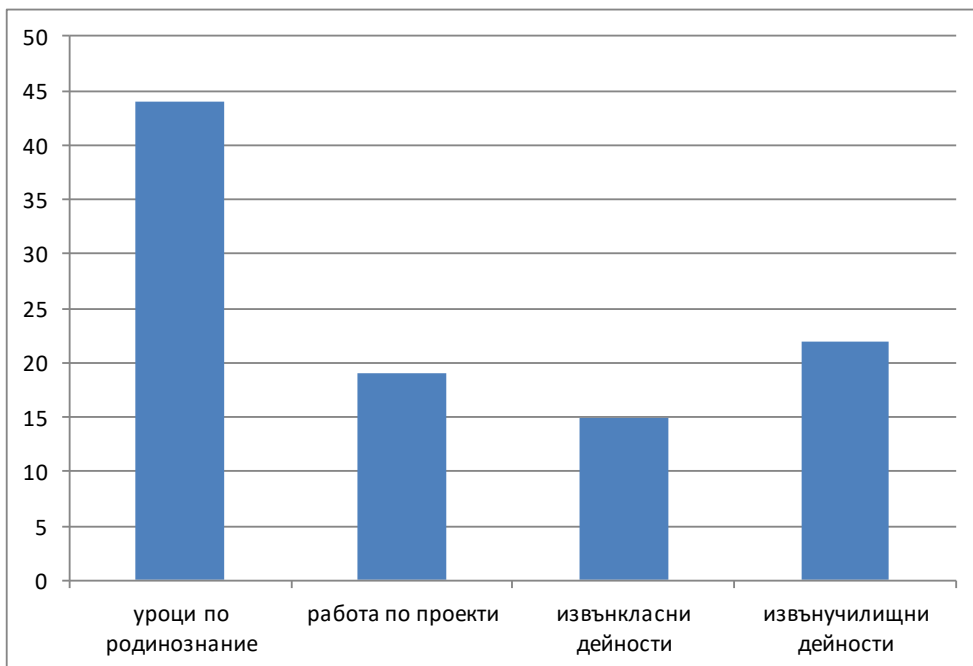
Съвсем очаквано най-голям дял от родителите (44%) определят уроците по родинознание като основна дейност, чрез която се предвижда опознаване на родния край (виж фигура 8). Тук обаче особеното е, че „няма как учебното съдържание да обхване всички населени места от картата на България“ (Стефанова, 2022: 146) и за да се осъществят целите на родолюбие и патриотичното възпитание, учителят трябва да се намеси, като подготви допълнителни материали, свързани с родното място.

За 19% от респондентите работата по проекти представлява дейност, която училището на техните деца предвижда, за да възпита у уче-

ниците любов и привързаност към родния град, неговите значими личности и забележителности.

Извънкласните дейности са неизменна част от училищния живот на малките ученици и предлагат отлични възможности за реализиране на целите на патриотичното възпитание и формирането на любов към родния край. За 15% от анкетираните родители в училищата на техните деца се осъществяват извънкласни дейности като организиране на тематични работилници за пресъздаване на творчеството, групи по пение, клубове по народни танци и други.

От друга страна, извънучилищните дейности като организиране на екскурзии, участия в конкурси и фестивали за прославяне на родното селище се осъществяват в училищата на децата на 22% от анкетираните родители.

Фигура 8. Процентно представяне на дадените отговори от анкета с родители на въпроса „Кои от посочените дейности се осъществяват в училището на Вашето дете, чиято цел е да възпитат у учениците любов и привързаност към родния град, неговите значими личности и забележителности?“

Анализът на резултатите от проведеното анкетно проучване дават основание да се направят следните по-важни изводи и заключения:

1) за да се стимулира познавателната активност на малките ученици към дейностите за опознаване на родния край и родината, е необходимо родителите да се включват по-активно в учебно-възпитателния процес и да бъдат партньори на учителите, чрез всекидневно взаимодействие с тях и насърчаване на децата си в семейната среда, тъй като образователните институции и семейството са основни фактори за възпитаване на родолюбие и патриотизъм;

2) анкетното проучване доказва безспорното значение на обучението по родинознание в първи клас за възпитаване на патриотизъм и родолюбие. От съществено значение за мотивацията и провокирането на интереса на учениците в това отношение си остава начинът на поднасяне на учебното съдържание от педагога. Това му придава водеща роля и подсказва за необходимостта от корекции на ДОС, учебна документация, осигуряване на повече практически дейности и инициативи, които да ангажират вниманието на учащите.

Като бъдещи родители и учители, нашата основна задача трябва да бъде възпитаването на децата в смисъла на родолюбието. Патриотичното възпитание в начална училищна възраст формира личностни качества у малките ученици, които допринасят за изграждането на самосъзнание като българи, чувство на гордост от своята принадлежност и обич към родината и родния край. Етимологията на думата „родолюбие“ обхваща както привързаността към отделните членове на самия род, така и към неговите традиции, към предците, към настоящето и бъдещето му.

Любовта към родината и родния край, към българското общество и държава ни превръща не само в по-добри граждани, но и в по-горди българи, напомня ни за заветите на нашите национални герои, загинали в името на отечеството. Родовата памет ни задължава да бъдем истински потомци на предците си, да милеем за родината и родния край, да възпитаваме идните поколения в родолюбие и патриотичен дух.

ЛИТЕРАТУРА / LITERATURA

Калейнска, М. (2022). *Организационни системи и форми на обучение. Описание, значение, видове. Класни неурочни и извънкласни форми на обучение. Преподаване и учене в средното училище.* Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. // **Kaleynska, M. (2022).** *Organizatsionni sistemi i formi na obuchenie. Opisanie, znachenie, vidove. Klasni neurochni i izvanklasni formi na obuchenie. Prepodavane i uchene v srednoto uchilishte.* Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo "Sv. sv. Kiril i Metodiy".

Стефанова, Е. (2023). *Краезнание и краепознавателна дейност в образователната интеракция „човек – общество – природа“ (1. – 4. клас).* Велико Търново:

ИТИ. // **Stefanova, E. (2023).** *Kraeznanie i kraepoznavatelna deynost v obrazovatel'nata interaktsiya "chovek – obshtestvo – priroda" (1. – 4. klas).* Veliko Tarnovo: ITI.

Стефанова, Е. (2022). *Интерактивна система за овладяване на медийни компетенции при взаимодействието „човек – общество“ в първи клас.* Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“. // **Stefanova, E. (2022).** *Interaktivna sistema za ovladyavane na mediyni kompetentsii pri vzaimodeystviето "chovek – obshtestvo" v parvi klas.* Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo "Sv. sv. Kiril i Metodiy".

Адрес за кореспонденция:

Кристина Крумова,

фак. №2005010643,

Предучилищна и начална училищна педагогика,

IV курс,

email: s2005010643@sd.uni-vt.bg /

kristina.dgdetelina@abv.bg

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ УЧАЩИХСЯ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ ВО ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Кахриманова Анжелика Арабшаховна,
студентка, 3 год обучения

Научный руководитель:
доцент, к.п.н., Недюрмагомедов Георгий Гаджимирзоевич

Резюме: Във връзка със засиленото развитие на екологичната криза задачата на екологичното образование и развитието на екологичната култура на учениците от началното училище стана актуална за съвременното училищно екологично образование. В това отношение нараства ролята на регионалната екология („Екология на Дагестан“), която се изучава главно чрез извънкласни дейности. Ефективността на екологичното образование и развитието на компонентите на „екологичната култура“ зависи не само от изучаването на екологичните закони и проблеми в уроците по биология, но и от изучаването на различни регионални екологични проблеми в уроците по „Екология на Дагестан“ (причините за тяхното възникване и възможността за отстраняване).

Ключови думи: глобална екологична криза, училищно екологично образование, екологична култура, извънкласни дейности.

ENVIRONMENTAL EDUCATION OF BASIC SCHOOL STUDENTS IN EXTRA-CURRICULAR ACTIVITIES

Abstract: In connection with the intensified development of the environmental crisis, the task of environmental education and the development of ecological culture of primary school students has become urgent for modern school environmental education. In this regard, the role of regional ecology (“Ecology of Dagestan”) is increasing, which is studied mainly through extracurricular activities. The effectiveness of environmental education and the development of components of “ecological culture” depends not only on the study of environmental laws and problems in biology lessons, but also on the study of various regional environmental problems in “Ecology of Dagestan” lessons (the reasons for their occurrence and the possibility of elimination).

Keywords: global environmental crisis, school environmental education, environmental culture, extracurricular activities.

Введение. Актуальность экологического воспитания учащихся основной школы объясняется нерешенной в XX веке, и резко обострившейся и игнорируемой на практике властью и обществом в начале XXI века – проблемой усиливающегося «глобального экологического

кризиса», толкающего эволюционное развитие человечества к гибели (природа, самостоятельно справиться с разрушительным воздействием человека - не в состоянии) (Недюрмагомедов Г.Г., 2002: 175) [1].

Глобальный экологический кризис – это планетарное (земное) явление, и «глобальные, часто необратимые изменения окружающей среды (изменения климата, суши, океана, потеря биоразнообразия и др.), происходящие вследствие бесконтрольного прагматического (пользовательского) отношения человека к природе» (Гагарин А.В., 2002: 45) [2], «состояние бифуркации экосистемы, обусловленное изменением ее биогенных констант» (Олейников Ю.В., Борзова Т.В., 2008: 165) [3], под которыми Олейников Ю.В. понимает фундаментальные условия жизнедеятельности живых организмов биосферы.

Глобальный экологический кризис – это результат определенной стратегии технического и социального развития; отражение глубинного кризиса «примитивной» культуры человечества, охватывающей весь комплекс взаимодействия людей с обществом и природой. Глобальный экологический кризис, в начале XXI века, дополнился 14 эволюционными ловушками в развитии человеческого общества (Йоргенсен П.С.).

Выход из «глобального экологического кризиса» и последствий 14 эволюционных ловушек развития человеческого общества – это важнейшая научно-практическая проблема XXI века, разрешение которой даже в отдаленное время – не предвидится. Потому перед школой, в которой обучаются все граждане планеты, одной из важнейших задач является *экологическое воспитание* (а ее целью - формирование экологической культуры учащихся).

Экологическое воспитание - это часть общечеловеческой культуры, сложный и непредсказуемый педагогический процесс, направленный на усвоение личностью экологических и природоохранных знаний, развитие экологических умений и навыков, нравственных принципов по отношению к природе, привитие навыков активной эколого-природоохранной деятельности и рационального использования природных ресурсов (Н.М. Семчук, Г.Г. Недюрмагомедов и др.).

Исследователи (И.Д.Зверев, Н.П. Несговорова, Н.М. Семчук, И.Т. Суравегина, Д.Л. Тодорина, Е.К. Янакиева и др.) экологическое воспитание рассматривают в качестве составляющей экологического образования школьников (Янакиева Е.К., Недюрмагомедов Г.Г., 2012: 184) [4].

Методология и методы исследования. Методологической основой статьи являются теоретические положения об экологическом воспитании (С.Д. Дерябо, А.Н. Захлебный, И.А. Зимняя и др.); теории деятельности (О.С. Анисимов, Т.А. Ильина и др.); положения о ведущей роли деятельности в развитии личности (Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн

и др.); положения междисциплинарного подхода в экологическом воспитании (А.Н. Захлебный, И.Д. Зверев, И.Т. Суравегина и др.).

Результаты исследования и их обсуждение. Экологическое образование школьников реализуется на основе науко-центрированного принципа (на уроках естественнонаучных дисциплин – биологии, химии, физики, географии), либо на основе кружковой или внеурочной деятельности (где упор делается на воспитательную работу).

В связи с загруженностью учебного плана, в общеобразовательных программах не отводится достаточное количество времени на экологические дисциплины, которое требуется для экологического воспитания.

Однако, введение обязательной внеурочной деятельности – до десяти часов на класс (Письмо Минобрнауки России от 12.05.2011 №03 - 296 «Об организации внеурочной деятельности при введении федеральных государственных образовательных стандартов общего образования») предоставило новые возможности для повышения эффективности экологического воспитания, которое предполагает не только усвоение экологических знаний и выявление причинно-следственных связей, но и развитие экологических и природоохранных компетенций (умений и навыков), являющихся одним из компонентов экологической культуры школьников.

Сегодня, с введением новых школьных ФГОС (2023), только за счет часов внеурочной деятельности - существует реальная возможность организации и осуществления экологического образования и воспитания школьников, в контексте как учебно-методической, так и организационно-массовой природоохранной и экологической деятельности по сохранению природной среды.

Внеурочная деятельность – это образовательная активность, которая выходит за рамки урока и может проходить вне класса, но обращена на содержание материала, заложенного в основной образовательной программе.

Внеурочная деятельность (внеклассная деятельность) – это именно особая образовательная деятельность (по пяти направлениям развития личности школьника), направленная на овладение социальным опытом, удовлетворение индивидуальных познавательных потребностей учащихся, повышение уровня мотивации и успеваемости посредством включения внепрограммного материала (Е.Н. Барышников, Л.М. Бронникова, Е.Ю. Ривкин, Г.А. Савина и др.).

Учебная и внеурочная деятельность сегодня являются равноправными частями образовательного процесса и направлены на создание единого образовательного пространства, необходимого для реализации цели экологического воспитания, заключающейся в формирова-

нии экологической культуры (основанной на знаниевом компоненте) школьников.

Внеурочная деятельность включает все виды деятельности (кроме учебной) – игровую, познавательную, досугово-развлекательную, художественную, волонтерскую, трудовую, спортивно-оздоровительную, туристско-краеведческую, природоохранную и др., программы которых направлены на решение в том числе и задач экологического воспитания, показателями результативности которой становятся личностные и метапредметные образовательные результаты.

В информационно-методическом письме об организации внеурочной деятельности в рамках реализации обновлённых ФГОС НОО и ФГОС ООО (Письмо Минпросвещения России от 05.07.2022 № ТВ-1290/03 «О направлении методических рекомендаций») направления внеурочной деятельности разделены на две части: часть, рекомендуемую для всех обучающихся (обязательную), и вариативную часть. В обязательной части – обозначено «экологическое направление». Это предполагает разработку и реализацию многочисленных программ экологической внеурочной деятельности (для учащихся разных классов) федерального и регионального уровней, объединяя естественнонаучные и общественно-научные предметные области, в которых отражены основные экологические законы биосферы, глобальные и региональные экологические проблемы, способствующие развитию экологического мировоззрения и экологической культуры.

В дагестанских школах, на всех ступенях обучения, экологическое образование и воспитание школьников реализуется посредством изучения региональных и глобальных экологических проблем, включенных как в дисциплину «биология», так в «региональную экологию» (за счет часов внеурочной деятельности) (Недюрмагомедов Г.Г., Багирова И.А., 2014: 268) [5], изучаемую в девятом классе. Однако на данный момент, ситуация в системе общего образования складывается таким образом, что курс «экология» (о котором много говорят, но считают второстепенным), не будет включен в учебный план школы в ближайшие годы. Поэтому универсальным средством решения проблемы включения в образовательный процесс «общей экологии» / или «региональной экологии», остается - внеурочная деятельность, которая восполняет экологическую составляющую предметного содержания урочной деятельности.

Целью внеурочной деятельности является - *экологическая культура*, являющейся частью общей культуры и качеством личности, преемственно формируемым в общественном сознании и поведении людей на протяжении жизни и деятельности поколений, как формируемая система экологических и природоохранных знаний и совокупность опыта взаимодействия с природной средой, феномен прижизненного

социально-психологического новообразования личности, не являющийся естественной внутренней потребностью и реализуемой установкой (И.А. Багирова, Г.Г. Недюрмагомедов, Н.П. Несговорова, Е.К. Янакиева и др.) (Недюрмагомедов Г.Г., Багирова И.А., 2013: 257) [6].

Термин «экологическая культура» отражает определённый тип отношения к природе, выражающийся в определенной деятельности в природной среде. Это объясняется тем, что экологическая культура относится к сфере общей культуры, а само понятие «культура» в науке рассматривается как одно из самых полисемантических.

Анализ подходов к структуре экологической культуры, с учетом возрастных особенностей, позволяет выделить структурные компоненты экологической культуры школьников – знаниевый (знание законов природы), эмоционально-эстетический (эмоциональное общение с природой, психические механизмы взаимодействия с явлениями и объектами природы), ценностно-смысловой (познание и рефлексия экологических ценностей природы; смыслообразующие мотивы, влияющие на значимость экологической и природоохранной деятельности) и деятельностный (экологические и природоохранные умения, навыки и деятельность) (Недюрмагомедов Г.Г., 2008: 26)[7].

Развитие структурных компонентов экологической культуры школьников – это сложная и многогранная внеурочная экологическая деятельность, включающая различные аспекты деятельности (познавательная, игровая, туристско-краеведческая, социальная и досугово-развлекательная), направленные на их экологическое воспитание и социализацию.

Нами была предложена и проверена (2017-2023 гг.), «модель развития экологической культуры» во внеурочной деятельности, которая включает в себя – цель, задачи, принципы, содержание, формы, методы, средства и критерии сформированности компонентов экологической культуры, обеспечивающие целенаправленность и эффективность экологического воспитания.

Использование «модели развития экологической культуры» во внеурочной деятельности, наиболее эффективно при соблюдении определенных педагогических условий:

- осознанное усвоение школьниками компонентов экологической культуры в процессе внеурочной деятельности;
- развитие потребности в природоохранной внеурочной деятельности;
- экологизация естественнонаучных дисциплин и введение за счет часов внеурочной деятельности – «региональной экологии»;
- формирование во внеурочной деятельности – системы экологических и природоохранных знаний, практических умений и навыков;

– учет психологических и возрастных особенностей школьников в экологическом воспитании во внеурочной деятельности;

– усиление ценностно-смыслового и эмоционально-эстетического компонентов экологической культуры во внеурочной деятельности.

В современной школьной практике обычно используются следующие формы внеурочной работы: кружки, экскурсии, конкурсы, олимпиады и т.д. Выбор определенной формы внеклассной работы по экологическому воспитанию школьников зависит в первую очередь от уровня их психологического и возрастного развития, их интересов и педагогических условий образовательного процесса школы.

Заключение. Школьное экологическое образование имеет междисциплинарный характер, поэтому входит во все формы общего образования, в том числе и во внеурочную экологическую деятельность. Результаты, полученные в ходе экологической внеурочной деятельности в 5-9 классах, позволяют утверждать, что «модель формирования экологической культуры» и предложенные педагогические условия ее реализации являются достаточно эффективными. Экспериментальная работа показывает, что хорошие результаты по экологическому воспитанию характерны для учащихся девятых классов, когда заканчивается изучение базового школьного биологического образования и параллельно за счет часов внеурочной деятельности – и региональной экологии («Экология Дагестана»).

Таким образом, можно отметить, что эффективность формирования «экологической культуры» учащихся основной школы зависит от многих факторов, в том числе от изучения экологических проблем на уроках биологии и изучении региональной экологии (за счет часов внеурочной деятельности).

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

1. **Недюрмагомедов Г.Г.** Научно-педагогические основы формирования экологической культуры старшеклассников в процессе экологического образования./Развитие личности в образовательных системах Южно-Российского региона: Тезисы докладов IX Годи́чного собрания Южного отделения РАО и XXI региональных психолого-педагогических чтений Юга России. - Ростов н/Д.: Издательство РГПУ, 2002. Часть I. - С.175–176.

2. **Гагарин А.В.** Теория и менеджмент экологического образования. – М.: Изд-во «Социум», 2002. – 160 с.

3. **Олейников Ю.В., Борзова Т.В.** Экологическое взаимодействие общества с природой (философский анализ). - М.: Изд-во РГСУ, 2008. -460 с.

4. **Янакиева Е.К., Недюрмагомедов Г.Г.** Нерешенные вопросы современной теории экологического воспитания // Инновации в развитии социо-экологического образования населения. Кластерный подход: Материалы Все-

российской с международным участием научно-практической конференции (29-30 мая 2012 г.): Сб. науч. тр. – Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2012. – С. 183-186.

5. Недюрмагомедов Г.Г., Багирова И.А. Экология Дагестана (Западный Прикаспий). 9 класс: Учебное пособие для 9-х (10-х) классов общеобразовательных учреждений. – Махачкала: АЛЕФ (ИП Овчиников М.А.), 2014. – 268 с.

6. Недюрмагомедов Г.Г., Багирова И.А. Современное экологическое образование учащихся старших классов в процессе изучения естественнонаучных дисциплин в поликультурной среде. / Педагогический ежегодник: Педагогическая наука, теория и практика. Книга 1. – 2013. – Благоевград: Изд-во «Неофит Рилски», 2013. – С. 256–264.

7. Недюрмагомедов Г.Г. Экологическое образование старшеклассников в процессе учебной деятельности: на материале естественнонаучных дисциплин: Автореферат дис. ...к.п.н. - Махачкала, 2008. - 26 с.

Адресите за корреспонденция

Кахриманова Анжелика Арабшаховна,
mgeorg@mail.ru

Научный руководитель:
доцент, к.п.н., Недюрмагомедов Георгий Гаджимирзоевич,
mgeorg@mail.ru

ОБЩУВАНЕТО В МУЛТИКУЛТУРНА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА ПО ПРИМЕРА НА ЕДНО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ В ГР. ХАМБУРГ

Боряна С. Димитрова-Майстер
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Педагогика на обучението по музика, I курс

научен ръководител:
доц. д-р Мариела Тодорова-Колева

Резюме (на български език): Общуването в мултикултурна среда се явява фундаментален фактор за дефиниране на обществените отношения в една съвременна, обединена Европа. Статията представя общуването на представители на различни монокултури, взаимодействащи си в мултикултурен училищен конгломерат. Показва се необходимостта от създаването на модели за демократично регулиране на общуването на отделните диаспори за обогатяване на техните индивиди чрез и в рамките на мултикултурното училищно общество. Обобщава се опитът на мултикултурното общообразователно училище „Попенбютел“, в което общуването е съзнателен акт на запознаване, опознаване, разбиране и приемане на специфичните особености на множество култури, религии, традиции, ценностни системи, които постепенно се превръщат от непознато в познато и могат да бъдат частично интегрирани в собствения културен опит.

Ключови думи: Образование, мултикултурна среда, Германия, култура

OBSHTUVANETO V MULTIKULTURNA OBRAZOVATELNA SREDA PO PRIMERA NA EDNO OBSHTOOBRAZOVATELNO UCHILISHTE V GR. HAMBURG

COMMUNICATION IN A MULTICULTURAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS AN EXAMPLE OF A GENERAL EDUCATION SCHOOL IN THE CITY OF HAMBURG

Boriana S. Dimitrova-Meister
“St. Cyril and st. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Music
(Teacher Qualification)

Scientific supervisor:
assoc. prof. Phd Mariela Todorova-Koleva

Abstract: Communication in a multicultural environment is a fundamental factor for defining social relations in a modern, united Europe. The article presents the commu-

nication of representatives of different monocultures interacting in a multicultural school conglomerate. The necessity of creating models for the democratic regulation of the communication of individual diasporas for the enrichment of their individuals through and within the multicultural school society is shown. The experience of the multicultural general education school "Poppenbüttel" is summarized, in which communication is a conscious act of acquaintance, familiarization, understanding and accepting the specific features of many cultures, religions, traditions, value systems, which gradually turn from the unknown into the familiar and can be partially integrated into one's own cultural experience.

Keywords: Education, multicultural environment, Germany, culture.

Времето, в което отделните европейски държави съществуваха в обособени етническо-културни национални граници е отминало. Съвременна Европа е не само териториално обединение, но и културно-социален конгломерат, който има динамичен и непрекъснато развиващ се характер. (Ariëns E. и др., 2012)

Ето защо спецификите на общуването в мултикултурна среда се явяват фундаментален фактор за дефиниране на обществените отношения в една съвременна, обединена Европа.

Още през 2011 година в книгата си „Мултикултура 2.0. Добре дошли в Германия, страна на имиграцията“ Сузана Щемлер казва, че е време да се разграничим от старите концепции на мултикултурализма, които в основата си са интеграционни. Според нея, под мултикултурализъм в Германия обикновено се разбира интеграция на „не-германци“ в германското общество, което предполага развитие на процеса само от и в една посока. От практиката в последните десетилетия стана ясно, че мултикултурното общество има комплексна динамика, обусловена от взаимодействието на родни и чужди култури, традиции и езици. Интеграцията е само един от компонентите в този сложен културно-социален процес. В отговор на съвременното обществено развитие, понятието „интеграция“ трябва да се преосмисли и да се разбира като интеграция на равнопоставени ценности, които взаимстват едни от други, въздействат си и еволюират в посока изграждане на единно, но разнообразно културно множество. (Stemmler 2011)

Оформянето на мултикултурното общество в Германия има дълга история. Преди двете световни войни, поради бързото развитие на металодобивната и металообработващата промишленост и нуждата от работна ръка, множество работници от Полша мигрират в Рурската област. Между двете световни войни миграциите са от посока на отстъпените източно-германски територии. По време на Втората световна война в страната се намират повече от шест милиона чуждестранни работници по принуда, главно от бившия Съветски съюз. През 50-те и

60-те години на миналия век в западна Германия пристигат работници от Турция, Италия, Испания, Португалия, Гърция, бивша Югославия, Мароко и Тунис. От 1998 година, като следствие на финансово - икономическата криза емигрират в Германия множество хора от бившите социалистически страни. Следват миграционни потоци породени от гражданските войни в бивша Югославия и Ливан. В последните години ФРГ приема бежанци от различни кризисни зони по света: Сирия, Афганистан, Ирак, Иран, Еритрея (Lorenz, Müller, 2017), а в последните две години и голям брой бежанци от Украйна.

Според Тодорова – Колева общуването е приемане и предаване, т.е. обмен на информация, но същевременно и взаимодействие, фактор, който определя и регулира междуличностните отношения в обществено-социалната среда. (Тодорова – Колева 2023)

Следователно, мултикултурализмът не може да се дефинира като съжителство на разнообразни култури, механично събрани в рамките на едно общество, без да се отчитат резултатите от взаимодействието между тях. Същевременно, общуването в мултикултурна система, каквато е характерна за днешна Германия, се обуславя допълнително не само от религиозното многообразие в страната, но и от социално-икономическите условия, в които битуват отделните културни диаспори. Налага се изводът, че обществеността трябва да създаде предпоставки, чрез които „собствената“ и „чуждата“ култура да могат да встъпят в процес на продуктивен взаимен обмен, при който да се открият съвместни съдържателни звена на припокриване, образуващи от своя страна елемент с нов културен характер. (Pevce, Schachner, 2020)

Общуването в мултикултурна обществена среда трябва да бъде демократично регулиран съзнателен акт на опознаване, разбиране и приемане на множество култури, религии, традиции и ценностни системи, които превръщайки се от „непознато“ в „познато“ обогатяват собствения културен опит на индивида. (Stroh 2000)

В съвременна мултикултурна Германия общуването, като обмен на информация, взаимодействие и междуличностно възприятие, е зависимо от степента на владееене на официалния език.

Улрике Шюте и Улрике Людке провеждат научно изследване за влиянието на билингвизма и многоезичието върху нивото на владееене на немски език и успеваемостта на учениците в училище. Стигат до заключението, че от една страна, всекидневната употреба на два и повече езика е един изключително перспективен ресурс. От друга страна, на базата на емпирични изследвания, доказват, че едновременното овладяване на повече от един език протича на фази, при някои от които се наблюдават затруднения при усвояването на базовия език, които се отразяват не само на образователния процес, но и на формалното и неформалното общуване. (Schütte, Lüdtkе, 2013)

Поради тази причина обучението по немски език в училище се явява приоритет и основен фактор за осъществяване на хармонични отношения в образователна средана културно многообразие. В училищната програма, към хорариума от учебни часове по предмета, са добавени допълнителни занятия, предназначени за билингвистични деца, при които вербалната комуникация с родителите се извършва на други езици. Такива занятия се провеждат в малки групи и от специално обучени за целта педагози.

От друга страна трябва да се отчете, че запазването на идентичната връзка с родния език, култура и традиции е от изключителна важност за личностното формиране на подрастващите, а от там и за създаване на училищна общност, в рамките на институционните учебни заведения, основана на разбирателство и доверие. Не случайно във ФРГ се поощрява и подпомага дейността на редица неделни училища, в това число и на филиалите на Българското училище.

Българското училище в град Хамбург съществува вече повече от десет години. В него се обучават български деца, които комуникират на два и повече езика. Допълнително към учебните занятия, с активното съдействие и на родителите, се организират множество извънкласни мероприятия, с които се цели опазване на българското езиково и културно наследство в чужбина. Много е важно да се спомене, че някои от предметите, изучавани в българското неделно училище (български език и литература, история и география на България), се признават като допълнителни учебни предмети в рамките на немското общообразователно училище, а оценките се нанасят в годишното свидетелство за завършен съответен клас.

В Районното общообразователно училище Попенбютел се учат приблизително 1000 деца (5. до 13. клас) от над 60 различни националности, а учителският състав (около 100 души) има интернационален характер. Училищното ръководство, учителите и учениците от училището са инициатори и изпълнители на множество проекти, които в рамките на учебния процес или под формата на извънкласни мероприятия допринасят за създаването на училищна атмосфера на разбирателство и толерантност в общуването.¹

В учебните часове по немски език, се използват практики, при които се представят и родните езикови особености, като се прави лексикално и фонетично сравнение между отделните езици. В рамките на инициативата „Седмица на проектите“, проведена през 2023 г., учениците от интернационалния клас изготвиха и представиха плакати и презентации на тема: „Кой съм аз?“, като разказаха за особеностите на

---

¹ Авторът на настоящата статия е преподавател по музика и немски език като втори говорим език, както и класен ръководител на интернационален клас в училището. (Stadtteilschule Poppenbüttel Hamburg, [<https://stadtteilschule-poppenbuettel.hamburg.de/>])

своя език, култура и традиции. Такива проекти се провеждат във всички класове. Целта е да се даде възможност на всяко дете да изрази своята социално - културна принадлежност и да намери достойно място в общността на класа.

В рамките на обучението по религия се изучават основните характеристики на религиозните вярвания, като се поставя акцент върху разкриването на допирните точки между тях. По този начин учениците биват стимулирани сами да стигнат до разбирането, че в основата си всички религиозни учения са подобни едно на друго. Извършват се последователно посещения на протестантски, ортодоксални и католически църкви, на джамии, синегоги, на будисткия център в Хамбург и др. Оpozнаването на отделните религии е предпоставка за оформяне на плуралистично отношение към религиозните вероизповедания, застъпени в училището, а оттам и към изграждането на хармонична среда за общуване, обединяваща представители на множество религиозни принадлежности.

Важна роля за обособяването на толерантно общуване в мултикултурната среда в учебното заведение е своевременното запознаване на учениците с актуалните световни събития, влияещи върху международните отношения. За учениците с интернационален произход избухването на военни конфликти, засягащи родната страна (или родната страна на родителите им), още повече, когато в причините за конфликта има и религиозен елемент, е преживяване, което е наситено със силен емоционален заряд. За да се избегне пренасянето на конфликта на ниво училище, приоритетно се извършват дискусии и беседи, обсъждат се официалните новини и становища, като се набляга на това, проблематиката да бъде обяснена от гледна точка на всички страни, участващи в изходния конфликт. В случаите, в които има пряко засегнати ученици, на които част от семейството се намира на военна територия, социалните работници от училището, както и психолози, осигурени от министерството на образованието в Хамбург, водят индивидуални терапевтични разговори с учениците.

Културните мероприятия, които се провеждат в училище „Попенбютел“ са важен форум за представяне на традиционното наследство на различните народи.

За по-малките ученици (5. до 7. клас) се организира „Празник на лятото“, за който се приготвят национални ястия. Учениците не само приготвят национални блюда за посетителите, но правят видеозапис или плакати със снимки и текст, които да покажат традиционното изготвяне на ястията и тяхната символика. В деня на провеждане на мероприятията материалите се представят пред публика в подходяща форма.

Организирант се и три „Вечери на културата“ - съответно за класовете от 5. до 7.; 8. до 10. и 11. до 13. клас, на които са поканени и роди-

телите. Тези музикално-сценични представления показват културното разнообразие на училището чрез музика, танц, театър или изложба. Родители, ученици и учители се запознават с национални танци, традиционни носии, автентични песни, инструментална народна музика или лирика. Организирант се и кратки театрални представления, свързани с определени важни моменти от историята на съответната държава и/или специфични ритуали, в съответствие с традиционния народен празничен календар и др.

Интересна практика, която се прилага също и в други училища в Хамбург, е свързана с празничното посрещане на новозаписаните петокласници на първия учебен ден. По-възрастните ученици приветстват новопостъпилите деца на съответните чужди езици.

Невербалното комуникация е важен елемент от общуването в мултикултурна среда. За петокласниците сутрешният поздрав от учителя е индивидуален за всяко дете и е под формата на жест, характерен за съответната култура.

Заниманията по музика дават прекрасна възможност за сплотяване на многообразния колектив в класа. Под ръководството на учителя се изготвят плакати или презентации на тема „Национален фолклор и неговите особености“. За пеене и слушане се предоставят образци, характеризиращи различните музикални култури, което развива у децата положително отношение към непознатото музикално наследство и към културните традиции на отделните етноси в цялост.

В настоящия момент се разработва проект с етномузикална насоченост, при който ще се организират срещи - концерти, на които музиканти от различни националности не само ще запознават учениците с особеностите на определена народна музика, но ще изнасят и кратки концерти на различни народни инструменти. Предвижда се и съвместно музикално изпълнение с ученици на базата на импровизация, като учениците предварително ще бъдат запознати с музикални елементи от съответния фолклор, за да могат да музицират в съответствие със стилистичните особености на представената автентична музика.

Важно е да се подчертае, че въвеждането на такива инициативи има дългогодишна традиция в Германия. Много проекти, насочени в помощ на мултикултурното общуване, се подпомагат от организации от неправителствения сектор. Такава е и основаната през 1995 г. в гр. Бон асоциация „Акция Кураж“ (Aktion Courage e.V), чийто основен проект „Училище без расизъм“ е вдъхновен от подобна програма, стартирала още през 1988 година в Белгия. Идеите на проекта са изложени в „Наръчник на проекта „Училище без расизъм“, издаден през същата година. Първото общообразователно училище, в което стартира тази програма е гимназията „Иммануил Кант“ в Дортмунд, ФРГ. (Официална страница на „Училище без расизъм“)

За да може да отговори на динамиката на социално - културните процеси в Германия, през 2000 г. концепцията на проекта е обновена и конкретизирана. Основната идея е запазена, но „Училище без расизъм“ се превръща в „Училище без расизъм – училище с кураж (смелост)“. Дефинира се една по-обширна цел: промяна в мисленето, разчупване на стереотипите, възпитаване в толерантност и разбирателство при общуването в мултикултурна среда, като това да стане приоритет и да се развива постоянно в условията на межкултурното общуване в училищата. (пак там)

Районното училище „Попенбютел“ е 55-тото училище в хамбургската мрежа от училища, които работят по програмата „Училище без расизъм – училище с кураж“. На територията на ФРГ тази мрежа обхваща приблизително 3800 общообразователни учебни заведения. Трябва да се отбележи, че „Училище без расизъм – училище с кураж“ е инициатива от ученици за ученици, която само се подпомага от учители и родители.

Във връзка с тази програма ежегодно се разработват и изпълняват множество проекти, чиято тематика е насочена към проблемите на расизма, антисемитизма, сексизма, хомофобията и др. Съзнателното отхвърляне на всяка форма на дискриминация е възможно само когато учениците се възпитават в толерантна мултикултурна среда, подпомагаща изграждането на емоционална интелигентност, ангажираност и чувство за съпричастие спрямо многообразието в учебното заведение. Ето защо различните инициативи, представени в подходящи възрастови форми, целят създаването на хармоничен училищен микроклимат, който да послужи като положителен пример за мултикултурно общуване по принцип. (Официална страница училище „Попенбютел“)

Районно училище „Попенбютел“ има също така и статут на европейско училище, като от 2018 г. успешно участва в програмата „Еразъм+“, финансирана от Европейския съюз. Инициативата е вече неразделна част от училищния живот. Участниците в програмата „Еразъм+“ спомогат не само за укрепване на училищната общност като мултикултурно образователно цяло, но и допринасят за това, обединена Европа да може да продължи да се развива мирно, чрез и с културното си многообразие. (пак там)

Най-новият проект в училище „Попенбютел“: „Ние сме Попенбютел – 50 ученика от 50 различни националности споделят своите лични житейски истории“ е реализиран с подкрепата на журналиста и дългогодишния учител по немски език Кристиан Тухтфелд. В продължение на девет месеца, ученици от гимназиалния етап на обучение интервюираха новопостъпили съученици – бежанци, които разкриха личните си преживявания, свързани с ужаса на войната и бягство от родната им страна; перипетите, свързани с пристигането и установяването им на територията на ФРГ и радостта им от това, че могат да жи-

веят мирно и да посещават отново училище. Организира се изложба, в която бяха представени съответните материали, включващи портретни снимки и текст.

Празничното откриване на изложбата, което се проведе на 29 ноември 2023 г. в аулата на училището, беше широко отразено от местната преса: „Проектът „Ние сме Попенбютел“ представя истории, буквално написани от живота, смешни и тъжни, драматични, емоционални и обикновени истории от много различни страни и континенти.“ ; „Те (участниците в проекта „Ние сме Попенбютел“) успяха чудесно да почетат различните нации, застъпени в нашето училище. Убедени сме, че това ще засили солидарността на всички ученици в нашата училищна общност.“, споделя с гордост директорката на училището Доротее Волерс. (Schiller, 2023)

В педагогическите подходи, застъпени в училище „Попенбютел“ се акцентира на създаване на социални умения в подрастващото поколение. Работата, свързана с изграждане на хармонични отношения при общуване в мултикултурна образователна среда, каквато е средата в училището, е подчинена на холистично-хуманистичен подход.

Подрастващите трябва да придобият не само образователни компетентности, но трябва да изградят и умения като емпатия, критично мислене, емоционални, комуникативни и социални способности. Учениците трябва да растат като ангажирани млади хора, които да могат да се присъединят в културното многообразие, застъпено в училището и обуславящо общуването в образователната общност. С уважение и толерантност да зачитат всяка друга културна принадлежност и да се отнасят със загриженост към социалната околна среда, за да могат да отстояват ценностите на едно демократично, мултикултурно общество. (Официална страница „Попенбютел“)

Само преди четири години Онсес Сегара в доклада „Образователна общост и училищни системи“, предназначен за Европейските институции, апелира за демократично присъединяване на мигрантите в редиците на европейското общество чрез прилагането на мултикултурен подход на интеграция, при която привнесените ценности като език, религия и култура да бъдат приети позитивно и равностойно, а не да бъдат разглеждани като ограничения. (Onsès-Segarra 2019 : 26, по Sinkovi, 2020)

На практика мултикултурното общообразователно училище в Германия вече е факт и ежедневие. Обикновената класна стая прераста в нов вид пространство, в което се срещат множество социално-културни реалности. Постепенно, но повсеместно, училищните програми се преустройват, напускат колелата на монокултурността. Процесите в мултикултурната среда се развиват ускорително, обусловени от неминуемия ход на световните събития. Бързото нарастване на броя на училищата във ФРГ, в които общуването е предопределено от кул-

турното многообразие, дава основание да се констатира, че пътят на обединена Европа е път на споделяне на ценностите. Бъдещето на демократична Европа, като съюз на разбирателството, е общност, в която всеки човек ще намери място и изява през призмата на своя културен контекст. Едно многолико обединение от личности, свободни да изразят себе си чрез социално – културната и религиозната си принадлежност и едновременно с това като равноправни членове на едно силно, демократично и толерантно общество.

ЛИТЕРАТУРА / LITERATURA

Ariëns, E., Richter, E., Sicking, M. (2012). Multikulturalität in Europa, Teilhabe in der Einwanderungsgesellschaft, Bielefeld: Transcript Verlag.

Lorenz, G., Müller T. (2017). Vielfalt im Klassenzimmer. Wie Lehrkräfte gute Leistung fördern können. Studie des SVR-Forschungsbereichs. Heimat-Echo Stadtteilzeitung, [<https://www.heimatecho.de/22117/jede-menge-courage-und-kein-platz-fuer-rassismus/>], посетено на 01.01.2024

Pevce, S., Schachner, M. (2020). Kulturelle Vielfalt im Klassenzimmer: forschungsgel leitete Hinweise für die Praxis. Zentrum für empirische Inklusionsforschung (ZEIF)

Schiller, K. (2023). Besonderes Projekt in Hamburg, 50 Nationen, 50 Geschichten – die ganze Welt in einer Schule, Hamburger Abendblatt, посетено на 15.11.2023

Schütte, U., Lüdtke, U. Sprachtherapeutische Praxis im Kontext kindlicher Mehrsprachigkeit – Eine international vergleichende Bestandsaufnahme in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Lüdtke Leibniz

Sinkovi, M. (2020). Migrant children and communities in a transforming Europe. MICREATE european project. European Union`s Horizon , research and innovation programme under grant agreement Nr. 822664.

Stemmler, S. (2011). Multikultur 2.0. Willkommen im Einwanderungsland Deutschland, Bonn: Susanne Stemmler.

Stroh, W. (2000). Aktuelles zum Projekt „Eine weltmusik lehre“, Musikpädagogische Forschung. Band 21/2000. Universität Oldenburg.

Тодорова, М. (2020). *Аспекти на възпитанието в училищна среда.* Бургас: Либра Скорп. // **Todorova, M. (2020).** *Aspekti na vazpitaniето v uchilishtna sreda.* Burgas: Libra Skorp.

[<https://stadtteilschule-poppenbuettel.hamburg.de/>] посетено последно на 01.06.24

[<https://www.schule-ohne-rassismus.org/>] посетено последно на 01.06.24

Адрес за кореспонденция:

Боряна Стоилова Димитрова-Майстер,
фак. № 2305012559,

Педагогика на обучението по музика, I курс,
e-mail: borianadimitrova@yahoo.com

ТРУДНОСТИ ПРИ ФОРМИРАНЕ НА ЗДРАВНА КОМПЕТЕНТНОСТ У УЧЕНИЦИТЕ В МУЛТИКУЛТУРНА СРЕДА

Данита Ив. Попова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Предучилищна и начална училищна педагогика, IV курс

научен ръководител:
гл. ас. д-р Евдокия Стефанова

Резюме: В настоящия доклад се проучват трудностите, при формиране на здравна компетентност у ученици от начален етап, обучаващи се в мултикултурна среда. Представено е анкетно проучване с учители от различни населени места, които изразяват мнение за преодоляване на ниската здравна култура на деца от различни етноси, чрез взаимодействието „човек-природа“.

Ключови думи: трудности, здравни компетентности, мултикултурна среда, интерактивни методи

DIFFICULTIES IN FORMING HEALTH COMPETENCE AMONG STUDENTS IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT

Danita Iv. Popova
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo,
Preschool and primary school pedagogy, IV course

academic supervisor:
senior lecturer PhD Evdokiya Stefanova

Abstract: This report examines the difficulties in forming health competence in elementary school students studying in a multicultural environment. A survey with teachers from different settlements is presented, who express an opinion on overcoming the low health culture of children of different ethnicities, through the interaction „man-nature“.

Keywords: difficulties, health competences, multicultural environment, interactive methods

Увод

През последните години се реализират редица образователни реформи, които са насочени към всички сфери на педагогическата работа и особеностите на разнообразието от ученици. Темата за здравната компетентност на подрастващите в училище също е една от во-

дещите и предизвика интерес, който се доказва множеството здравословни проблеми на нацията и факта, че е все по-често проучвана. В научната литература се констатира множество предизвикателства и възможности по този въпрос, които са често срещани в практиката на учителите, но прави впечатление, че още се отнася до конкретизирането им в мултикултурна среда, проблематиката не е позната и обсъждана толкова често. В същото време се наблюдава увеличаване на учениците от различни етноси в класовете и обособяване на цели региони, в които обучението предполага съобразяване не само с индивидуални, възрастови, познавателни и регионални особености, но и етнически.

В настоящия доклад се **цели** за се представят резултати от анкетно проучване с учители, относно мнението им за трудностите при формиране на здравна компетентност у учениците в мултикултурна среда.

Важно е да се отбележи, че здравната компетентност „се разглежда като съвкупност от знания, умения, отношения и поведение, които се обединяват в една обща цел – съхраняване на живота и здравето (лично и обществено), като основна ценност в съществуването на всеки индивид.“ (Стефанова, 2018: 218) Според Е. Стефанова тя „изисква съхранени модели на здравно поведение, правилна интуиция и логика в действията, която определя разбиранията, отношението и значението на човека към собственото здраве и това на останалите“. (Стефанова, 2018: 220)

Формирането ѝ в мултикултурната среда налага изясняването и на това понятие, което буквално се разбира като „множество култури“ събрани на едно място. Основните характеристиките, които определят мултикултурата са раса, етнос, религия и език. Свързва се с културното разнообразие, като в България най-често срещаното е от българи, роми и турци. Това се определя от региона, в който се намира училището.

За осъществяването на мултикултурно образование е необходимо равенство за различните култури. Чрез него се елиминират дискриминационните практики и се задоволяват образователните потребности и възможности на учащите не зависимо от тяхната раса, социална или религиозна принадлежност. Възпитават се толерантно отношение и социална ангажираност.

Обучението в мултикултурна класна стая среща и своите предизвикателства, основното от които е езиковата бариера. Трудностите предизвикани от различните майчини езици на учащите дава отражение и при формирането на здравната им компетентност. Когато родният език на учениците е различен от българският се появяват и затруднения в изучаването на български език и литература, защото той се явява втори език. М. Мандева ги класифицира в три групи езикови ситуации в районите със смесен етнически състав.

„1. В населеното място няма интензивни контакти с българи и не съществува социална необходимост от овладяване на официалния български език. Първият език обслужва почти всички сфери на общуване. Официалният български език е втори език.

2. В населеното място живеят различни етнически групи. Първият език се ползва в семейно-битовата сфера и в междуличностното общуване на обществени места, когато ситуацията разрешава това, но в останалите сфери (културна, обществена) се ползва официалният български език.

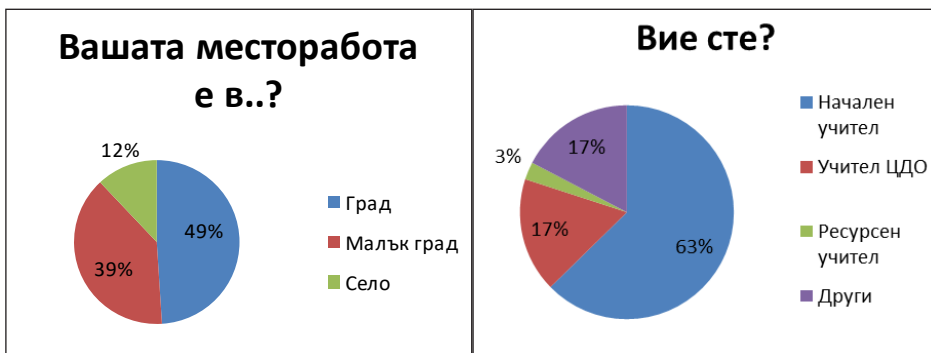
3. В населеното място живеят различни етноси, но езикът за общуване във всички сфери (без семейно-битовата) е официалният български език.“ (Мандева, 2016: 2)

В мултикултурната класна стая откриваме друго предизвикателство, това са трудности при писането. Често учениците с различен майчин език от българският не изговарят правилно думите и при самодиктовка (необходима при писането на всяка една дума) се получават грешки като например вместо „компютър“ пише „компитър“, заради трудния на произнасяне звук „ю“.

Друга трудност при работата в мултикултурна среда е свързана с ниската здравната компетентност на учениците. За проучването на този проблем се проведе анкета със 75 учители от различни населени места, като почти половината от тях (49%) работят в голям град, 39% в малък град и 12% в село. (виж фигура 1) Демографският въпрос от проучването има за цел да установи връзката между населено място и среда на работа.

Анализът показва, че голяма част от анкетираните, които посочват, че местоработата им е в малък град или село работят в мултикултурна среда. Това се дължи на факта, че хората от етносите (роми, турци, арменци) населяват по-малките населени места.

Най-голям дял от респондентите, взели участие в проучването са начални учители (80%). Еднакъв е броя на педагозите заети в рамките на ЦДО (17%) и посочилите отговор „Други“ (17%), като тук се имат предвид директори, учители в детска градина, логопеди и пенсионери. Най-малък е процентът (3%) на включилите се ресурсни учители. (виж фигура 2)

Фигура № 1 Процентно представяне на учителите, взели участие в анкетата по заемана длъжност

Фигура № 2: Процентно представяне на учителите, взели участие в анкетата по населено място на местоработата им

Данните от трети въпрос на анкетата показват, че по-голямата част от педагозите (80%) са работели в мултикултурна среда. Като 23% от биха го направили отново, а останалите 5% са категорични, че няма да се върнат там. Едва 7% от респондентите участвали в проучването, не са работели в разнообразна етнически образователна среда, но имат желание да го направят за в бъдеще. Само 1% от анкетираните нямат опит и не искат да бъдат част от това. Тези резултати дават основание да се констатира, че учителите имат опита да работят в мултикултурна среда и могат да споделят впечатления. (виж фигура 3)

Фигура №3 Процентно представяне на резултатите от отговорите на учителите на въпроса: „Работите ли в мултикултурна среда?“

За постигане на основната цел на доклада, в свободен отговор се даде възможност на учителите да посочат какви са предизвикателствата при работа с малцинствени групи. Най-голям процент (78%) от респондентите споделя, че това са трудностите с езиковата бариера. Като най-чести са посочват: „Трудности при формиране на функционалната грамотност.“, „Езиковата бариера“, „Учениците са с масов билингвизъм и това е най-голямото предизвикателство.“, „Децата трудно разбират обикновени думи на български език“.

Малка част – 15% от включилите се в анкетното проучване отговарят, че предизвикателствата се дължат на незаинтересоваността на родителите, липсата на взаимодействието „учител–родител“ и съответно „семейна–образователна среда“. Това е изключително важно, защото мотивацията вкъщи за образование е ключова при възпитанието на децата. Тази трудност се поражда от големия процент не образовани родители в малцинствените групи. За тях грамотността не е важен фактор в развитието на детската личност.

Най-малък процент – 7 % от респондентите твърдят, че трудностите в мултикултурната среда се дължат на различните нравствени ценности. При малцинствените групи най-силно влияе на образованието, оказва ранното създаване на семейство. (виж фигура 4)

Фигура №4 Процентно представяне на резултатите от отговорите на учителите на въпроса: „Какво е основното предизвикателство да работиш в мултикултурна среда?“

Следващият въпрос от анкетното проучване е с възможност за избор на няколко отговора, следователно общият процент надвишава 100. Мнозинството от педагози (88%) посочват, че формират здравна

култура във всяка тема, която позволява това. Тези резултати показва, че учителите умело адаптират темите си. Повече от половината (57%), смятат че това най-добре се реализира в часовете по учебния предмет „Човекът и природата“. Това е така, тъй като учебното съдържание позволява най-лесно да се адаптират здравни теми, защото в са предвидени по няколко теми свързани със здравната компетентност на учениците, които са обединени в един цял раздел.

Голяма част от респондентите - 37%, използват допълнителните форми на работа за формиране на здравна култура, а 23% - дейностите по интереси и екскурзията. Голям процент от учителите (19%) правят това в часовете по ФВС, тъй като той е един от благоприятните предмети за адаптиране на здравни теми, защото чрез закаляването на тялото на учениците лесно може да бъде обяснено, колко е полезно това за тях. Най-малка част от анкетираните (5%) посочват отговор „Други“, без да конкретизират какви. (виж фигура 5)

Фигура № 5 Процентно представяне на резултатите от отговорите на учителите на въпроса: „Как организирате учебно-възпитателния процес насочен към формиране на здравна култура у Вашите ученици?“

Авторски интерес представляваше мнението на анкетираните относно предложенията им за преодоляване на трудностите при формиране на здравна компетентност в мултикултурна среда и значението на интерактивното обучение за това. Данните показват, че 80% от учителите използват интерактивни методи за по-лесно усвояване на материала по здравно образование. Едва 12% от педагозите включили се в изследването предпочитат традиционния начин на обучение. Тези ре-

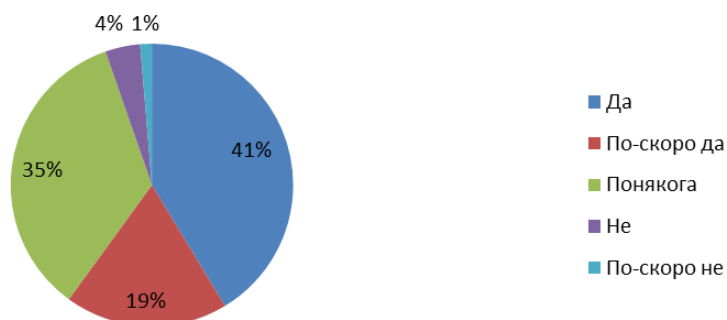
зултати се дължат и на не добрата компютърна грамотност на по-възрастните учители и изградените трайни професионални стереотипи, които нямат желание да променят. Най-малко от (8%) респондентите смятат, че с комбиниране на интерактивно и традиционно обучение се усвоява по-лесно материалът. Вероятно в класовете на тези учители, учениците умело могат да усвояват информация поднесена не само с интерактивни методи, с които да се превлича заинтересоваността им. (виж фигура 6)

Фигура № 6 Процентно представяне на резултатите от отговорите на учителите на въпроса: „Според Вас, как се усвоява по-лесно материалът по здравно образование в мултикултурна среда?“

Тъй като обучението по човекът и природата се очертава като най-подходящо за формиране на здравна култура у учениците, авторски интерес представлява начинът на обучение от педагозите по този учебен предмет. От анализът на резултатите става ясно, че 60% от респондентите използват интерактивни методи, макар и 19% от тях да проявяват колебание посочвайки като отговор „По-скоро да“. Статистиката показва, че 35% от изследваните правят това „понякога“, а едва 4% на педагозите не използват тази група методи. На този въпрос вероятно са отговорили учители, които са с голям трудов стаж и предпочитат да работят по традиционният начин, по който са свикнали. (Фигура 7)

Използвате ли в часовете си по "Човекът и природата" интерактивни методи?

Фигура № 7 Мястото на интерактивните методи в часовете по „Човекът и природата“

За постигане на по-високи резултати при интегриране на здравните компетентности в мултикултурна среда, учителите посочват използването на интерактивни методи. Предимствата на тези методи са увеличаване ефективността на обучение и лесното адаптиране в часовете по здравно образование. Чрез тях по-лесно се привлича и задържа вниманието на учениците.

Основните функции, които имат интерактивните методи са възпитателен и социален ефект, развиващи функции, методически функции. Чрез тези функции се развиват когнитивните процеси - мислене, въображение и памет, изграждат се толерантност и уважение към другите по време на дискусии. Методическата функция позволява на учителите да използват разнообразни подходи и стратегии за развиване на ефективността на обучение. Те интерпретират уроците по подходящ за класа начин, за да достигне възможно най-близо до техните възможности. Някои от най-срещаните интерактивни методи в класните стаи са мозъчна атака (брейнсторминг), лавина, завъртане/кръг, рисуване на идея, светкавица, светофар, детски лаборатории и ателиета, казус, мисловни карти и ролева игра.

В заключение от анкетното проучване се установява, че в теоретичен и приложно-практически аспекти се очертават следните трудности при овладяването на здравни знания и умения в мултикултурна среда: езикова бариера, ниско ниво на партньорство и взаимодействие между семейна и образователна среда, липса на трайно изградени нравствени и морални ценности у учениците. В проведеното анкетно проучване учителите посочват като най-голяма трудност езиковата бариера и трудността при формиране на езикова грамотност. Другата основна

трудност е взаимодействието между учител-родител-училище, изключително важна при изграждането на личности.

Интерактивното обучение подпомага цялостното развитие на детската личност и улеснява усвояването на знания, включително и здравните компетентности придобити в мултикултурна среда. Тази група методи на обучение развиват когнитивните процеси, които са слабо развити при ученици от малцинствените групи.

ЛИТЕРАТУРА// LITERATURA

Мандева, М., Обучение на начални учители от ОУ “П. Славейков”, Пловдив – “Съвременни проблеми на четенето в мултикултурната класна стая” (презентация) - 2016 // **Mandeva, M.**, Obuchenie na nachalni uchiteli ot OU “P. Slaveykov”, Plovdiv – “Savremenni problemi na cheteneto v multikulturnata klasna staya” (prezentatsiya) - 2016

Стефанова, Е. (2018). Здравна компетентност на учениците от начална училищна възраст при възприемане на света. *Сборник доклади от годишна университетска научна конференция на Военен университет “Васил Левски”*. В. Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 2018, с. 217-225. ISBN 978-619-7246-20-9 // **Stefanova, E. (2018)**. Zdravna kompetentnost na uchenitsite ot nachalna uchilishtna vazrast pri vazpriemane na sveta. *Sbornik dokladi ot godishna universitetska nauchna konferentsiya na Voenen universitet “Vasil Levski”*. V. Tarnovo: Izdatelski kompleks na NVU “Vasil Levski”, 2018, s. 217-225. ISBN 978-619-7246-20-9

<https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=30998>

https://www.rsvpu.ru/filedirectory/3468/yugova_analiz_struktur.pdf

https://www.researchgate.net/publication/326835508_INTERACTIVE_TEACHING_METHODS-INTEGRAL_PART_OF_THE_WHOLE_SYSTEM_DIDACTIC_METHODS_INTERAKTIVNITE_METODI_NA_OBUCENIENERAZDELNA_CAST_OT_CALOSTNATA_SISTEMA_NA_DIDAKTICNITE_METODI

Адрес за кореспонденция:

Данита Попова, фак. № 2005011726,
Предучилищна и начална училищна педагогика,
IV курс,
e-mail: dani01popova@abv.bg

РОЛЯТА НА ПРОЕКТНО-БАЗИРАНОТО ОБУЧЕНИЕ И СЕМЕЙНАТА СРЕДА ЗА ФОРМИРАНЕ НА ЗДРАВНА КУЛТУРА У УЧЕНИЦИТЕ

Мариел С. Иванов,
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Предучилищна и начална училищна педагогика, 4. курс

Научен ръководител:
гл. ас. д-р Евдокия Николаева Стефанова

Резюме: Настоящият доклад представя резултати от реализирано изследване сред родители, на ученици от начална училищна възраст, в което се идентифицират нагласите им за ролята на проектно-базираното обучение при взаимодействието „човек — природа“ за формиране на здравна култура у техните деца.

Ключови думи: проектно-базирано обучение, здравна култура, родители

THE ROLE OF PROJECT-BASED LEARNING AND THE FAMILY ENVIRONMENT FOR THE FORMATION OF A HEALTH CULTURE IN STUDENTS

Mariel Simeonov Ivanov, Preschool and primary school pedagogy, 4rd
year

Research supervisor:
ch. assist. d-r Evdokia Nikolaeva Stefanova

Summary: This report presents the results of a research conducted among parents of elementary school students, in which their attitudes are identified regarding the role of project-based learning in the interaction of “man – nature” for the formation of a health culture in their children.

Keywords: project-based learning, health culture, parents

В светлината на нарастващата осведоменост за важноста на здравословния начин на живот, здравната култура е станала ключов фактор за подобряване на качеството на живот. Тя включва широк спектър от дейности, които насърчават физическо, психическо и социално благополучие, като например редовни упражнения, здравословно хранене, разходки, лична хигиена, и опазване здравето на околните и поддържане на здравословни междуличностни отношения.

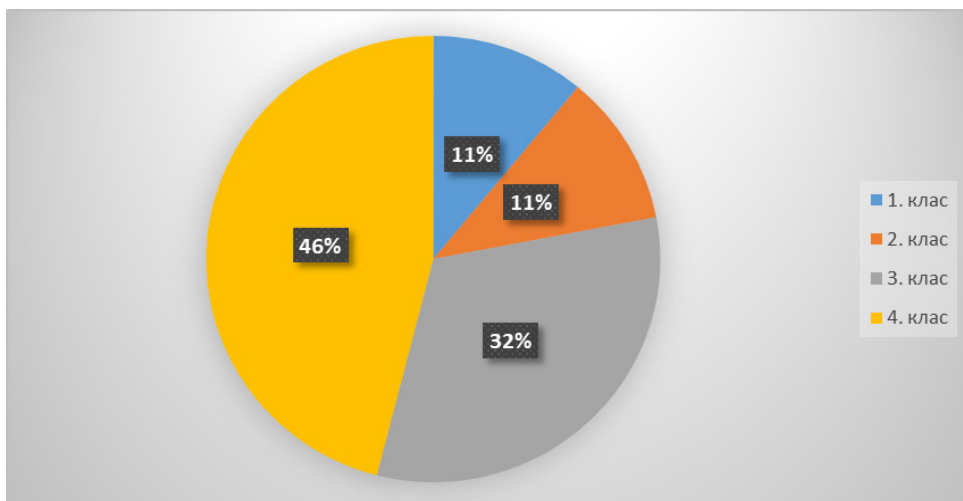
В съвременния свят, където животът става все по-зает и технологизиран, ролята на семейството е все по-отговорна и то се превръща в ключов фактор, включително и при формирането на здравната култура на своите деца. Нужно е да има стремеж към създаване на баланс между заетостта и времето, отделено за здраве, което ще им осигури не само по-добро физическо състояние, но и по-силни връзки и по-добро емоционално благополучие. Те са основни „партньори на образователните институции и възпитателни субекти, които са отговорни за ориентацията и възгледите на бъдещото поколение“, което налага взаимодействие във всички сфери от цялостното развитие и израстване на детската личност. (Стефанова, 2023: 14)

Като най-подходящо и приложимо в образователната среда, с оглед осигуряване на взаимодействие „учители-родители“, се оказва проектно-базираното обучение. Работата по проект е иновативен, интерактивен метод, при който учениците се ангажират в разработването на авторски продукт, свързани с реални проблеми или изследователски въпроси. Вместо да бъдат пасивни приемници на информация, те стъпват на сцената като активни участници, които изследват, планират и реализират свои собствени идеи. Проектно-базираното обучение допринася за развиване на ключови компетентности и по-задълбочено усвояване на учебния материал. Осигурява възможност за приложение на познанията в практика, развиване на критическо мислене, проявява на креативност, отговорност и екипност.

Според Ваня Петрова „мястото на проектната работа и възможностите за включването ѝ в системата на обучението по даден учебен предмет, съответно - в системата от урочни и извънурочни форми, се определят, на първо място, от целите на обучението и, на следващо място - от дидактическите функции, които може да реализира. За отделните учебни предмети тези параметри имат различен характер“. (Петрова, 2003 : 69) Поради това, в настоящия доклад се обръща внимание конкретно на възможностите за реализирането на този интерактивен метод, чрез обучението по човекът и природата, тъй като то предвижда съдържателни единици насочени към здравно образование и възпитание на учениците.

Основната цел на доклада е да се представят резултати от проведено анкетно проучване с родители относно мнението им за ролята на проектно-базираното обучение при формирането на здравната култура на техните деца.

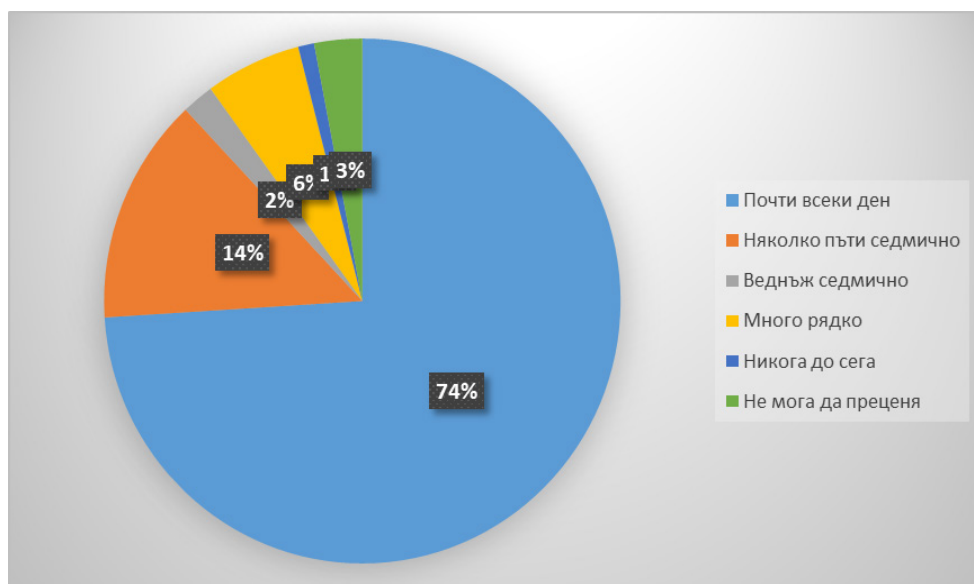
Анкетната карта е попълнена от 65 родители, от които по-голямата част имат четвъртокласници (46%) и третокласници (32%). Равен е броят на семействата с ученици в първи и втори клас – 11%. (виж фигура 1)

Фигура 1. Процентно представяне на децата на родителите, взели участие в анкетата по класове

Първият въпрос от анкетната карта цели да се изясни заинтересоваността на родителите по отношение на здравословния начин на живот и степента на обсъждането им в семейна среда. Данните показват, че преобладаващото мнозинство от анкетираните (74%) разискват здравни теми с децата си почти всеки ден, а 14% правят това няколко пъти седмично. Тези данни дават основание да се констатира висока степен на ангажираност и внимание към здравното образование в семейството. Най-малка част от респондентите (2%), споделят, че тази проблематика е обект на обсъждане веднъж седмично, което се дължи на по-висока степен на заетост или на факта, че тази част от тях не виждат необходимост от по-чести разговори. За 6% от анкетираните здравните теми се дискутират много рядко. Фокусът на здравната реформа трябва да е насочен към тази група, тъй като тя изисква допълнителни ресурси или подкрепа, за да осъзнае значимостта на тази проблематика. Същото се отнася и за останалите 1%, които никога досега не са говорили на здравни теми с децата си. Тук причините са повече, като основни индикатори са липса на знания, интерес и други. Една малка част (3%) от родителите се въздържат от изказване на мнение и посочват отговор: "Не могат да преценят", което също говори за неосведоменост, несигурност и колебание относно въпроси свързани с здравното образование на децата им. (Фигура 2)

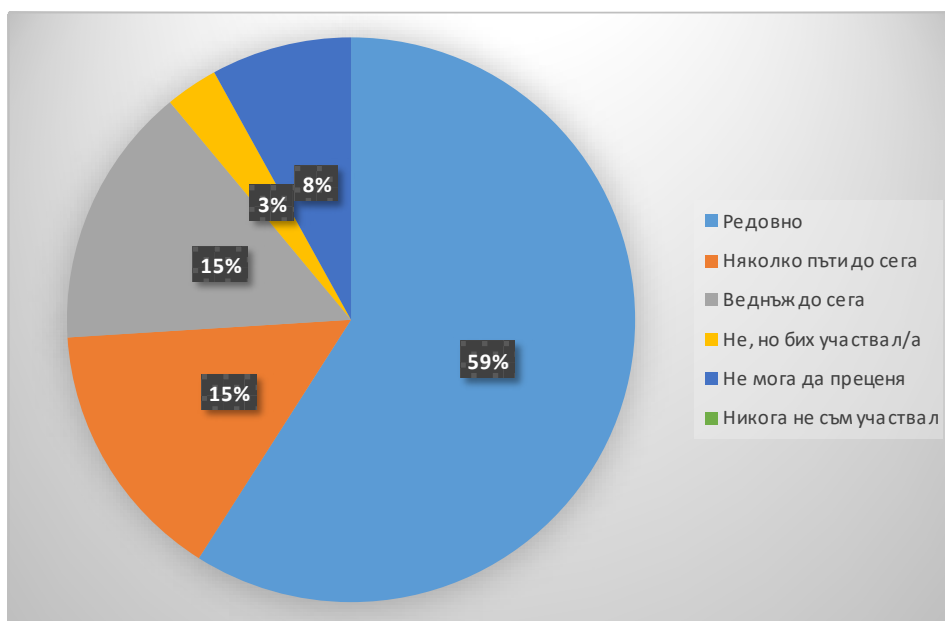

Фигура 2. Процентно представяне на дадените отговори от анкета с родители по въпроса: „Колко често обсъждате здравни теми със своите деца?“

В свободен отговор, анкетираните имаха възможност да изкажат мнение и препоръки за обогатяване на учебно-възпитателната работа по човекът и природата, като най-подходяща за формиране на здравна култура у техните деца. Прави впечатление, че голяма част от респондентите (68%) не дават отговор този въпрос, а 3% посочват отговор: „Не могат да преценя“. Останалата част от родителите (29%) имат конкретни мнения и предложения относно промените в учебния план, въпреки че 5% от тях посочват само „Да“, без допълнителни пояснения. Тези резултати говорят за удовлетворение от текущото съдържание на учебната програма, липса на информираност или несигурност относно въздействието на такива промени. Отговорите на заинтересованите респонденти са свързани с увеличаването на броя на проектите отнасящи се за здравословния начин на живот и практическите задачи, отделяне на време за повече физическа активност и стимулиране включването на учениците в спортни прояви, обогатяване на учебното съдържание относно риска от пристрастяване към тютюневите изделия, алкохоли и психотропни вещества и опасностите, които произтичат от тяхната употреба и други.

Анализът на следващия въпрос показва, че мнозинството от родителите (59%), редовно участва във външни програми или събития, свързани със здравното образование, организирани от училището. Това подчертава силната ангажираност към образователните дейности на училището. Еднакъв е броят на семействата (15%), които са се включ-

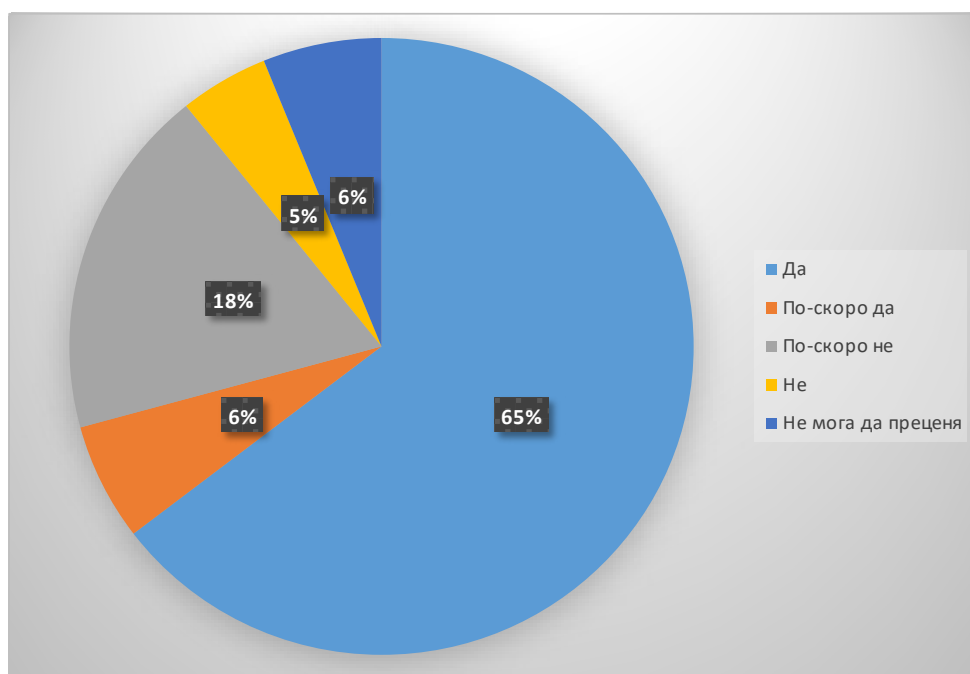
вали в подобни инициативи няколко пъти до сега и веднъж до този момент. Тези данни показват, че значителен брой от анкетираните са били ангажирани поне няколко пъти, което дава основание да се изкаже мнението, че училището успешно включва различни групи родители в своите дейности, докато други са имали ограничено участие, което може да бъде начало на по-активно включване в бъдеще. Малка част от респондентите (8%) не могат да дадат отговор на този въпрос, което дава основание да се констатира несигурност относно бъдещи възможности за участие или други причини, които пречат на включването им. Само 3% от анкетираните са заявили, че „Ако имах възможност, бих участвал/а“. Това говори за наличие на интерес, но липса на възможности поради неизвестни причини при тази група родители. Важно е да се отбележи, че никой от анкетираните не е отговорил, че никога не е участвал, което е положителен знак, показващ, че семейството има поне някакъв опит с външни образователни програми и събития, организирани от училището. Тези резултати показват силна ангажираност и интерес от страна на родителите към здравното образование в училище и подчертават необходимостта от предоставянето на повече възможности за включване. (Фигура 3)

Фигура 3. Процентно представяне на дадените отговори от анкета с родители по въпроса: „Колко често участвате във външни програми или събития, свързани със здравното образование, организирани от училището?“

Респондентите имат високо ниво на удовлетворение и доверие в текущата учебна програма и методите на преподаване. Това става ясно от анализа на резултатите на следващия въпрос, където 65% от анкетираните посочват категорично, че здравното образование е достатъчно адаптирано към нуждите на днешните ученици, а 6% макар и с лека проява на колебание посочват като отговор „По-скоро да“. Това показва, че тази част от семействата имат положително мнение, макар и с известни резерви. Не малко - 18% са и респондентите, които проявяват съмнения по този въпрос и посочват „По-скоро не“.

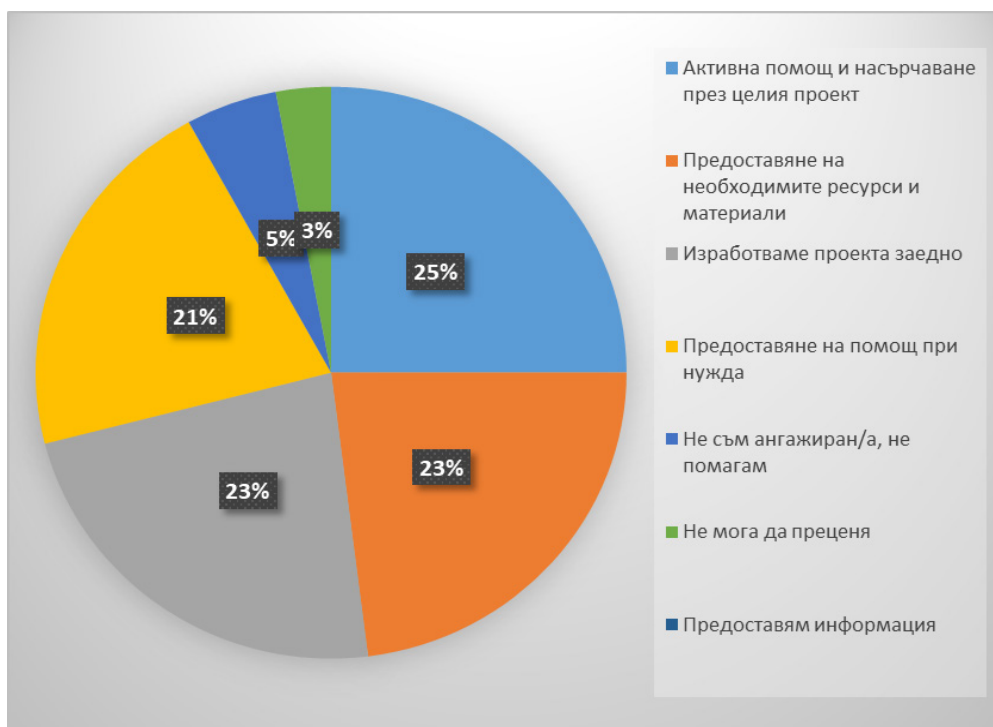
Едва 5% от родителите изразяват категорично мнение, че учебното съдържание ориентирано към здравни теми не е адаптирано към нуждите на днешните ученици. Според тях програмата има значителни пропуски и не отговаря на очакванията им. Почти толкова са и респондентите (6%), които не могат да изкажат мнение по този въпрос. Това се дължи на липса на информация или на несигурност относно въздействието на здравното образование върху децата. (Фигура 4)

Фигура 4. Процентно представяне на дадените отговори от анкета с родители по въпроса: „Смятате ли, че здравното образование в училище, е достатъчно адаптирано към нуждите на днешните ученици?“

В настоящия доклад представлява интерес ролята на родителите в подпомагането на децата им при изпълнението на задачи, свърза-

ни със здравните проекти в училище. На това е посветен и следващият въпрос от анкетната карта, където (25%) от респондентите активно помагат и насърчават децата си през целия проект. Тези родители са силно ангажирани и участват във всеки етап от проектно-базираното обучение на учениците си. Значителен дял са анкетираните (23%), които се включват основно с предоставянето на необходимите ресурси и материали. Също толкова (23%) са и респондентите, които изработват проекта заедно със своите деца. Това предполага съвместна работа и взаимодействие, което може да укрепи връзката между родителите и децата и да предостави възможности за учене чрез сътрудничество. Една част от респондентите (21%) предоставят помощ само при нужда. Те изчакват детето да поиска подкрепа и не се намесват, освен ако не е необходимо. Това насърчава самостоятелността и инициативността на учениците. Други 5% от семействата признават, че не са ангажирани и не помагат при изпълнението на проектите, а 3% не могат да преценят своята роля в подпомагането на децата си. Нито един родител не е посочил, че предоставя само информация. Това показва, че са склонни да предоставят по-значима и практическа помощ. (Фигура 5)

Фигура 5. Процентно представяне на дадените отговори от анкета с родители по въпроса: „Каква е Вашата роля в подпомагането на Вашето дете при изпълнението на задачите, свързани със здравните проекти в училище?“

Учениците имат силен интерес към проекти на здравни теми и активно се включват в тях. Това става ясно от анализа на резултатите от следващия въпрос, на който 79% от родителите посочват, че техните деца участват при всяка възможност в такива дейности. Малка ангажираност имат 9% от учениците на анкетираните семейства, а 5% не се включват в проекти на здравни теми. Това поражда необходимостта от допълнителна мотивация или подкрепа за по-висока степен на адаптиране на тези деца към проектно-базираното обучение, тъй като при тях липсва интерес, възможности, ресурси или има други фактори, които възпрепятстват участието им. Наблюденията на 2% от родителите са, че те не могат да дадат определен отговор за ангажираността на учениците си. Това се дължи на липса на информация от страна на семейството. Макар и само 5% от анкетираните, но се регистрират отговори, че в училище няма проекти на тази тематика, което предполага образователните институции да разширят своите програми, дейности и инициативи по отношение на воденето на здравословен начин на живот. (Фигура 6)

Фигура 6. *Представяне на дадените отговори от анкета с родители по въпроса: „Какви са Вашите впечатления за ангажирането на Вашето дете в проектно-базирано обучение по здравни теми?“*

Във връзка с ролята на семейството, в подкрепата на децата си за участие в проектите на здравна тематика, резултатите показват, че значителен дял от тях (75%) активно насърчават своите ученици да се

включват в проекти свързани със здравословния начин на живот. Това е ясно изразена тенденция, която подчертава важността на родителската подкрепа за успешното участие на децата в училищните инициативи. Едва 18% от анкетираните посочват, че подкрепят подрастващите, но не ги насърчават активно. Една малка част от респондентите (5%) участват в изработката на проектите заедно с наследниците си, а други 2% не изказват мнение по този въпрос. Тези резултати показват готовност за активно включване и съвместна работа, което може да допринесе за по-голямо разбиране и интерес към темата от страна на подрастващите. Няма родители, които да регистрират отговор, че не подкрепят децата си изобщо или че не са много ангажирани. Това е позитивен знак, че повечето семейства осъзнават значимостта на здравните проекти и се стремят да осигурят поне някаква форма на подкрепа. (Фигура 7)

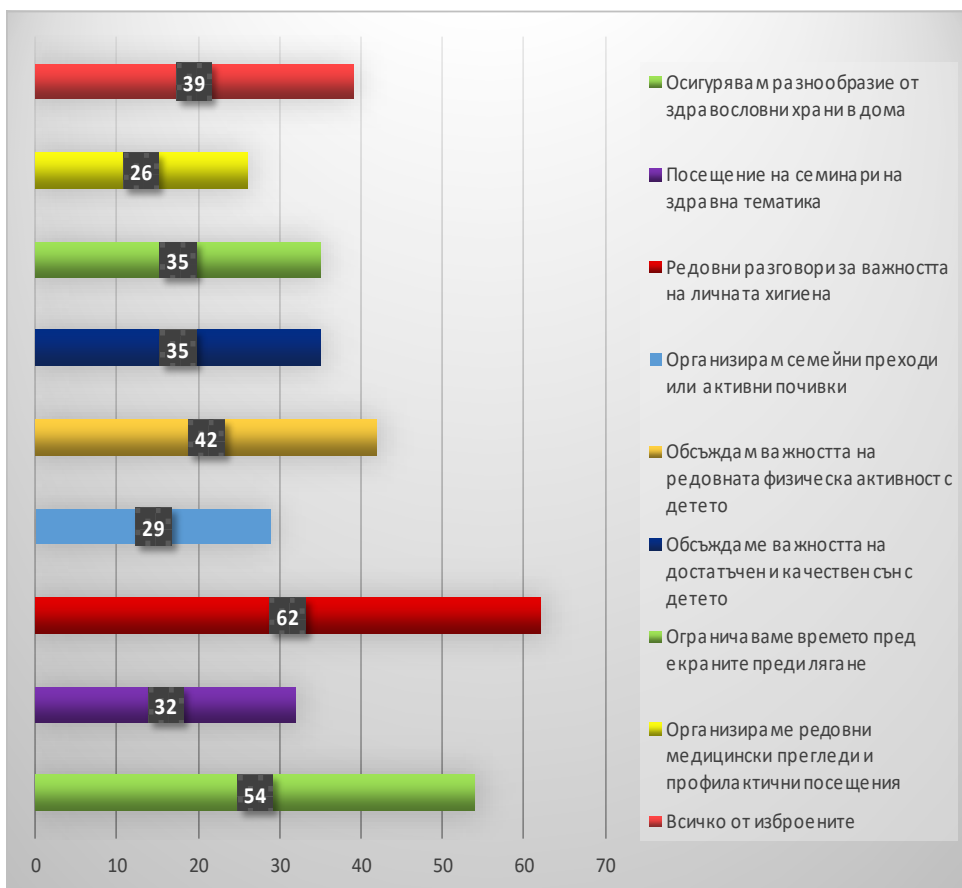
Фигура 7. Процентно представяне на дадените отговори от анкета с родители по въпроса: „Каква е Вашата роля в насърчаването на участието на Вашето дете в здравните проекти в училище?“

Анализът на последния въпрос показват, че родителите предприемат разнообразни действия и отговорности, за да формират здравната култура на своите деца. Поради широкият диапазон на здравословния начин на живот и големия комплекс от действия, които могат да се из-

вършват, се осигури възможност за даване на повече от един отговор, а резултатите надвишават 100%.

Става ясно, че редовни разговори за важността на личната хигиена се провеждат в голям брой семейства (62%). Осигуряването на разнообразие от здравословни храни в дома е приоритет за много от респондентите (54%), което показва придаване на висока важност на храненето. Обсъждането на необходимостта от редовна физическа активност е често срещана практика за значителен брой от анкетираните (42%), което дава основание да се твърди, че в семейната среда поставят акцент върху нея. Важността на достатъчен и качествен сън е говорена с учениците от много родители (35%), като се подчертава значението му за здравето. Ограничаването на времето пред екраните преди лягане също е засягана в ежедневието дискусия (35%), което показва загриженост от възрастните за влиянието на електронните технологии върху организма на подрастващите. Голяма част от родителите – 32% посещават семинари на здравни теми, което говори за интерес от тяхна страна към тази проблематика. Това е проява на загриженост и желание за самоусъвършенстване, с цел да са по-полезни на своите наследници.

Организирането на семейни преходи или активни почивки е важна част от здравословния начин на живот за много семейства (29%). Ангажираността към предпазване от заболявания, чрез редовни медицински прегледи също е приоритет на не малко - 26% от анкетираните. Всичко от изреденото е практика за значителен брой от респондентите (39%), което показва цялостен и комплексен подход към формирането на здравната култура на подрастващите в семейна среда. Родителите предприемат мерки, които обхващат множество аспекти на здравословния начин на живот, подчертавайки тяхната загриженост и ангажираност към здравето и доброто образование на децата си. (Фигура 8)

Фигура 8. Съотношение на броя на родителите, участвали в анкетно проучване на въпроса: „Какви са Вашите действия и отговорности, свързани със здравето и здравното образование, на Вашето/Вашиите деца?“

Съзнавайки, че собствените им действия и навици имат влияние върху здравето на децата, родителите се ангажират активно с техния здравословен начин на живот. Стремят се към постигане на оптимално здраве и благополучие за своите наследници. Те осъзнават, че здравето е ключов фактор за успешното развитие и щастлив живот на техните ученици и затова се ангажират с изграждането на здравословен стил на живот. Голяма част от анкетираните родители осигуряват необходимата информация и образователни възможности за тях, за да могат да правят информирани решения за своето здраве.

Анализът от анкетното проучване дава основание да се направят следните по-важни изводи и заключения:

- Мнозинството от семействата, поддържат открита и подкрепяща комуникация със своите деца относно здравето, често се ангажират по-активно с техните здравни нужди и интереси. Те се стремят да

създадат обща основа за разговори и сътрудничество, което подпомага подрастващите формирането на здравната им компетентност.

- Голяма част от родителите имат доверие в училищната система и вярват, че тя е насочена към изграждането на среда, подпомагаща здравето и развитието на учениците. Регистрира се готовност и желание за сътрудничество между образователните институции и семейната среда.

- Анкетираният дават висока оценка и значимост на здравните проекти и ги определят като важен компонент за формирането на здравна култура у техните деца. Имат готовност да се включат в тях, което доказва заинтересованост и ангажираност в учебно-възпитателния процес.

- Проектно-базираното обучение се очертава като допълнителна възможност за взаимодействие и сътрудничество на родителите с училището и като важен начин за подпомагане на образователния и здравния успех на учениците.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

Петрова, В. (2003). Работа по проект при запознаване с природната и обществената среда в I – IV клас. ИК „Кота“, Ст. Загора. // **Petrova, V. (2003).** Rabota po projekt pri zapoznavane s prirodната i obshtestvenata sreda v I – IV klas. IK „Kota“, St. Zagora.

Стефанова, Е. (2023). Краезнание и краепознавателна дейност в образователната интеракция „човек-общество-природа“ (1. - 4. клас) Велико Търново: ИТИ, 2023 ISBN 978-619-7602-45-6 COBISS.BG-ID - 60967944, 227 с. // **Stefanova, E. (2023).** Kraeznanie i kraepoznavatelna deynost v obrazovatelната interaktsiya „chovek-obshtestvo-priroda“ (1. - 4. klas) Veliko Tarnovo: ITI, 2023 ISBN 978-619-7602-45-6 COBISS.BG-ID - 60967944, 227 s.

www.prepodavame.bg

Адрес за кореспонденция:

Мариел Симеонов Иванов,
фак. номер: 2005011532,

Предучилищна и начална училищна педагогика, IV курс,
e-mail: mariel1998@abv.bg

УЧТИВАТА МОЛБА В БЪЛГАРСКАТА И ГРЪЦКАТА ДЕТСКА РЕЧ

Ралица Г. Ранчева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Начална училищна педагогика и чужд език, III курс

Научен ръководител:
гл. ас. д-р Мила Гълъбова

Резюме: Понятието учтивост е обект на много дискусии, както в областта на лингвистиката, така и в други социални науки през последните няколко десетилетия. Учтивостта се изследва основно от прагматиката, подклон на лингвистиката свързан с когнитивното, социалното и културното изучаване на езика и комуникацията. Обект на изследване в прагматиката е именно предаването и възприемането на значението на езиковите структури, което зависи не само от езиковото знание като граматика, речник и т.н. на говорещия и слушащия, но също така и от редица други фактори като например: контекста и начина на изразяване, интонацията, статуса на участниците в разговора и дистанцията помежду им, загатнатото намерение на говорещия и пр. Темата за учтивостта е изключително обширна и интересна и е много трудно да обхванем всичките ѝ аспекти.

Ключови думи: гръцка реч, българска реч, гръцки език, български език, учтивата молба

THE POLITE REQUEST IN BULGARIAN AND GREEK CHILDREN'S LANGUAGE

Ralitsa G. Rancheva

“St. Cyril and st. Methodius” University of Veliko Tarnovo –
Branch Vratsa

Scientific supervisor: senior lecturer PhD Mila Galabova

УВОД:

Наблюдение върху стратегиите за изразяване на учтивост при формулиране на молби в гръцкия и в българския език, което предизвиква размисли за културата и манталитета на два съседни балкански народа.

При избора на речеви акт, върху който да съсредоточа изследването си, се спрях на **молбите**, защото те присъстват много често в ежедневната ни реч и позволяват прилагането на различни стратегии

за учтивост. Освен това някои автори стигат до изводи относно ориентацията на дадено общество по-скоро към употребата на „позитивен“ или „негативен“ тип учтивост (Brown & Levinson 1987), който въпреки немалко критики продължава да бъде най-добре формулираният и лесно приложим речев модел.

Представям ви различни комуникативни ситуации, предполагащи формулиране на молба.

Първа ситуация: Химикал на заем в областно състезание по „Кенгуру“ (непознати деца)

Намирате се в училище и ви раздават по един бял лист да пишете, но установявате, че сте забравили химикалката си. Считате, че детето, което седи до Вас, може да помогне. Какво казвате? – Ситуацията предполага наличие на **социална дистанция** (непознати), но от друга страна **липсва властова дистанция** (двете лица изпълняват една и съща социална роля в конкретната ситуация). Ако адресантът прецени, че молбата му изисква по-голямо усилие от страна на събеседника, я смекчава с изрази целящи редуциране на т.нар. „заплаха“ за другия. Всички молби и на двата езика са под формата на косвен въпрос. Изборът на конкретна стратегия е оправдан от социалната дистанция. Гърци и българи прилагат сходни стратегии. Гърците по-често задават въпроси относно съществуването на втора химикалка («Μήπως σας βρίσκειται δεύτερο στυλό; Може би ви се намира втора химикалка? «Μήπως έχετε δεύτερο στυλό; Може би имате втора химикалка? »), а българите питат за услуга. („Бихте ли ми услужили...?“, „Бихте ли ми помогнали...?“, „Бихте ли ми дали...?“)

Характерна за молбите на български език е употребата на модалния глагол „мога“, често в условно наклонение, което представлява стратегия присъща на негативната учтивост („Извинявайте, бихте ли могли да ми услужите с химикал?“)

Безличната форма на глагола „може ли да..“ също се употребява в българския, докато на гръцки не се използва за формулиране на молби.

Характерна за гръцкия е употребата на маркера за негативна учтивост «μήπως» – „може би“. Въпреки че и в двата езика при тази ситуация преобладават стратегии, препращащи към негативната учтивост, все пак в някои молби се забелязват и елементи, характерни за позитивната учтивост: шеги, употреба на глагол в сег. време, изявително наклонение, оправдания и др. («Έχεις δεύτερο στυλό; Имаш ли втора химикалка? Το ξέχασα μαζί με το μυαλό στο σπίτι. Забравих я заедно с акъла ми въщи.» „Имаш ли химикал на заем за малко, че къв’то съм, съм си го забравил.“, „Да ви се намира случайно един химикал в повече, че моят нещо е умрял.“)Стигаме до извода, че при формулиране

на молби и в двата езика често пъти се използват „смесен тип стратегии“, съдържащи елементи на позитивна или негативна учтивост.

В българския език конструкцията „*Бихте ли*“ е типологизирана формална структура, която се използва много често при молбите. Според Пантелеева (Пантелеева 1994: 97) е вид „въпрос-формула“, която значи „Моля, направете го!“. На гръцки изрази като „*θα μπορούσα;*“ „*Θα μπορούσατε;*“ „Ще мога ли и „*θα μπορούσατε;*“ „Ще можете ли?“ се използват само в случаите на социална дистанция, или когато лицето счита, че се изисква голямо усилие от страна на адресата и се възприемат като изключително учтиви (Миленова 2005: 75).

Втора ситуация: Записки в училище

Отсъствате от важен урок в училище. Как ще се обърнете към своя съученик, за да поискате записките му?

При тази ситуация превес взима **тежестта на молбата**. Интересно е, че тук гръцките деца използват по-често условно наклонение в сравнение с българските, а броят на гръците употребили глагола „*μπορώ*“ („мога“) надвишава два пъти българските формулировки със същия глагол. Явно гръците считат въпросната услуга за голяма и изискваща усилие от страна на събеседника.

Употребата на условно наклонение и на глагола „мога“ са елементи на негативна учтивост. („*Би ли ми дал записките си, за да ги препиша?*“ „*Може ли да те помоля да ми дадеш записките си...?*“ / «*Συγγώμη, μήπως θα μπορούσα να δανειστώ τις σημειώσεις σου*»- Извинете, може би ще мога да заема записките ви?; «*Θα σου χρωστούσα μεγάλη χάρη αν μου έφερνες τις σημειώσεις σου...*»)- Ще ти дължа голяма услуга, ако ми дадеш записките си.

От друга страна, въшната модификация на молбите съдържа елементи на позитивна учтивост, каквито са маркерите за **насърчаване и за възнаграждаване на услуга**. („*Ще се реванширам при първа възможност.*“ / „*Θα σου χρωστάω μεγάλη χάρη*“).

Трета ситуация: Книга на заем.

Трябва Ви една книга и знаете, че Вашият учител я има. Решавате да отидете до кабинета му и да поискате да Ви я заеме. Какво ще кажете?

При тази ситуация формулирането на молбата се влияе най-вече от наличието на **властова дистанция** и неравнопоставеност на социалните роли на участниците в общуването. Тук се наблюдават голям брой формулировки на **молба насочена към адресанта**. Този тип изказ се счита за по-любезен, тъй като представлява един вид искане на разре-

шение (Sifianou 1992: 102). („Може ли да Ви помоля да взема?, „Може ли да заема тази книга?“

„Σας παρακαλώ, μπορώ να δανειστώ αυτό το βιβλίο από σας να το διαβάσω; Много Ви моля, мога ли да заема тази книга от Вас за прочит?

„Μήπως θα μπορούσα να σας ζητήσω αυτό το βιβλίο για λίγες μέρες“ Може би ще мога да поискам тази книга за няколко дни?

Социалната дистанция оправдава използването на много маркери за смекчаване на молбата. Впечатление прави, че повечето гърци използват условно наклонение, докато българите – глагол в сегашно време, което звучи по-оптимистично. Почти всички молби и в двата езика са насочени към желанието на адресата да помогне и са осъществени с глагола „мога“. В българския той често е употребен в безличната форма „може ли“, което създава усещане за дистанциране на питателя, искане на разрешение и проява на негативна учтивост. Наблюдавайки резултатите, считам, че изборът на „смесен тип“ стратегии съвпада с твърдението на Сифиану, според която **гърците обикновено вътре в групата си се насочват към стратегии на позитивна учтивост, докато извън нея се изразяват по-формално, дистанцирано и използват структури характерни за негативната учтивост** (Sifianou 1992: 41-42). На база на данните от изследването на ситуацията мисля, че бихме могли да направим същия извод и за българите.

Някои от основните прилики са следните:

- Употребата на глагола „μπορώ“ - мога „μπορεί“ - може) в безличната му форма е нещо характерно и типично за българския език при формулиране на молби, но на гръцки не се използва по същия начин.

- Характерна за гръцкия изказ е употребата на маркера за негативна учтивост ‘μήπως’, който по-скоро е един формален израз и често гърците го използват дори и без наличие на дистанция. При подобни ситуации в българския се използват думите ‘дали’ и ‘случайно’, но не се срещат толкова често в български, отколкото ‘μήπως’ в гръцки.

- В българските анкети често се забелязва употребата на бъдеще просто време за изразяване на молби – въпроси, според М.Миленова (Миленова 2007) това е стратегия на позитивна учтивост. Тази структура, въпреки че съществува в гръцкия, не се използва толкова често. Използвана е най-вече в ситуацията на молба за закупуване на списание от майката (вероятно се прилага за по-близки хора при липса на дистанция.)

- Гръцкият език притежава структура, която в българския не се използва за формулиране на молби-въпроси с глагол в сегашно време, изявително наклонение (Μού δίνεις ένα στυλό, παρακαλώ;) Даваш ли

ми една химикалка, моля? Това е характерен пример за позитивна учтивост в гръцкия език и често се среща в ежедневната гръцка реч.

- Може да заключим, че **съществуват много прилики и по-малко различия между двата езика, съответно българската и гръцката детска реч**. Употребяват се голям брой стратегии от смесен тип, съдържащи елементи на позитивна или негативна учтивост. Мисля, че това потвърждава и думите на Сифиану (Sifianou 1992: 218), според която едно общество не може да бъде оценено като по-малко или повече учтиво в сравнение с друго, защото народите изразяват любезност по различен начин. Що се отнася до нашите народи – българския и гръцкия, близостта е географски и исторически обусловена. Нормално е да има много прилики. Въпреки това обаче съществуват и различия, които е добре да изследваме и да се опитаме да разберем произхода им, без да си създаваме грешни стереотипни представи за едно общество на базата на отделни ситуации.

Разбира се, да се опишат всички различия е невъзможно, както е невъзможно за изучаващия чужд език да опознае абсолютно всичките му аспекти и нюанси. Считам, че по-важното е да изградим у себе си и у малките ученици интерес към чуждата култура, защото често, сравнявайки се с другите, откриваме интересни неща за тях и много нови неща за себе си. По този начин обогатяваме не само познанията в областта на чуждия език, но и собствената си личност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Може би Вашите очаквания от изследването бяха в посока на по-силно изразени предпочитания към позитивна учтивост при гръците и на негативна при българите, поради убеждението, че позитивната учтивост е по-скоро присъща на общества от колективистичен тип, каквито са гръците, а негативната е типична за общества от индивидуалистичен тип, каквото, струва ми се, по-скоро е българското. Донякъде тези очаквания се оправдаха, но доста от тях бяха опровергани. Оказва се, че двете тенденции съществуват паралелно, като едната взима превес над другата в зависимост от контекста на общуване. Важно е да се отбележи, че не бива да правим изводи за детското речево поведение извън контекста на конкретна ситуация, защото има много фактори, които влияят на изказа.

ЛИТЕРАТУРА //LITERATURA

Brown, P. and Levinson, S. Politeness (1987). Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press.

Sifianou, M. (1992). Politeness Phenomena in England and Greece: A cross-cultural perspective. Oxford: Oxford University Press.

Миленова, М. (2005). Социална дистанция и стратегии на учтивостта в българския и в гръцкия. *Словото – класическо и ново*, 2. София, УИ „Св. Кл. Охридски”.
Пантелеева, Х. (1994). Граматика на вежливата реч. София: Наука и изкуство.
// **Milenova, M. (2005).** Sotsialna distantsiya i strategii na uchtivostta v balgarskiya i v gratskiya. *Slovoto – klasichesko i novo*, 2. Sofiya, UI “Sv. Kl. Ohridski”.

Адрес за кореспонденция:

Ралица Гришева Ранчева,
фак. № 2121010230,
Начална училищна педагогика и чужд език, III курс,
e-mail: S2121010230@sd.uni-vt.bg; ralica_rancheva@abv.bg;

МУЛТИМЕДИЙНИ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО МУЗИКА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Павлина Г. Петрова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Филиал – Враца,
Начална училищна педагогика и чужд език, IV курс

научен ръководител:
г.л. ас. д-р Мариан Ангелов

Резюме: Нарастващата необходимост на учениците от осъвременяване на учебния процес е предпоставка за все по-интензивно интегриране на съвременни технически средства и мултимедийни подходи в музикалнопедагогическата практика. Различни изследвания показват, че комбинирането на текст, звук, видео, графика, анимация и други дигитални медии повишава мотивацията на учащите, стимулира музикално-познавателната им активност, активизира се концентрацията и вниманието, развива се музикалната памет и музикалното творческото мислене. В този контекст в настоящата разработка се разглеждат и анализират иновативни форми с мултимедийно съдържание, застъпени в някои електронни учебници по музика за началното училище, в резултат на което се допринася за осъвременяване на урока по музика, създаване на приятна и увлекателна учебна среда, което е предпоставка за повишаване качеството на музикалното обучение.

Ключови думи: мултимедийни ресурси, музика, интегриране, иновации, учебно съдържание

MULTIMEDIYNI TEHNOLOGII PRI OBUCHENIETO PO MUZIKA V NACHALNOTO UCHILISHTE

MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN PRIMARY SCHOOL MUSIC EDUCATION

Pavlina G. Petrova
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo –
Branch Vratsa,
Primary school pedagogy and foreign language, 4th course

Tutor: PhD, Chief Assistant Professor Marian Angelov

Abstract: The growing need of students to modernize the learning process is a prerequisite for an increasingly intensive integration of modern technical means and multimedia approaches in the musical pedagogical practice. Various studies show that the com-

bination of text, sound, video, graphics, animation and other digital media increases the motivation of learners, stimulates their musical-cognitive activity, activates concentration and attention, develops musical memory and music-making thinking. In this context, the present study examines and analyzes innovative forms with multimedia content present in some electronic music textbooks for elementary school, as a result of which it contributes to modernizing the music lesson, creating a pleasant and engaging learning environment, which is a prerequisite for improving the quality of music education.

Keywords: *multimedia resources, music, integration, innovation, learning content*

Увод

Динамичното развитие на информационните и комуникационни технологии в нашето съвремие предоставя на образователната система възможности за нови подходи. Постепенно се променят моделите на преподаване и учене и се налагат нови такива. Променя се и характерът на обучението – от пасивно и статично от страна на учащите, към интерактивно и динамично. Това обуславя необходимостта от оптимизиране на учебно-възпитателния процес чрез прилагане на съвременни форми на обучение.

Един от аспектите за внедряване на информационните технологии в образованието се определя от необходимостта от интегриране на мултимедийни средства и подходи. В този контекст са необходими „умения и компетентности, свързани с нови професии, със стари професии, но в нови ситуации, с нов тип общуване, което не се ограничава във времето и пространството“ (Баев 2023: 243).

Нарастващата потребност на учениците от осъвременяване на учебния процес е предпоставка за все по-интензивно въвеждане на иновации в педагогическата практика. Те стават неделима част от ежедневието на обучаемите и с оглед на техните потребности е целесъобразно да се използват актуални форми и средства, чрез които да се подпомогне осмислянето на учебния материал.

Наред в съдържанието на основните общообразователни учебни предмети, мултимедийните ресурси присъстват и в областта на музикалното обучение. Различни изследвания показват, че комбинирането на текст, звук, видео, графика, анимация и други дигитални медии повишава мотивацията на учащите, стимулира музикално-познавателната им активност. В този контекст на учителите се предоставят възможности да използват различни форми на интерактивност, каквито се срещат в повечето електронни учебници по музика за началното училище. В тях са включени разнообразни задачи и активности, съпътствани от изображения, текст, анимации, аудио, видеофайлове и др.

Образователни аспекти на мултимедийното съдържание в урока по музика

Понятието „мултимедия“ произлиза от думите – „мулти“ (много) и „медия“ (носител на информация) и означава едновременно съчетаване на повече от една медии. Мултимедийните средства за комуникация обединяват различни типове дигитално съдържание за представяне на информация. Основни елементи на мултимедията – текст, графика, звук, анимация, видео и др., се характеризират със:

- дигитализиране – цялата информация е представена в цифров вид;

- интерактивност – възможност да се въздейства допълнително и да се определи хода на действие от страна на потребителя;

- дистанционно разпространение на информацията.

Мултимедийните ресурси несъмнено допринасят за повишаване качеството на музикалното обучение, като: разширяват методическите възможности на урока по музика; съдействат за насърчаване интереса на учениците към учебното съдържание и мотивацията им при включване в различни музикални дейности; обогатяват и разнообразяват учебно-възпитателната работа; осигуряват по-пълна и по-точна информация на изучавания материал, в резултат на което се улеснява процесът на преподаване и получаване на знания. Учебното съдържание се представя по иновативен начин, като така се осигурява обратна връзка и достъп до разнообразни ресурси.

Мултимедийните технологии дават широки възможности за визуализация, осигуряват нагледност на изучаваните музикални явления чрез изображения (илюстрации, снимки), клипове и др. „Тяхното ефективно използване изисква умения за вземане на информирани решения относно това как да се възползваме от възможностите на съвременните технологични иновации, за да се подпомогне музикалнопедагогическата работа в рамките на определена област на съдържание“ (Ангелов 2023: 205).

Мултимедийните средства правят музикалната информация по-разбираема и по-достъпна за учащите, защото се въздейства паралелно на множество възприятия. Участието на повече сетива води до по-голяма пълнота при усвояване на знанията. Колкото повече анализатори са активирани, толкова по-голяма е ефективността на възприятието и съответно се повишава качеството на музикалното обучение.

Преглед и анализ на мултимедийно съдържание в някои интерактивни електронни учебници по музика за началното училище

Начинът, по който се интегрира мултимедийното музикално-учебно съдържание, е определящ за формиране на интереса на обу-

искването е с компютърната мишка да се поставят съответните метрични схеми под подходящите изображенията. Тук едновременно си взаимодействат текст, аудио, говор, графика и онагледявания. (Фигура 2)

Фиг. 2. Мултимедиен ресурс – съчетание на текст, аудио, говор, изображения (анимация), графика

В интерактивния пример са дадени две метрични схеми – с равномерна двувременна пулсация и с неравномерна триделна пулсация с удължен трети дял. „За да може метрумът да се осмисли и правилно определи от обучаваните, означава точно да се усети значението, акцента (тежестта), съотношението и периодичността при редуване на метричните моменти (времена, дялове) в и между отделните тактове на дадено музикално произведение“ (Ангелов 2021: 324). При слушането на двата откъса учениците трябва да се ориентират как и на колко се брои всеки от тях: първият – неравномерно на три (ръченица), а вторият – равномерно на две (право хоро).

Следващият пример с мултимедийно съдържание представлява интерактивна музикална игра или интерактивно упражнение, наречено „Музикална главоблъсканица“, намиращо се в електронния учебник по музика за 2. клас, с. 4, с автори Адриан Георгиев, Мая Андасорова, Рая Ковачева. Целта на упражнението е чрез представените в слайдовете задачи, които съдържат съответните мултимедийни елементи, да се определи нивото на музикална компетентност на учениците при постъпването им във втори клас.

До всяка една от задачите е поместена определена буква, която трябва да се „завлече“ и постави с мишката на съответната позиция (номер) в таблицата, като в края на упражнението при правилно под-

реждане на буквите трябва да се получи словосъчетание, свързано с музикалните дейности.

В първа задача (слайд) от учениците се изисква да пеят и маршируват на фона на звучащата музика. В допълнение може да се осъществи и дискусия, провокирана от изображението с маршируващите и свирещи на музикални инструменти деца.

Във втора задача се изисква да се опише настроението на звучащата музика. За целта са представени две емотикони – весела и тъжна, от които трябва да се „маркира“ тази, отговаряща на характера на музиката. В хода на анализа учениците могат да подберат подходящи според музикалното звучене прилагателни.

Със задачата в четвъртия слайд се развиват уменията за различаване на високи и ниски тонове в музиката. След прослушване на аудиопримера е редно да се определят и онагледят с ръка съответните тонововисочинни съотношения.

В следващия слайд условието е да се номерират трите изображения според последователността на прозвучаване на песните. Редно е да се предвиди дискусия за това с кои обичаи и празници те могат да се обвържат.

В шестото интерактивно упражнение е даден аудиопример, където учениците трябва да разпознаят по тембър звучащия музикален инструмент тромпет или цигулка, като интегрираната в слайда отметка се „завлече“ и постави в правилното квадратче.

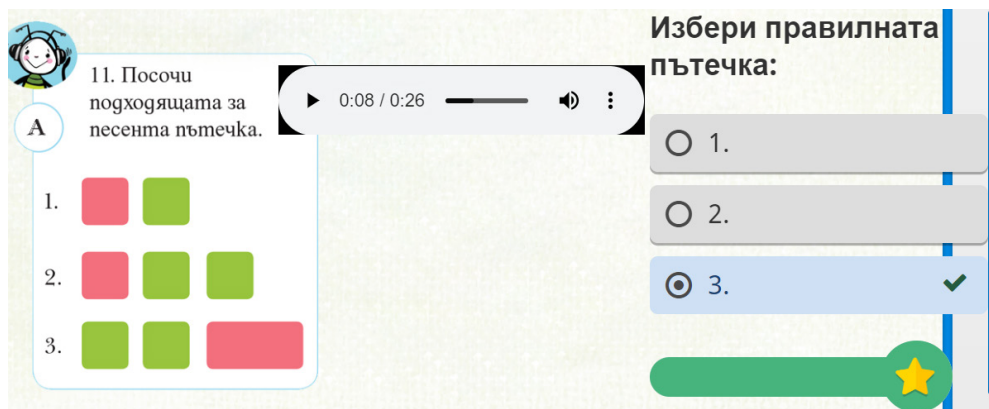
Задачата в седмия слайд отново е насочена към разпознаване тембъра на звучащата музика, но този път изискването е да се определи дали това, което звучи, е хорово или оркестрово изпълнение.

В съдържанието на слайд 8 са предложени за прослушване откъси от три песни. Според характера на музиката трябва да се посочи тази (в случая – втората песен), която се отличава с тържествено и бодро звучене и отговаря на условието: „На 22 септември България празнува своята независимост. Коя песен е подходяща за този празник?“

Девета задача е свързана с активизиране на ритмичния усет. Върху песента „Пускам, пускам кърпа“, в която се редуват кратки и дълги тонови трайности, се изисква пеене и двигателно отразяване на ритъма чрез пляскане с ръце. За осмисляне и отиграване на задачата е редно мелодията да се прослуша два пъти: първия път – за да се усвои и осмисли, втория – за да се изпълни нейната ритмическа последователност.

Съдържанието в следващия слайд е насочено към развиване на усета за метрум. Представени са три метрични схеми. Първата показва музикалната пулсация за равномерно броене на две, втората – за равномерно броене на три, а третата – неравномерно броене на три с удължен трети дял. Докато звучи музикалният пример, учениците чрез

пляскане трябва да определят начина на отброяване и да го съотнесат към правилната схема (пътечка) – фигура 3:

Фиг. 3. Интерактивно упражнение от „Музикална главоблъсканица 1“ в учебника по музика за 2. клас с автори А. Георгиев, М. Андасорова, Р. Ковачева

В съдържанието на следващия слайд се разглежда друг елемент на музикалната изразност – мелодията. Представеното графично изображение на мелодическото движение изобразява постепенно възходяща посока, както и повтарящи се тонове в края. От учениците се изисква да разпознаят по графичния модел коя е изучената песен.

Последното изискване в интерактивното упражнение насърчава учениците да импровизират движения така, както музиката им под-сказва.

При правилното изпълнение на задачите, представени чрез мултимедийни средства и подходи, следва да се получи словесния израз „пея и танцувам“. (Фигура 4)

1	2	3		4		5	6	7	8	9	10	11	12
П	Е	Я		И		Т	А	Н	Ц	У	В	А	М

Фиг. 4. Представяне на крайния резултат, след успешно изпълнение на задачите от мултимедийното упражнение

Обобщения и изводи

Мултимедийните средства, технологии и подходи способстват за:

- по-пълно осмисляне на музикално-учебното съдържание, стимулират активността към ученето, а урокът по музика се осъвременява,

като знанията се представят по иновативен, интересен и достъпен за учениците начин;

- създаване на приятна и увлекателна учебна среда, което е предпоставка за повишаване качеството на музикалното обучение;

- по-атрактивно представяне на учебния материал и стимулиране сензорните системи на учениците, в резултат на което се активизира концентрацията и вниманието, развива се музикалната памет и музикалното творческото мислене.

Заклучение

В днешния бързо обновяващ се дигитален свят мултимедийните технологии до такава степен са застъпени в нашето ежедневие, че представляват неизменна част от всяка сфера на човешкия живот. Като основна задача пред образованието стои това учители и обучаеми да се адаптират към променящите се образователни изисквания – в т.ч. и към тези, свързани с по-задълбочено интегриране на мултимедийни средства и подходи в музикално-възпитателния процес. Така се предлагат съвременни перспективи, в резултат на което се внедряват възможности за експериментиране в различни форми на интерактивност, с цел повишаване ефективността на преподаването и ученето.

ЛИТЕРАТУРА / LITERATURA

Ангелов, М. (2023). Интегриране на софтуерни възможности за подпомагане музикалнообразователния процес на студенти – бъдещи учители. *Сб. от Научно-практическа конференция с международно участие „Образованието: класичност и модерност“*, Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 197–206. // **Angelov, M. (2023).** Integrirane na softuerni vazmozhnosti za podpomagane muzikalnoobrazovatelnia protses na studenti – badeshti uchiteli. *Sb. ot Nauchno-prakticheska konferentsia s mezhdunarodno uchastie „Obrazovaniето: klasichnost i modernost“*, Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, s. 197–206.

Ангелов, М. (2021). Образователни аспекти на музикалния метрум. *Образование и технологии, vol. 12, issue 2*, с. 324–329. // **Angelov, M. (2021).** Obrazovatelni aspekti na muzikalnia metrum. *Obrazovanie i tehnologii, vol. 12, issue 2*, s. 324–329.

Баев, Д. (2023). Иновациите в училище – инициативи за качествено образование.

Сб. от Научно-практическа конференция с международно участие „Образованието: класичност и модерност“, Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 243–249. // **Baev, D. (2023).** Inovatsiite v uchilishte – initsiatiivi za kachestveno obrazovanie. *Sb. ot Nauchno-prakticheska konferentsia s mezhdunarodno uchastie „Obrazovaniето: klasichnost i modernost“*, Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, s. 243–249.

Георгиев, А., М. Андасорова, Р. Ковачева. (2017). Музыка за 2. клас. София, Рива. // **Georgiev, A., M. Andasorova, R. Kovacheva. (2017).** Muzika za 2. klas. Sofia, Riva.

Калоферова, Г., В. Сотирова, Р. Драганова. (2016, 2018). Музыка за 1. и 3. клас. София, Просвета. // **Kalferova, G., V. Sotirova, R. Draganova. (2016, 2018).** Muzika za 1. i 3. klas. Sofia, Prosveta.

Пастармаджиев, В. (2018). Използване на компютърни технологии при обучението по музика в 3. и 4. клас на общообразователното училище. Автореферат на дисертационен труд, Благоевград, ЮЗУ "Неофит Рилски". // **Pastarmadzhiev, V. (2018).** Izpolzvane na kompyutarni tehnologii pri obuchenieto po muzika v 3. i 4. klas na obshtoobrazovatelното uchilishte. Avtoreferat na disertatsionen trud, Blagoevgrad, YuZU "Neofit Rilski".

Адрес за кореспонденция:

Павлина Петрова, фак. № 2021010843,
Начална училищна педагогика и чужд език,
IV курс, Филиал – Враца,
e-mail – S2021010843@sd.uni-vt.bg

**СЪВРЕМЕННИЯТ УЧИТЕЛ – ИЗИСКВАНИЯ, ДОСТИЖЕНИЯ И
КОМПЕТЕНТНОСТИ
ИЗУЧАВАНЕТО НА АНГЛИЙСКИ ЕЗИК КАТО НЕИЗМЕННА
ЧАСТ ОТ УЧЕБНИЯ ПРОЦЕС**

Вероника П. Миланова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ –
филиал Враца

Научен ръководител:
Лилия Александрова

***Резюме:** Целта на настоящия доклад е да представи съвременните изисквания и очаквания към учителя и учителската професия. Анализирани са мултифункционалността на учителската професия като акцент е поставен върху компетенциите на учителя при преподаването на английски език. Систематизирани са и основните принципи, които следва да се прилагат при преподаването на английски език при деца като организирането на забавна и интерактивна обучителна среда, ранно започване, индивидуален подход, редовна практика, подкрепа от родители, използване на съвременни учебни материали.*

***Ключови думи:** обучение, английски език, учител, учителска професия, преподаване и учене, принципи на преподаване*

**THE MODERN TEACHER – REQUIREMENTS, ACHIEVEMENTS
AND COMPETENCES
LEARNING ENGLISH AS AN INTENDED PART OF THE LEARNING
PROCESS**

Veronika P. Milanova
“St. Cyril and st. Methodius” University of Veliko Tarnovo –
Branch Vratsa

Scientific supervisor: lecturer Liliya Alexandrova

***Abstract:** The purpose of this report is to present the modern requirements and expectations for the teacher and the teaching profession. The multi-functionality of the teaching profession is analyzed, with an emphasis on the competences of the teacher in teaching English. The main principles that should be applied in teaching English to children are also systematized, such as the organization of a fun and interactive learning environment, early start, individual approach, regular practice, support from parents, use of modern teaching materials*

***Keywords:** education, English language, teacher, teaching profession, teaching and learning, principles of teaching*

Увод

Учителят е уникална професия, отвъд времето, модата и географията. Истинският учител е ерудиран, интелигентен, възискателен, принципен, справедлив и разбира се, дружелюбен и разбиращ. Добрият учител е човек, който познава добре науката, на базата на която е изграден предметът, който преподава, който е влюбен в нея, който познава нейния хоризонт – най-новите открития, изследвания, постижения.

Тази професия в едно прогресивно общество е значима дори само защото учителят възпитава младите хора, формира поколение, което е на по-високо ниво на социално развитие. Следователно до известна степен можем да кажем, че учителят формира бъдещето на обществото, науката и културата.

Учителската професия включва обучение и на двете страни – в това едва ли има съмнение.

Учителят подпомага децата да развият знанията и уменията, от които се нуждаят – най-общо казано, за да успеят в живота. А те му помагат да не забравя истински стойностните неща – неопетнени от наслояванията на годините.

На добрите учители често се гледа като на отдадени и знаещи личности, които влагат всеотдайност и са твърдо решени да помогнат на възпитаниците си да успеят.

Едно от предимствата на професията на преподавателя е способността да променя живота на другите.

Учителите имат възможността да вдъхновяват и мотивират учениците и да им помагат да реализират пълния си потенциал. Сред най-големите вдъхновители на 20 в. е Махатма Ганди. Негови са следните думи: *„Бъдещето зависи от това, което правим в настоящето!“* – Махатма Ганди

1. Социалната страна на въпроса и многофункционалността на учителя

След дългите години на турбулентен „преход“, особено в последните 8-10 години учителската професия предлага (отново) сигурност на работното място и предимства, както и възможности за професионално развитие и напредък в кариерата.

Този благороден „занаят“ обаче може да бъде и предизвикателство.

Учителите са отговорни за управлението на класните стаи, разработването на планове за уроци, оценяването на задачите и работата с родители и колеги. Те трябва да могат да се адаптират към различни стилове на учене и индивидуални нужди, както и да управляват широк спектър от поведения и нагласи на учениците.

Учителите имат възможност да оформят бъдещето, като образават и подготвят следващото поколение лидери и иноватори.

Те са в състояние да окажат положително въздействие върху живота на своите ученици и да допринесат за по-добро бъдещо общество по несъмнено смислен начин.

Както казва американската журналистка, редактор и критик Маргарет Фулър – *„Днес читател, утре лидер.“*

Като цяло учителската професия може да бъде чудесен избор за хора, които обичат да работят с деца и младежи и са се посветили да променят живота на другите към по-добро.

2. Формиране на лидерски умения у учениците

Освен това, учителската професия е и много отговорна и влиятелна, тъй като преподавателят може да има голямо въздействие върху живота и бъдещето на своите ученици. Още началните учители имат възможността – и често го постигат! – да вдъхновят своите ученици да станат лидери и да постигнат големи неща в живота си.

Не на последно място, учителската професия е много благородна и важна за обществото. Именно класната стая е едно от местата, където се помага на следващите поколения да развият умения и знания, които ще им помогнат да постигнат своите цели и да внесат промени в света. Един от хората, които безспорно са променили света е Нелсън Мандела. Той затвърждава тази теза с думите си : *„Образованието е най-мощното оръжие, което може да използвате, за да промените света.“* – Нелсън Мандела

3. Изучаване на английски език при децата

Изучаването на английски език е важна част от образованието на децата, Още Карл Велики казва: *„Да знаеш друг език означава да притежаваш втора душа.“* – Карл Велики

Езикът на Шекспир има голямо значение в международните отношения и бизнеса, както и предоставя много възможности за по-нататъшно образование и кариерно развитие.

Ето някои от основните принципи, които следва да се вземат предвид от преподавателите при изучаването на английски език при децата:

3.1 Забавна и интерактивна обучителна среда

Изучаването на английски език трябва да бъде забавно и подпомогнато с интерактивни средства, за да се запази интересът на децата. Игрите, песните, рисуването и други активности могат да помогнат на малките да учат по-ефективно.

3.2 Ранно започване на обучението

Колкото по-рано започнат да учат английски език, толкова по-лесно ще бъде за децата да го овладеят. Затова е важно да се започне с уроци още в ранна детска възраст

3.3 Индивидуален подход

Всички деца са различни и имат различни потребности и умения. Затова е важно да се използва индивидуален подход при обучението по английски език, който да отговаря на нуждите на всяко дете.

3.4 Редовна практика

Практиката е ключът към овладяването на английския, а и на всеки друг език. Децата трябва да имат възможност да упражняват езика редовно, за да запазят нивото и да го повишат.

3.5 Подкрепа от родителите

Родителите могат да помогнат на децата си да учат английски език, като ги подкрепят и мотивират. Родителското участие е от съществено значение за успеха на обучението.

3.6 Съвременни учебни материали

Съвременните учебни материали като компютърни програми, уебсайтове, мултимедийни учебници и др., могат да са много полезни. Те спомагат за това учителят да бъде по-близо до днешните деца, които от ранна възраст навлизат в света на технологиите.

Заклучение

Професията преподавател в последните години изживява своя малък ренесанс. Няма да е пресилено да кажем – своето преоткриване, своето завръщане там, където винаги е било мястото ѝ – сред най-почитаните занаяти в обществото.

Техният живот – на всяко едно малко дете, започва тук и сега, точно в този учебен час, точно с това упражнение, точно с тази запетайка, точно с тази беседа с любимия преподавател.

От своя страна професионалният имидж на учителя е многоизмерен образ-идея на учител, чиито положителни съдържателни компоненти трябва да бъдат качества, които гарантират успешна реализация и професионални дейности: преподаване, публично говорене, вербални, комуникативни умения, емоционален баланс, способност за съпричастност, способността да се обръща внимание на няколко обекта едновременно. Този имидж не трябва да съдържа качества възпрепятстване и усложняване на ефективността на учебната дейност: дезорганизация, дисбаланс, агресивност, твърдост на мисленето, егоизъм.

Тактът и умът също са важни за учениците и учителите, но в същото време учителите имат важни качества, възискателност и отговорност, а учениците – способност за логично и изразително говорене, умения за наблюдение. Справедливото оценяване на знанията, хармония в отношенията и откритост на учителя са сред основните компоненти на ефективност в образованието.

Мнения на ученици, техните родители и самите учители, за идеалния образ на учителя показват, че представители и на трите групи отбелязват, познаване на темата от учителя, любов към децата и професията, развито въображение и използване на ярки техники в преподаването и умело ръководство на урока, както и приятен външен вид като основни качества и предпоставки за качествено обучение.

За всички педагози остава една простичка задача – да се окажат на висотата на момента, да дарят всичко, на което са способни – да не позволят никога да ги победят рутината и безразличието. Всичко това без владение на задължителен (и значителен) набор от компетенции, без цялата любов и отдаденост няма да доведе до желания резултат.

ЖИВОТЪТ БЕЗ ТЕХНОЛОГИИТЕ

Мирела Л. Тодорова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Филиал Враца, Начална училищна педагогика
и специална педагогика, III курс

научен ръководител:
ас. д-р Димитър Баев

Резюме: В настоящия доклад се представят размислите на автора относно живота без наличието на всички технологии, които подпомагат ежедневието ни. Прави се паралел между протичането на един ден с технологии и без технологии, така както е било в миналото. Извеждат се положителните и негативните страни при развитието на технологичното общество.

Ключови думи: технологии, развитие на технологиите, влияние на технологиите

THE LIFE WITHOUT TECHNOLOGY

Mirela L. Todorova
“St. Cyril and st. Methodius” University of Veliko Tarnovo –
Branch Vratsa

Scientific supervisor: lecturer PhD Dimitar Baev

Abstract: This report presents the author's thoughts on life without all the technology that supports our daily lives. A parallel is drawn between opposing one day technology with technology and without, as it was in the past. Positive and negative sides for the development of the technological society are brought out.

Keywords: technology, technology development, impact on technology

Технологията е средство, което има за цел да улесни живота ни. Но до каква степен е това?...

Представете си, че сте във виртуален свят, в който технологията не съществува. Сигурна съм, че първоначалната Ви представа ще е липсата на телефон, лаптоп или смарт часовник. Не, технологиите не са само това. Нека сега да се опитаме да си представим един наш ден без наличието на технологии.

Събуждате се сутринта и както на повечето хора, първата им мисъл е: „Пие ми се кафе!“, но нямате кафемашина. Какво бихте напра-

вили? Веднага ще ви подсказва. Преди години нашите баби и дядовци не са имали възможността с едно натискане на бутона да се сдобият с чаша ароматно кафе. Варили са си кафето в джезве на печката, но нека имаме предвид, че нашите готварски печки не съществуват. На разположение имаме печката на дърва, върху която ще си приготвим сутрешното кафе. И сега е момента да се замислим, че за тази печка са ни необходими дърва, които не са отрязани с резачка, а с едва брадва.

След дозата сутрешно кафе ще изчистите дома си с помощта на метла и лопата, след което ще изперете дрехите на всички членове от семейството. Ще си стоплите вода в тенджерата и започвате да перете на ръка, с домашен сапун.

Време е да заведете децата на детска градина и училище, но нямате автомобил, така че ще се разходите пеша. Време е да отивате на работа, която може да е всякаква, но да речем, че сте учители. Как биха протекли учебните Ви часове? Естествено, с учебник и тетрадки. Часовете Ви могат да протичат в двора на училището, сред природата, като по този начин учениците ще имат по-голяма връзка с природата и естествените заобикалящи ги неща. Ще използвате повече игри. Ако в урока има нещо, което децата не са виждали или не са разбрали, няма да използвате мултимедия или телевизор, за да им представите снимки или различни видеоклипове. Необходимо е да им го онагледите по различен начин, дали с описание, дали с рисунка. Развихрете въображението си и бъдете креативни!

Приключва работният Ви ден и е време да си тръгвате, като приберете децата от детска градина и училище. Преди да се приберете вкъщи ще останете навън, за да си поиграят малчуганите със своите приятели. Вие ще седнете отстрани заедно с останалите родители и ще си обсъждате неща, които са свързани с децата Ви. Ще имате възможността да обменяте опит взаимно. Ще си разказвате за различни преживявания, може дори да се включите в игрите на децата, да играете на „Народна топка“, на ластик, ще скачате на въже и каквото още се сетите.

Щом се приберете, ще напалите печката, за да може да стотвите. Ще трябва да помогнете на децата си с учебните им задължения. На по-голямото дете ще е необходимо да му обясните урока и да му помогнете с домашното, а на по-малкото дете – да научите песничка за тържеството в детската градина. Песничката е кратка, даден Ви е текста, но не знаете мелодията. Спокойно, детето ще Ви я тананика, по спомен. В крайна сметка, детето научава песничката и Ви я изпява няколко пъти. Когато децата си научат ще се забавляват, както преценят. Ще си играят с кукли, камиончета, топки и всякакви други, но може да рисуват, да оцветяват, да пеят, та дори и да четат. Стотвили сте вечерята и е време всички да седнете на масата, като преди това сте си измили ръцете. Процедурата вече я знаете.

Преди лягане е наложително всички да се изкъпете. Естествено, ще повторите процедурата за стопляне на водата. Децата ще заспават, но преди това искат да им разкажете приказка или някоя вълнуваща история. Отново ще чуете детската песничка, та дори още няколко пъти... Децата вече спят, а Вие отивате да измиете цялата посуда и да пригответе нещата си за следващия ден. Лягате, представяте си най-приятните неща, които желаете да Ви се случат, да премислите нещата от деня и тези, които може да се случат на следващия ден. Научената песничка Ви се е запаметила в съзнанието и си я тананикате няколко пъти и заспавате. Така завършва деня Ви.

Никъде в историята не споменах електроенергията – тока. Електричеството е енергиен източник, който намира приложение в домакинствата и във всички останали сфери на живота. В съвременното домакинство, електрическата енергия е основният източник на топлина, осветление, хранене на различни уреди, забавления и всякакви други. Оставям на Вас да измислите как ще осветявате дома си през този ден, без наличието на електроенергия.

Този ден, който Ви описах ще е доста дълъг. Всичките дейности, които Ви изброих ще протичат доста по-дълго във времето. За да поддържате една печка на дърва, е необходимо да бъдат предварително подготвени дървата, защото това ще е Вашия източник на топлина през студените дни и нощи, климатика само ще го сънувате. На тази печка ще готвите и топлите вода.

След представата Ви за този ден се надявам да се замислите, че съвременните технологии са необходимост до някаква степен, защото са създадени да ни улеснят и да ни бъдат в полза. Задълженията през този виртуален ден при някои хора в реалния ни живот ще се случат за половината време. Всичко ще се случи с натискането на няколко бутона – пускането на сутрешно кафе, зареждане и пускане на пералня, прането от пералнята е необходимо само да се прехвърли в сушилнята, освен ако не е комбинирана, готвенето във фурната с включен таймер, климатикът заработва с натискането на един бутон от дистанционното, мелодията на песен ще я намерите с няколко щраквания в компютъра или телефона, лампата ще светне или изгасне.

Монетата има две страни, колкото са ни полезни технологиите, толкова са и негативните им качества. Голяма част от човечеството не осъзнава, че технологиите имат влияние върху психиката и до голяма степен негативното влияние надделява при децата. Видеоигрите, които те могат да играят по цяла нощ и цял ден. Могат да седят на стола като зомбирани. Нека се замислим върху положителното и отрицателното. От положителна гледна точка, игрите могат да подпомогнат за развитието на някои когнитивни умения. В някои случаи играта може да се превърне в източник на социализация за хората с ниска възможност

на личен контакт, но в останалите случаи – видеоигрите са основната причина за социалната изолираност на доста от децата. Прекаленото използване на технологии от децата е вредно за развитието на техните комуникативни умения, както и за тяхното здраве. В доста от случаите съществуват безсъние на децата и неправилно изграждане на представите за света около тях.

Технологиите напредват с всяка секунда, като това е полезно за образованието, медицината, различните индустрии, та дори и за ежедневието ни. Важно е да знаем, че чрез използването на повече такива удобства, се намалява нашия физически труд, нашата креативност, социализация, продуктивност и доста други ценни качества. В днешно време технологиите са необходимост, като мобилните технологии са неотделна част от цялото общество. Сигурна съм, че всеки от нас е забелязал ситуация, в която двама души седят един срещу друг и вместо да прекарат времето си заедно в разговор, то те запълват времето с „ровене“ в телефоните си. Точно в тези моменти ние губим своята социализация и връзка с природата. За да Ви представя моето есе ми бяха необходими лаптоп и принтер, а не както преди са се представяли подобни неща – написани върху хартия, на ръка.

Връзката ни с природата е едно от най-значимите неща, защото от нея получава основната информация за света и е нужно да се грижим за нея, тъй като тя ни дарява с всичко естествено около нас. Точно от природата трябва да се възползваме, за да приповдигнем нашето настроение, мотивация, социална култура. Всички ние сме зависими от нея, както и тя от нас. Лично аз, когато имам нужда от спокойствие и да намеря своя мироглед прекарвам време навън, сред природата, като оставям всичко настрана. В такива моменти човек забравя за напрежението и натрупалия се стрес. Когато човек прекарва време сред природата изчиства съзнанието си и черпи идеи за постигането на поставените цели, като не ни е необходимо да използваме технически средства.

Нека всеки за себе си знае колко са му необходими технологиите, за да не се внедрим накрая ние в тях, защото е правилно те да се внедряват в различните сфери от живота ни. Преди години на Земята са съществували хора, които не са имали възможността да се възползват от съвременните ни удобства, но това не ги е спирало да водят един изграден начин на живот. Аз смятам, че трябва да прекарваме времето си ползотворно, за да се чувстваме удовлетворени от себе си. Голяма част от обществото посяга към доста от съвременните удобства, като не се замисля за щетите, които оставя след себе си. По този начин се увеличават електронните отпадъци, които оставят трайна следа върху природата и върху самите нас. Представете си как би изглеждало бъдещето на човечеството с постоянното напредване на технологиите. Дали

наистина ще ни „управляват“ роботи? Дали ще можем да се телепортираме?

Замислете се в какъв свят искате да живеете! Замислете се колко голяма Ви е ползата от технологиите! Замислете се по какъв начин бихте помогнали на природата ни, за ни се отблагодари! Замислете се дали можем да изградим баланс между технологиите и природата!

А какво ще кажете за изкуствения интелект?

Адрес за кореспонденция:

Мирела Тодорова, фак. № 2121011633,
Начална училищна педагогика и специална педагогика,
III курс,
e-mail: S2121011633@sd.uni-vt.bg

СЪВРЕМЕННИ ИЗМЕРЕНИЯ НА СЕМЕЙСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

Теди М. Денчева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Начална училищна педагогика и чужд език, IV курс

научен ръководител:

доц. д-р Мариела Тодорова-Колева

Резюме (на български език): Съвременното семейство в България представлява сложен и динамичен социален феномен, който изисква систематично изследване. Именно затова този доклад се фокусира върху анализа на структурата на семействата в България по няколко точки, от които: по вид, по фактическо семейно положение, както и по брой на децата и местоживееене и брой на членовете, за да се осигури максимална обхватност на разглежданата тема.

Ключови думи: съвременно семейство, структура на семействата, домакинства

CONTEMPORARY DIMENSIONS OF THE FAMILY IN BULGARIA

Tedi M. Dencheva

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Primary
School Education and Foreign Language

Scientific supervisor: Assoc. prof. PhD Mariela Todorova-Koleva

Abstract: The modern family in Bulgaria is a complex and dynamic social phenomenon that requires systematic research. That is why this report focuses on the analysis of the structure of families in Bulgaria on several points, of which: by type, by actual marital status, as well as by number of children and place of residence and number of members, in order to ensure maximum coverage of the considered topic.

Keywords: family, households

ВЪВЕДЕНИЕ

Във всяка култура семейството е основният стълб, на който се гради развитието на детето като личност. От първите дни на живота си децата изграждат връзки с членовете на своето семейство, които формират основата на тяхната социална и емоционална стабилност. Семейството е не само мястото, където децата получават физическо гри-

жа и храна, но и средата, в която се учат основни ценности, норми и социални умения.

Пенка Костова описва семейството като биосоциално човешко обединение и казва, че е „най-старата и най-устойчива социална организация“, определяйки го като „важна съставна част на социалната среда“ (Костова, П., 1997: 46).

В съвременното общество семейството приема различни форми и структури. От традиционното семейство до различни разновидности, семействата в България претърпяват значителни промени, които отразяват съществуващите социални, икономически и културни тенденции в обществото, затова изследването им представлява интерес както за мен, така и за обществото като цяло.

МЕТОДОЛОГИЯ

Целта на настоящия доклад е да представи обобщена характеристика на основните измерения на съвременното българско семейство. Основни методи на изследване са анкетно проучване, анализ, синтез, сравнение.

За целта на настоящото изследване са използвани данни от НСИ (Национален статистически институт на Р България), които позволяват да анализираме броя на семействата, техният вид и структура, фактичното семейно положение на родителите, както и броя на домакинствата и на децата в тях. Като допълнителен метод е използвана анкетното проучване с разработена за нуждите на проучването анкетна карта.

Анкетата е проведена в онлайн формат през месец март - април и в нея участие взеха 190 човека.

РЕЗУЛТАТИ

По данни на НСИ към 7.09.2021 г. семействата в Република България са 1 865 132, от които 1 361 711 (73.0%) живеят в градовете, а 503 421 (27.0%) - в селата. Средният размер на едно семейство е от 2.7 лица.

Семействата с деца са 1 176 372. Най-голям е броят на семействата от двама съпрузи/партньори с деца - 767 627, а семействата, съставени от един родител с деца - 408 745. Многодетни (с три и повече деца) са 47 859 семейства.

Семействата от двама съпрузи/партньори без деца са 688 760.

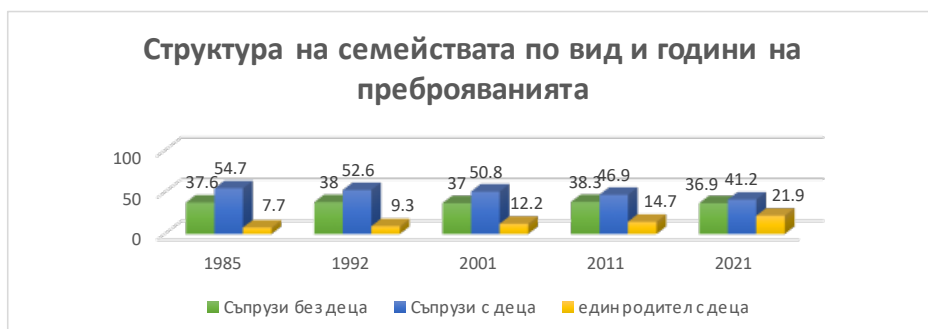
В съжителство без брак живеят 324 591 (17.4%) от всички семейства в страната. Семейните двойки с деца, живеещи в съжителство без брак, са 27.3% от всички семейни двойки с деца в страната. В градовете относителният дял на тези семейства е 26.0%, а в селата - 31.2%.

а) Структура на семействата по вид и години на преброяванията.

„От 1965 г. до днес при всички преброявания се наблюдава нуклеарното семейство, включващо две и повече лица, които са свързани

помежду си с определена степен на родство както по кръвна линия, така и в резултат на брак/съжителство без брак или осиновяване. За разлика от биологичното семейство, обхващащо цялото потомство на съпрузите, към нуклеарното семейство се отнасят само деца, които нямат свое семейство и които живеят заедно с родителите си независимо от възрастта им“ (НСИ, 2021).

Анализът на данните от НСИ показва, че през годините се запазва дялът на семейните двойки без деца, докато при семействата от двама родители и деца намалява (фиг. 1).

Фиг.1 Структура на семействата по вид и години на преброяванията

От фигура 1 става ясно, че семействата, съставени от съпрузи с деца, преобладават от тези, съставени от съпрузи без деца и един родител с дете. Това, което може да забележим, е че този тип семейства остава водещо в периода от 1985г. До 2021г., но дялът му е намалял с течение на годините – от 54,7% през 1985г. До 41,2% през 2021г.

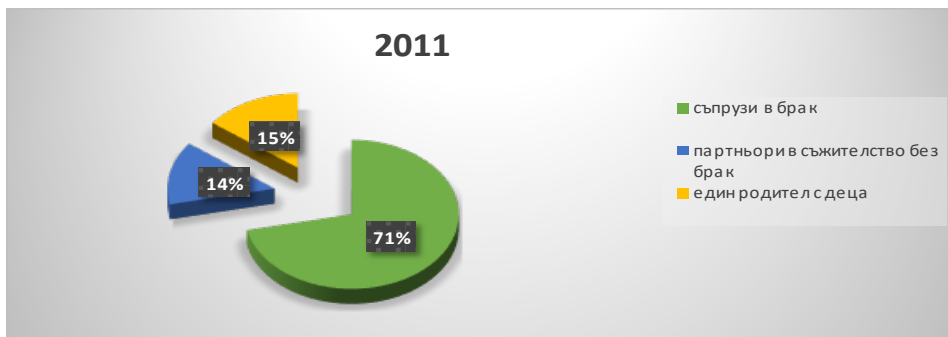
Семействата от съпрузи без деца остават втори по многобройност през всички години, представени в проучването. Тук обаче наблюдаваме константа – броят на тези семейства остава почти непроменен през годините, с разлики от под процент.

Най-малко срещани, спрямо другите два типа, са семействата с един родител с деца. При тях обаче забелязваме увеличение в броя си през годините в период от 1985-2021, като те са нараснали от 7,7% до 21,9%.

б) Структура на семействата по фактическо семейно положение и години на преброяванията.

В много от европейските страни е широко разпространена формата на съжителство между двама души на семейни начала без юридически оформен брак. В България този вид съжителство придобива разпространение през последните 30 - 35 години. Между последните две преброявания броят на тези семейства се увеличава с 34 698 и през

2021 г. в съжителство без брак живеят 324 591 (17.4%) от всички семейства в страната.

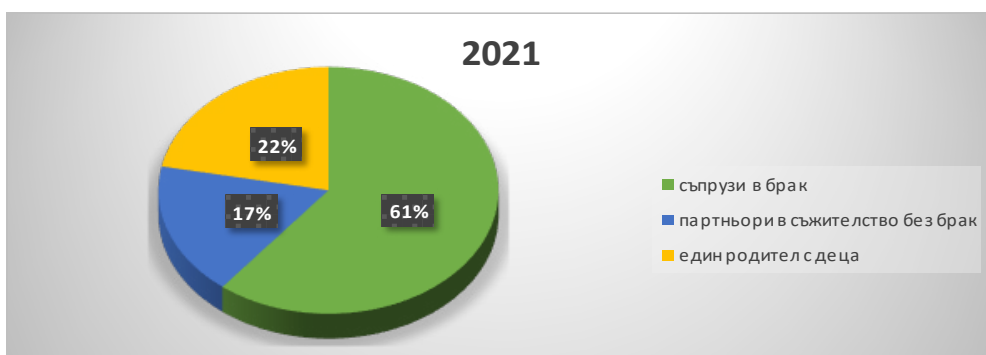
Фиг.2 Структура на семействата по фактическо семейно положение 2011

„Семейните двойки с деца, живеещи в съжителство без брак са 27.3% от всички семейни двойки с деца в страната. В градовете относителният дял на тези семейства е 26.0%, а в селата - 31.2%.”[НСИ,3:2021]

От двете диаграми на фигурите 2 и 3 става ясно, че семействата от съпрузи с брак са най-преобладаващият вид и през 2011 и през 2021, но забелязваме намаляване на техния брой през 2021г. с 10%.

За сметка на тях, партньорите в съжителство без брак са се увеличили с 3%, като запазват второто място по многобройност сред другите видове семейства.

Най-малко са семействата с един родител с деца и през двете проучени години, но при тях наблюдаваме увеличение със 7% за 2021 г.

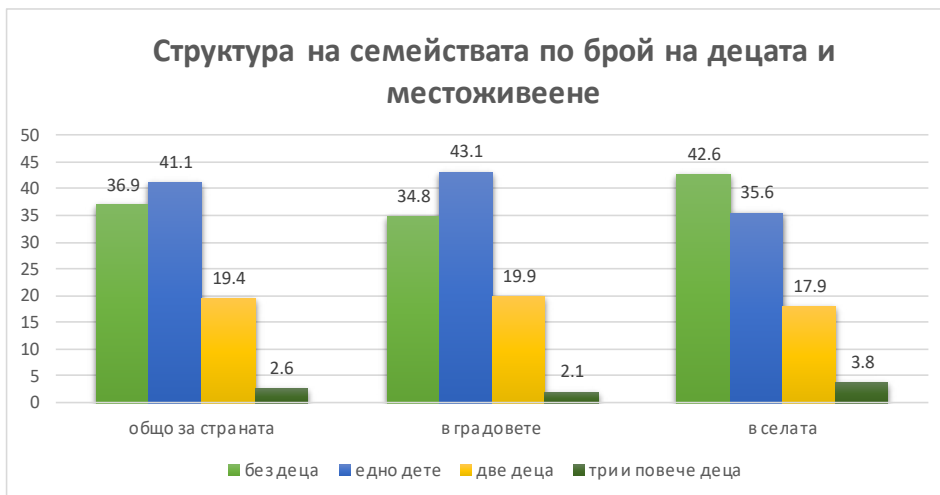

фиг.3 Структура на семействата по фактическо семейно положение 2021 г.

От тези данни можем да заключим, че все още семействата с брак преобладават, но се наблюдава тенденция, при която все повече двойки

предпочитат да не сключват брак. Още по-притеснително е, че семействата на един родител с деца се увеличават значително.

с) Структура на семействата по брой на децата и местоживеене.

Фиг. 4 Структура на семействата по брой на децата и местоживеене

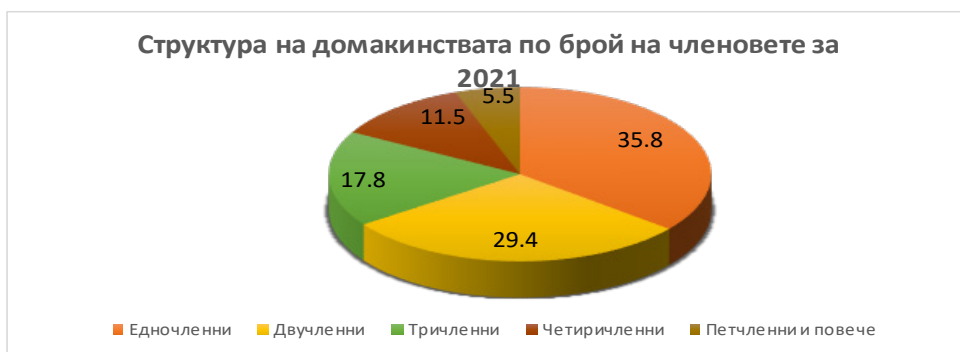
От фигура 4 виждаме, че в градовете преобладават двойки с едно дете, следвани от двойки без деца, като разликата е приблизително 9%, докато двойките с две деца са значително назад в класацията - приблизително 15% по-малко от двойките без деца. Процентът на семействата с три и повече деца е изключително нисък – едва 2.1%.

В селата наблюдаваме по-различна тенденция – семействата без деца са най-много, следвани от семействата с едно дете, които са с 7% по-малко. Още по-малобройни са двойките с две деца – почти 18%, а родителите с три и повече деца остават в дъното на класацията с 3,8%.

Данните общо за страната се доближават до тези в градовете с много минимални разлики.

От тези данни можем да заключим, че масово преобладават семейства с едно дете или без деца, като сумарният процент на двата типа е приблизително 77% от всички семейства.

д) Структура на домакинствата по брой членове за 2011 и 2021 година.

Фиг. 5 Структура на домакинствата по брой на членовете за 2011 г.

През 2011г. голям брой от семействата са двучленни (28,4%) и едночленни (30,8%), следвани от тричленни (20,2%), като четиричленните и петчленните семейства са най-рядко срещани със съответни стойности 13,4% и 7,2%. Данните са притеснителни, от гледна точка на това, че масово в семействата отсъстват деца, но ситуацията се задълбочава още повече 10 години по-късно, както виждаме на фигура 6.

Фиг.6 Структура на домакинствата по брой на членовете за 2021 г.

През 2021 година броят на едночленните семейства спрямо 2011г. се увеличава с 5%, заедно с този на двучленните, който расте също, но с почти незначителен темп от 1%. Тричленните семейства са намалили броя си с приблизително 3%, четиричленните и петчленните такива са станали още по-рядко срещани с разлика от приблизително 2% за всеки тип спрямо предходното преброяване.

От тези данни можем да заключим, че големите семейства са дефицитни, като броят им намалява значително през годините с тенденция този спад да продължава занапред.

За целите на настоящото изследване бяха създадени 2 анкетни карти – една за бъдещи родители и една за настоящи такива, в които

да се открият и съпоставят нагласите на бъдещите родители и реалната ситуация в страната. Участие в двете анкети взеха общо 230 души, от които 135 в анкетата за родители и 55 - в анкетата за бъдещи родители. Проведеното изследване е част от дипломен проект. В настоящия доклад ще бъдат представени само част от въпросите, свързани с демографските данни.

Бе зададен въпрос относно какъв тип семейство са анкетираните, като бяха предоставени три възможни опции, които се оповават на труда на Венка Кутева, който разделя семействата според броя на поколенията, които съжителстват по следния начин:

- Голямо (разширено, неразделно) семейство – обхваща няколко големи потомци на един прародител с децата им, а в брачното семейство и със съпрузите (съпругите) им.
- Малко семейство – обхваща една съпружеска група (или един родител), децата им, родителите на единия от съпрузите.
- Нуклеарно (клетъчно) семейство – обхваща само две поколения – родители и деца. (Кутева, В., 2000: 62)

Видовете семейства бяха предварително обяснени на анкетираните, така че правилно да се ориентират за своя случай, като разширения тип семейство бе представено като „голямо семейство“ с цел да бъде по-достъпно за аудиторията от анкетираните.

На въпроса: „Какъв тип семейство сте?“ резултатите посочват, че нуклеарното семейство, състоящо се от родители и деца, е доминиращият модел в България. Втори по резултат се нарежда малкото семейство, състоящо се от баба и дядо, родители и деца, а най-малък процент получи голямото семейство – баба, дядо, лели, чичовци, родители и деца.

23. Какъв тип семейство сте?

[Още подробности](#)

[Прозрения](#)

- Нуклеарно семейство - родите... 88
- Малко семейство - баба и дяд... 33
- Голямо семейство - баба и дяд... 14

фиг.7 Видове семейства

На същия въпрос отговаряха и бъдещите родители, но тук се открива значителна разлика между двете анкети.

Отговорите посочват 43% за нуклеарно семейство и 43% за голямо семейство. Малкото семейство остава последно с 12%.

Фиг.8 Хипотетична представа за видовете семейства от анкетираните бъдещи родители

Тук ситуацията обаче е радикално различна. Не само че голямото семейство не се озовава на последно място, а то си поделва първото място с нуклеарното. Това е неочаквано отклонение от очакванията. Анализът разкрива, че малкото семейство е най-малко предпочитано от обществото, което може да бъде интерпретирано като промяна в културните и социални влияния, които формират представата за идеалното семейство.

В анкетата бе обърнато внимание и колко деца имат анкетираните. Най-голям брой (75 от всички, или 55%) имат две деца, следвани от 48 души (35%), които имат едно дете. Осем от хората, които са дали своя отговор, имат три деца. Три души имат близнаци и един човек е отговорил, че има тризнаци. Никой от анкетираните не е отбелязал повече от три деца.

Фиг.9 Брой деца на анкетираните

В анкетата за бъдещи родители бе поставен същия въпрос, но насочен към желанията на бъдещите родители относно броя на децата им.

Най-много хора отговарят „две“ – 70%, следвани от „три“ – 18% и едно – 9%. Най-малко души са отговорили „повече от три“ – 1%.

Най-предпочитан отговори е „златната среда“ – две деца, което може да се тълкува като предпочитане за среден брой деца, който считат за оптимален за тяхното семейство.

фиг.10 Желан брой деца от анкетираните

Първото място тук и от двете анкети е за „две деца“. Разликата обаче е във второто място, където за настоящи родители се намира „едно дете“, докато бъдещите родители изясняват по-голямо желание за „три деца“. Този резултат може да се дължи на големия стремеж за по-многобройно семейство, който се изразява и в предходния въпрос.

ИЗВОДИ

1. Спад в броя на съпрузите в брак, за сметка на партньорите, които живеят в съвместно съжителство без брак.
2. Големите семейства в България, състоящи се от баба, дядо, леля/чичо, родители и деца, са дефицитни, като броят им намалява значително през годините.
3. В България преобладават нуклеарните семейства, съставени от родители и деца.
4. Стремеж на бъдещите родители да създадат голямо семейство.
5. Тенденция за увеличаване на броя деца в едно семейство на база на анкетите от бъдещите родители.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение можем да кажем, че въпреки фактите, които ни предоставиха статистически данни, от които стана ясно, че семейството търпи постоянни изменения, то остава ключово за обществото и за развитието на децата като личности.

И въпреки песимистичните данни от НСИ, които показват дефицит на големите семейства, и такива с повече от едно дете, виждаме лъч надежда от анкетите резултати, които показват не само стремеж към повече деца в семействата, но и идеализиране на големите по вид такива.

ЛИТЕРАТУРА / LITERATURA

НСИ, „Семейства в Република България към 7 септември 2021 година“ достъпно тук: <https://www.nsi.bg/bg/content/20584/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%81%D1%8A%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5/%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D0%B2-%D1%80%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F-%D0%BA%D1%8A%D0%BC-7-%D1%81%D0%B5%D0%BF%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B2%D1%80%D0%B8-2021-%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0>

НСИ, „Семейства в Република България към 7 септември 2021 година“, достъпно тук: https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Census2021_Families.pdf

https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Census2021_Households.pdf

Костова, П. (1997). Семейно възпитание. Велико Търново. // **Kostova, P. (1997).** Semeyno vazpitanie. Veliko Tarnovo.

Кутева, В. (2000). Проблеми на семейната педагогика. Велико Търново. // **Kuteva, V. (2000).** Problemi na semeynata pedagogika. Veliko Tarnovo.

Адрес за кореспонденция:

Теди Денчева, фак. № 2005010900,

Начална училищна педагогика и чужд език,

IV курс,

e-mail: s2005010900@sd.uni-vt.bg

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА НА СЪВРЕМЕННОТО РОДИТЕЛСТВО

Зорница Й. Драгнева-Василева
Великотърновски университет “Св. св. Кирил и Методий”,
Предучилищна педагогика и логопедия, I курс

Научен ръководител:
доц. д-р Силвия Тодорова

Резюме: Настоящият доклад проучва нагласите и затрудненията на съвременните родители, с които те се сблъскват при възпитанието на своите деца, както и идентифицира типа на техните затруднения и от какво са провокирани те, въз основа на анкетно проучване, проведено сред родители на деца от 0-7 годишна възраст.

Ключови думи: съвременно родителство, предизвикателства, отношения, деца, родители, възпитание

PREDIZVIKATELSTVATA NA SAVREMENNOTO RODITELSTVO THE CHALLENGES OF MODERN PARENTING

Zornitsa Dragneva-Vasileva
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Pre-school
Pedagogy and speech therapy, first – year bachelor degree

Academic supervisor:
assoc. prof. Phd Silviya Todorova

Abstract: This report explores the attitudes and difficulties of modern parents that they face in raising their children, and identifies the type of their difficulties and what provokes them, based on a survey conducted among parents of children from 0 - 7 years of age.

Keywords: modern parenting, challenges, relationships, children, parents, upbringing

ВЪВЕДЕНИЕ

Родителството е най-естествената човешка роля, но парадоксално, човек е най-малко подготвен за нея. Семейството като първата и непосредствена среда, в която се реализира възпитанието и отглеждането на детето, формира същността на отделния индивид с неговите собствени възгледи и норми. Изграждането на хармонично развита личност трябва да съответства адекватно на динамиката на развитие на съвременното общество, а семейството представлява елемент от социалната структура с ценностите, обичаите и традициите си. В същото време

ме функционирането му е насочено към поддържане и непрекъснато възпроизвеждане на системата от обществени ценности на определено общество, докато „родителите въздействат предимно непреднамерено и през целия си живот върху детето за формиране на интелектуални и физически качества чрез естествени взаимоотношения и общуване“ в „един емоционално обусловен, спонтанен процес“. (Петрова, 2001: 325)

Всяка (социална) действителност поставя своите актуални и характерни предизвикателства пред родителите, но в нашето съвремие, натискът върху родителите е най-голям, предвид влиянието, което оказва обществото върху семейството по отношение на завишените икономически, социални и духовни очаквания, морални норми, семейно право, както и посредством навлизането на съвременните европейски тенденции за структурата, ролята и мястото на детето в семейство като негов равноправен член, който да участва във вземането на решения, свързани с неговото развитие.

Технологичната ера, в която живеем и активното отразяване на всеки житейски аспект във виртуалните социални мрежи, също оказват натиск и влияят на очакванията към родителите от XXI век.

От друга страна съвременните родители са хора ориентирани към „лични професионални постижения, пълноценно общуване извън семейството, духовно развитие, развитие на интелекта и мисленето, поставяне на цели и пътища за постигането им, връзката с природата, здравословният начин на живот, приемането на различните“. (Николова, 2019)

Това оказва допълнителен натиск върху съвременните родители, които се опитват да балансират между своите потребности и очакванията, които обществото им възлага.

МЕТОДОЛОГИЯ

Цел на настоящото проучване е да се изследват най-разпространените трудности, пред които са изправени съвременните родители при отглеждането и възпитанието на деца от 0-7 годишна възраст.

Задачи

Разкриване на затрудненията, анализиране на причините и съпоставка със здравословните и психо-емоционалните норми за развитие на децата, както и степента на родителска осъзнатост и капацитет като отправни точки при възпитанието и изграждането на хармонично развита детска личност.

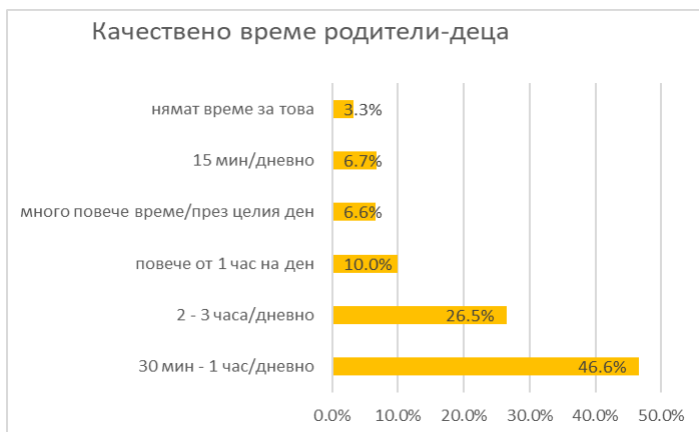
РЕЗУЛТАТИ

Анкетното проучване е проведено сред 30 родители на деца от 0 до 7 годишна възраст.

Първият въпрос е насочен към възрастта на децата, които се отглеждат в семейството.

Мнозинството от анкетираните (56.7 %) са родители на деца между 5 и 7 години, 20% са родителите на деца между 0 и 3 години, 13.3% са тези с деца между 4 и 5 години, и 10 % са с деца на възраст между 3 и 4 години.

На **втория въпрос „Колко деца се отглеждат в семейството?“** мнозинството от 53.3% са отговорили две деца, 40% имат едно дете, а 6.7% от анкетираните са с три деца.

Третият въпрос „Времето, в което посвещавате цялото си внимание на детето е:“ проучва честота и времето, в което родителите прекарват качествено време с децата си. Тук респондентите имаха възможност да посочат отговор, различен от дадените опции и отговорите им са обобщени по следния начин: 46.6% отделят между половин и един час на ден, 26.5% посвещават между 2 и 3 часа дневно на децата си, 10% са отговорили „повече от 1 час на ден“, 6.6% от анкетираните отделят много повече време или през целия ден, 6.7 % прекарват едва 15 мин на ден с децата си, а 3.3% са признали, че нямат време за това.

Пълноценното време, което родителят прекарва с детето си е определящо за формирането на здрава самооценка у детето. Качественото време предполага родителят да остави настрана всичките си задачи, включително и телефона си, и да се съсредоточи върху това, което казва, мисли, мечтае и чувства детето му. Не е лесно на родителя с всички ежедневни задължения и отговорности, но дори и за 15 мин. на ден, когато изказва признателност и го окуражава за малките му постижения в предизвикателни за него области, когато споделя любимите му занимания, разхождат се заедно или просто разговоря с него, без да го упреква и наставлява непрекъснато, той гради връзка с детето си и му помага то да се превърне в щастлив и успешен човек в бъдеще.

Изграждането на взаимоотношения базирани на доверие, разбиране за потребностите на другия, уменията да се поставяш на негово място, да оказваш подкрепа, да изслушваш и вникваш в скрития смисъл зад думите или иначе казано, формиране на емоционална интелигентност, започва именно с общуването между детето и родителя, който е осъзнат и откликващ на търсенията на своето дете за обич, внимание, да бъде чуто, видно и зачетено като личност. Високите изисквания на обществото към родителите на икономическо и социално ниво оказват огромен емоционален, психически, дори физически натиск върху тях, опитвайки да покрият всички очаквания, и те не винаги успяват правилно да приоритизират нуждите на детето си и времето, което прекарват с него.

Отговорите на респондентите, обаче, сочат, че мнозинството от тях (89.7%) осъзнават важността на това време и отделят всеки ден между половин до 2-3 часа на ден, а някои и много повече, за свързване с детето си. В подкрепа на тези, които успяват да се вместят в по-тесни времеви отрязъци ще подчертаем, че по-важно е не количеството, а качеството на прекараното време, където детето гради крехката връзка със себе си през общуването с този, който му поднася света – родителят.

Четвъртият въпрос „С какво обича да се занимава детето Ви, когато е въкъщи?“ обръща внимание на интересите на децата, когато са у дома с родителите си. 33.3% от анкетираните са споделили, че децата им предпочитат да се занимават самостоятелно с тихи занимания като рисуване, редене на пъзел, игра с конструктор или с книжки. Също толкова (33.3%) са посочили, че децата им предпочитат активните занимания, когато са си въкъщи – да тичат, да скачат, да карат колело и др., 20 % споделят, че децата им търсят тяхното или вниманието на друг човек у дома по време на игра, а 13.3% признават, че децата им предпочитат да гледат клипчета, филмчета, видеоигри.

Безусловно игровата дейност е от съществено значение за здравословното развитие на децата, тъй като стимулира и повлиява тяхното психическо, социално, емоционално и физическо развитие. Този процес оказва влияние върху развитието на фината и грубата моторика, езиковите умения, социализацията, личностната осъзнатост, емоционалното благополучие, творчеството, решаването на проблеми и способността за учене. Типът занимания за деца формира определени личностни качества. Например децата, които предпочитат пъзели, конструктори и настолни игри имат по-добра способност за пространствено разсъждение, която е определяща за успехи в области като математика, природни науки, инженерство, архитектура, метеорология и др. Настолните игри пък дават възможност за изграждане на социални умения и толерантност като учат децата да разрешават проблеми, да планират следващият си ход, да понесат по-леко загубите и да печелят.

За щастие, нашето проучване сочи, че повечето от съвременните родители осъзнават важността на детската игра и се стремят да осигурят на децата си подходяща среда за това. Бихме могли да обобщим, че в 86,6 % случаите, обект на настоящото изследване, децата у дома си предпочитат да се занимават с тихи или активни занимания, самостоятелно, с приятели или в компанията на възрастен, но такива насочени към задоволяване на тяхната естествена потребност да опознават света и себе си чрез играта. Едва 13,3% от анкетираните признават, че децата им прекарват свободното си време пред екрана, което навежда на друг наболял проблем, особено актуален за нашата високотехнологична действителност, на който ще обърнем специално внимание по-нататък.

Петият въпрос „Играете ли с детето си?“ цели да провери дали родителите играят с децата си. 63.3% от респондентите отговарят категорично с „Да“, 30% признават, че правят това понякога и едва 6.7% рядко успяват да отделят време за игра с децата си.

Въпросът за играта на родителя с детето подчертава важността на самият акт на съвместната игра и произтичащите от него преимущества: играта е начин на учене, развиване на сърчност, екипност, търпение; играта е начин на общуване и свързване с другите – детето развива умения съпреживяване, доверие и лидерство; и не на последно място – играта е средство за изразяване на емоции, особено, когато в живота на детето настъпи голямо събитие като появата на нов член на семейството или загуба, тръгване на детска градина или раздяла на родителите и др. Неслучайно играта се ползва като основен похват в психологическата работа с деца преживели травмиращи събития. Родителят играещ с детето си му предава собствения си опит и мироглед, като възпроизвежда системата от обществени и културни ценности на съвременното общество и го подготвя да бъде нейн равноправен, значим и успешен член, спрямо родителския си капацитет, разбира се.

Фактът, че 63.3% от нашите респонденти твърдят, че играят редовно с децата си, а 30% от тях - понякога, означава, че всички те, отчитат важната роля на своето участие в играта на децата си, а по този начин и в тяхното формиране като хармонични личности.

Шестият въпрос „Посещавате ли заедно детски представления, куклен театър и др.?“ е насочен към детските културни мероприятия и честотата на посещаемост от деца и родители.

Естетическото възпитание „посредством изкуството, красотата на художествените произведения и природата способства за формирането на човешката личност и естетически идеал... На него са възлагани изключително отговорни задачи: да противостои на кичовата продукция, да противодейства на негативните страни на масмедията чрез критична позиция към тях, да опазва и разгръща свободата и на личността, да

неутрализира културното „варварство“, антихуманни и болестни тенденции на нашия век и т.н.“ (Петрова, 2001: 162).

Театралните представления за деца насочват вниманието им още от най-крехка възраст към красивото, доброто, нравственото и укрепват израстването им като хармонични личности. „Изкуството за деца трябва да бъде високохудожествено, да бъде достъпно, да бъде богато и разнообразно по съдържание и по похвати на художествено изобразяване, да разкрива морално естетични ценности, да бъде бодро и жизнерадостно.“ (Петрова, 2001: 185). Особено за по-малките, които още не могат да четат, чрез музиката, танците, светлините – това е вълшебен начин да се срещнат отблизо с любимите герои от приказките, които оживяват на сцената.

Според нашето проучване 40% от родителите отдават необходимата значимост на тези мероприятия, но също толкова (23.3% +16.7%) водят децата си рядко (16.7%) или понякога (23.3%) на театър. За съжаление цели 20% не го правят, но тук причините биха могли да бъдат разнообразни и следва да търсим техните корени, както в negliжирането на тази важност, така и във физическата невъзможност поради претоварения работен график на родителите или дори поради липсата на достъп до такива културни събития, особено в малките населени места, където, освен всичко друго, населението е поставено и пред допълнителна финансова невъзможност.

Седмият въпрос „Колко време прекарва детето Ви пред екран?“ цели да проучи екранното време, на което са изложени съвременните деца. Според 73.3% от родителите децата им прекратват средно между половин и един час на ден пред екраните, 10% твърдят, че това са максимум 30 мин на ден, и също толкова – 10% , споделят за максимум 2 часа на седмица. Едва 6.7% признават, че детето им прекарва около 2 часа на ден пред екрана. Въпросът предоставяше опция и за различен, свободен отговор, но никой от анкетираните не посочи различна от дадените опции.

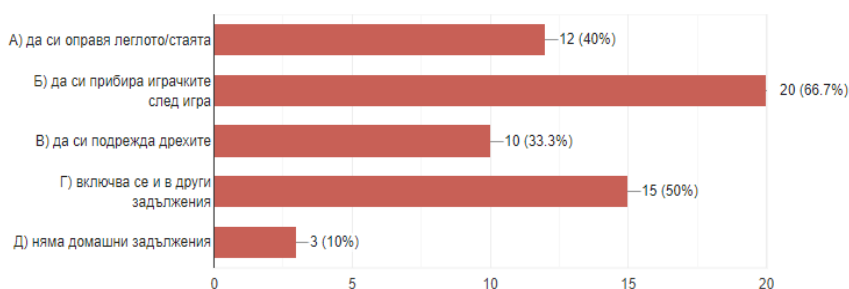
Екраните (телефони, компютри, таблетки, телевизори) със своя продукт са не просто част от нашата действителност, а от нашата идентичност, защото голяма част от самооценката на съвременния човек зависи от това как той се представя и бива възприеман и съден спрямо своя образ, който гради във виртуалните социални мрежи. Технологиите като част от живота ни неизменно се превръщат и в част от ежедневието на децата. Според множество проучвания в тази област децата се излагат на екранно въздействие още от кърмаческа възраст, най-често поради факта, че повечето млади родители попадат в омагьосания кръг на физическо изтощение – висока концентрация на вниманието – ниско ниво на физическа издръжливост и търпимост в следствие на непрекъснатите грижи за малкото дете. Само че това краткосрочно ре-

шение, което ни печели половин час спокойствие и тишина урежда сериозно развитието на детето в дългосрочен план. Ако детето гледа клипче с продължителност 10 минути, при положение че мозъкът възприема по 24 премигвания в секунда, това прави 14 400 премигвания общо или 43 200 импулса за половин час. Детският мозък не е в състояние да обработва такъв обем информация, което води в последствие до атрофия на сивото мозъчно вещество, нарушена цялост на бялото мозъчно вещество, намалена дебелина на мозъчната кора, нарушени когнитивни способности и нарушена функция на домапиновите депа, установени чрез множество изследвания на мозъка в тази посока.

83.3% (73.3 % +10 %) от нашите респонденти признават, че екранното време на детето им е между максимум половин и един час дневно. Истината, обаче е, че според специалистите, в този силно сензитивен период на развитие от 0-3 години, детето не бива да има НИКАКВО екранно време! В противен случай това често води до нарушаване на способността на детето да обработва информация, да учи и използва наученото по адекватен начин, да развива социалните си умения и да създава приятелства, нарушава се езиковото му и говорно развитие, концентрацията, развитието на фината моторика и др.

Настоящото изследване не претендира за изчерпателност, но е тъжно, че няма дори един от нашите респонденти, който да не излага детето си на екранно въздействие. Разбира се следва да отчетем натиска на външната среда и непосредственото обкръжение, но поне в този важен момент (0-3 години) е желателно то да бъде сведено до минимум, ако не напълно изолирано.

Осмият въпрос „Домашните задължения на детето Ви включват:“ поставя във фокус домашните задължения и отговорности на децата. Тук процентите надхвърлят 100, тъй като анкетираните можеха да посочат повече от един отговор.

В последните десетилетия се наблюдава ускорена тенденция към намаляване на домашните задължения на децата у дома и това би могло да се обясни с желанието на съвременния човек да улеснява и опростява

всичко. Технологиите, които имаме у дома вършат всичко вместо нас, за да разполагаме ние с повече време за нещата, които харесваме. Но домашните задължения като част от трудовото възпитание на децата допринасят за цялостното формиране на детската личност. В процеса на трудовата дейност се развиват сензорните процеси и се улеснява натрупването на запас от представи, развиват се познавателните процеси, обогатява се речника им, когато работят с различни инструменти и материали, учат се да работят по план и сами да построяват плана си за действие, развиват творческото си въображение и логическо мислене. Затова е важно на деца да се поставят задачи, които да бъдат тяхна отговорност и сами да проследяват във времето, да решават различни проблеми, които възникват в процеса на тяхното изпълнение. И това може да започне с прибирането на играчките, както посочват 66.7% от респондентите и оправянето на леглото (40%). Обнадеждаващо е, че 50% са посочили, че децата им се включват и в други задължения, а едва 10% нямат такива, но би трябвало да вземем предвид, че 20% от случаите представляват деца между 0 и 3 годишна възраст.

Деветият въпрос е „Четете ли на детето си книжки?“. Едва ли има родител, който да не е наясно с ползите от четенето на книжки – с изграждането на тази тясна и топла връзка на доверие между възрастния и детето, с развитието на говора, въображението, творческото мислене, вниманието и много др. „Своевременното и правилно развитие на говора през този период {на ранно детско развитие} не само има определящо влияние върху цялостното умствено развитие на детето и върху неговата обучаемост, но от своя страна *зависи от условията на възпитанието и обучението*, и преди всичко от говорното общуване на възрастния с детето още от първите месеци след раждането.“ (Петрова, 2001:57)

Идеалният случай е да се чете на детето всеки ден още от раждането му, но реалността показва, че това се случва рядко, дали заради физическата и психическата претовареност на родителите, а вероятно и заради наличието на съвременната алтернатива да се пускат клипчета или аудиозаписи на приказки, но едва 23.3% от анкетираните споделят, че четат всеки ден на децата си. Приблизително толкова (26.7%) им четат няколко пъти месечно, а 10% въобще не намират време за това. Мнозинството от анкетираните (40%) споделят, че четат на децата си няколко пъти седмично. Лесно е да се упрекват родителите, да се сравняват с предишните поколения и техните принципи и постижения, но както казва Алберт Айнщайн: „Ако искате децата ви да бъдат интелигентни, четете им приказки. Ако искате да бъдат по-интелигентни, четете им повече приказки.“

На десетия въпрос „Прекарвате ли време сред природата?“ всички анкетираните дават положителен отговор, като 80% са категорич-

ни, 16,7% – „По-скоро да“, и само 3.3% признават, че по-скоро не прекарват време сред природата.

Важността на времето на открито и най-вече сред природата, се отчита като безусловно важен и задължителен фактор от живота на детето от болшинството от респондентите.

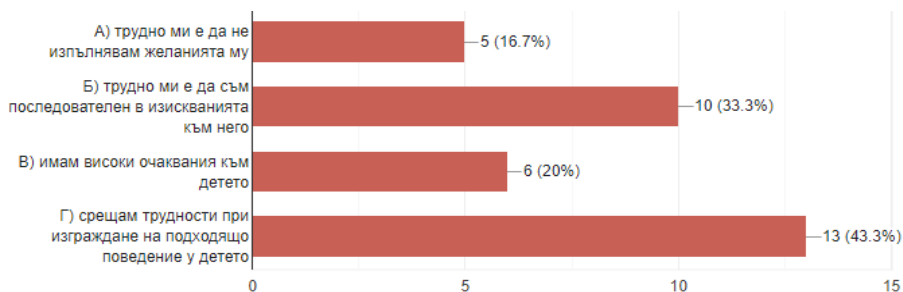
Във времена, когато нито въздухът, нито храната и водата са това, което са били някога – чисти, натурални и питателни, природните фактори (слънце, въздух и вода) все така продължават да бъдат основното средство за закаляване на организма, да влияят благотворно върху „нервната система, съня, тонизират и ободряват организма, подобряват дишането и кръвообръщението, подпомагат храносмилането, възстановяват апетита и др.“ (Петрова, 2001:73). Освен това времето сред природата е пълно с приятни преживявания, време с любимите хора, като същевременно се повишават адаптационните възможности на човека към труд и природосъобразен начин на живот, повишава се естетическото въздействие на природата, когато първите срещи с новите природни картини провокират естетически емоции и отношение у детето.

На единадесетия въпрос „Как показвате на детето си, че го обичате?“, въпреки възможните четири опции, отговорите са сведени само до два: „Изслушвам го внимателно, гушкам го, целувам го и му казвам често, че го обичам“ – 86.7% процента и „Правим заедно това, което обича“ 13.3%.

Фактът, че нито един от анкетираните не е посочил честото купуване на играчки и лакомства като основен начин на засвидетелстване на обичта си към детето или това да го остави да прави каквото си иска, е показателен, че съвременните родители осъзнават важността от това да зачитат чувствата на детето и да се свързват с него емоционално, за да му помогнат да се изгради като емоционално и психически осъзната и стабилна личност, гъвкава и устойчива на трудностите, които поднася животът. Тази основа се поставя с откликването на детските чувства, приучване на детето да ги идентифицира и преживява, а не с тяхното игнориране или следаване на остарели принципи като „Остави го да се нареве и само ще се успокои“, „Дете се целува само докато спи“. Другата крайност – непоследвателност при спазването на поставените граници или тяхното отсъствие са противоположността на стария модел, но са не по-малко увреждащи за крехката развиваща се психика, наред с откупването на родителската вина с лакомства и играчки. За щастие можем да отбележим положителна тенденция в отношенията и общуването между децата и съвременните родители.

Дванадесетият въпрос „Какви трудности срещате във възпитанието на детето в този възрастов период?“ обръща внимание на предизвикателствата пред съвременния родител, съпътстващи възраст

товите особености на детето. И тук също процентите надхвърлят 100, тъй като респондентите можеха да дадат повече от един отговор.

Този въпрос изисква анкетираните да проявят критичност към родителския си стил и да открият своите слабости и затруднения. Фокусът попада върху постигането на желания резултат, където 43.3% от анкетираните признават, че най-често срещат трудности при изграждането на подходящо поведение у детето. Разнообразните подходи и стилове на родителство затрудняват намирането на работещ вариант, който да отговаря на социалните норми и ценностните ориентации на семейството, наред със свободния достъп до безбрежната информация от специалисти предлагащи иновативни подходи, интегриращи правата на детето в семейството и зачитането му като равноправен член, даването на свобода, но и поставянето на ясни и последователни граници, като 33.3% от анкетираните определят последното като свое основно затруднение (последователност в изискванията към детето).

В търсене на най-доброто за обезпечаване успехите на своето дете в бъдеще, много родители попадат в капана на големите амбиции и очаквания към него (20%). Като техен контрапункт се явяват 16.7%, които признават, че най-трудно се справят с отстояването на позициите си пред детето и с това да не се поддават да задоволят всяко негово желание в стремежа си да му дадат всичко най-добро тук и сега.

Последният тринадесети въпрос „Какво бихте препоръчали на съвременните родители, за да се справят успешно с възпитанието на своите деца?“ беше отворен и респондентите оставиха своите препоръки към съвременните родители, за успешно справяне с възпитанието на децата. Отговорите могат да бъдат обобщени по смисъл и въз основа на честотата на тяхното споменаване. На първо място родителите поставят изслушването на децата с внимание и уважаване на тяхното мнение (13 пъти) , търпение и спокойствие (8 пъти), прекарване на време и игри с децата (8 пъти), последователност и постоянство при поставянето и отстояване на граници (6 пъти), отговорност и отдаденост на децата (6 пъти), толерантност (2 пъти), окуражаване и подкрепа (2 пъти), взискателност (1 път).

ДИСКУСИЯ

От анализа на разгледаните до тук въпроси можем да направим следните изводи по отношение на предизвикателствата на съвременното родителство:

- ✓ Съвременните родители осъзнават важноста на това да прекарват качествено време с децата си и го правят всеки ден.
- ✓ Повечето се стараят да предлагат на децата си среда и занимания, които да им помагат да се развиват храмонишно и да изследват света около себе си чрез тихи или активни занимания и игри.
- ✓ Родителите също отчитат значението на това да играят заедно с детето и няма такива, които да не намират време за това.
- ✓ Едва 10% не възлагат домашни задължения на децата си.
- ✓ Всички анкетирани приоритизизрат времето сред природата с децата си и отделят време за това.
- ✓ Мнозинството от родителите щедро демонстрират обичта към детето си като му засвидетелстват внимание, грижа и нежност, а останалата част като правят заедно това, което детето обича. Никой от респондентите ни не смята, че купуването на играчки и лакомства е основен подходящ начин за това.

Основните предизвикателства, които стоят пред съвременните родители са продиктувани от технологичните предимства на нашето съвремие и родителската невъзможност да ограничат в достатъчна степен тяхното влияние.

Често заради пренаситеност от към екранно въздействие, липса на време или друго, родителите подценяват важноста на кукления театър и благотворното му въздействие върху детето с магията, която струи от сцената му.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Заради огромния натиск на обществото през социалните мрежи, където като в безпощадно огледало се отразяват всички амбиции и оч-

аквания към съвременните родители, те се чувстват длъжни да покрият всички предявени към тях изисквания и същевременно да поддържат образа на идеалният родител – щастлив, успешен, развиващ се, осъзнат, пътуващ, сбъдващ себе си и децата си по най-мечтания начин. А идеален родител не съществува! Както се казва „Щастието обича тишината“. И „не възпитавайте децата си! Те така или иначе ще приличат на вас. Възпитавайте себе си!“

ЛИТЕРАТУРА/LITERATURA

Николова, Й (2019). „Ролите на майката и бащата през погледа на ученици и студенти“. Сборник „Съвременното образование – условия, предизвикателства и перспективи“, Благоевград, УИ „Н. Рилски“, с. 151 – 159.// **Nikolova, Y. (2019),** “Rolite na maikata i bashtata prez pogleda na uchenitsi i studenti”. Sbornik “Savremenno obrazovanie – usloviya, predizvikatelstva i perspektivi”, Blagoevgrad “N. Rilski”

Петрова, Е. Предучилищна педагогика, Учебник за висшите учебни заведения, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, В.Търново, 2001// **Petrova, E.,** Preduchilishtna pedagogika, Uchebnik za visshite учебни заведения, Veliko Tarnovo, “Sv. Sv. Kiril i Metodiya”.

Колева, И. (2009). Етнопсихологопедагогически модел на взаимодействието дете – учител – родител. София: изд. „Формат Вижън“//**Koleva, I.** (2009). Etnopsihologopedagogicheski model na vzaimodeystviето дете – uchitel – roditel. Sofia: izd. „Format Vizhan“.

Полизи Н, Шоджай П., (2023) „Осъзнато родителство. Ръководство за възпитаване на уверени, всеотдайни и силни деца“, изд. Творец// **Polizzi N., Shojai P.** (2023) “Osyznato roditelstvo. Rykovodstvo za vyzpitanie na uvereni, vseotdaini i silni detsa”, izd. Tvorets

Литкот-Хеймс Дж. (2024), „Как да отгледаме децата си като зрели личности“, изд. Либрум.// **Lythcott-Haims J.** (2024), “Kak da otgledame detsata si kato zreli lichnosti”, izd. Librum

Адрес за кореспонденция:

Зорница Драгнева-Василева,
2305011781,

Предучилищна педагогика и логопедия,

I курс,

zornitsa.dr-vasileva@abv.bg

СВРЪХЧУВСТВИТЕЛНИТЕ ДЕЦА В СОЦИАЛНОПЕДАГОГИЧЕСКАТА РАБОТА

Ива Т. Йорданова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Социална педагогика, трети курс

Научен ръководител:
гл.ас. д-р Яна Димитрова

Резюме: Свръхчувствителността е вродена черта, която може да бъде открита във всяка една националност, етническа въпрослойка или социална група. Динамиката на съвременният свят е пряко свързана с ескалиращата глобализация и целият поток от нова информация. Човешкият вид се обуславя със своята адаптивност, ето защо все повече хора развиват свръхподбудимост към стимулите на новия начин на живот. В социалнопедагогически аспект се откроява нуждата от социално разпознаване и приемственост на свръхчувствителността. Разработката има за цел да оцени потенциала на това състояние и да изведе способите за асертивност при социалнопедагогическа интервенция на свръхчувствителното дете.

Ключови думи: свръхчувствителност, асертивност, емоции, социалнопедагогическата работа, образование

HIGHLY SENSITIVE CHILDREN IN SOCIAL PEDAGOGY WORK

Iva Yordanova,
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo,
Social pedagogy

Scientific supervisor: senior lecturer PhD Yana Dimitrova

Summary: High sensitivity is an innate trait that can be found in any nationality, ethnic class or social group. The dynamics of the modern world are directly related to the escalating globalization and the entire flow of new information. Human beings are conditioned by their adaptability, which is why more and more people are developing high sensitivity to answer to the new way of life. In a social-pedagogical aspect, there is a need for social recognition and continuity of sensitivity. The research aims to assess the potential of this condition and to explore ways to assertiveness in social pedagogical interventions for high sensitive children.

Keywords: own sensitivity, assertiveness, emotions, socio-pedagogical work, generation, education

Социалнопедагогическата работа е пряко свързана с човешката личност и житейските процеси, през които тя преминава. В социума личността често бива поставяна под шапката на групата...на общото. Обществото налага модели за функциониране, които често биват неприложими към различните. Процесът на глобализация извежда нуждата от адаптивност и динамично включване, но какво се случва с личността изпаднала в ситуация на криза? Когато говорим за социалнопедагогическа работа с лица в житейско неблагоприятие може да насочим и нашето внимание върху онази част от обществото, която води вътрешна битка със самия себе си, а именно свръхчувствителния човек!

Ако сведем вътрешно детерминирани процеси до три категории, а именно морален компас, ментален и емоционален резерв ще обобщим трите полета на развитие пред младата личност. Всеки от нас има определен ресурс от умения и знания, които надграждаме ежедневно. Но какво би се случило, ако един от тези три стълба на човешката същност бъде компрометиран от тревожност, страх и личностно колебание. Тези фактори са пряко обвързани със средата на живот и връзките в детството на един индивид. Общеизвестно е богатството на човешкият опит и разнообразието на чувства и емоции, които задвижват нашата същност. За повечето хора, именно те се явяват основен източник на информация за света, но ситуацията би била коренно различна, ако нашият мозък е така създаден, че да усеща по-силно и по-задълбочено измененията в настоящата действителност. За един свръхчувствителен човек, реалността е обвързана с много повече детайли и усещания и ако не се изведе механизъм за справяне с всички тези поглъщащи чувства, то млада личност би попаднала в ситуация на риск, както за нейното пълноценно включване в социума, така и за нейното детерминиране като пълноценна, автономна, способна на асертивност и самоконтрол личност.

Терминът „емоция“ произлиза от латинската дума „emoveo“, което означава вълнение, движи се. Емоциите се смятат за особена група психични процеси и състояния свързани с инстинктите, потребностите и мотивите на човека. Те отразяват значимостта на явленията върху жизнената дейност на личността и постоянно оказват влияние върху тази дейност. В човешкото преживяване емоциите изпълняват своеобразна функция на „гравитационно поле“, в което протичат процесите на възприемане, мислене, памет и т.н. При свръхчувствителните хора се откроява засилена емоционална функционалност, отговорна за засиленото възприемане и обработване на нова информация. В своето проучване Даниел Голман предлага един нов поглед върху света на чувствата. Той разглежда емоциите като „подтици към определено действие, мигновени команди за управление на живота, които еволюцията е инсталирала вътре в нас.“ (Голман, Д., 1995: 23). Според него

те са движещата сила на нашият стремеж към определена цел. За един свръхемоционален човек емоционалната ситуацията ще бъде едно напълно различно измерение. Той няма да бъде фокусиран върху крайният предмет, получен като резултат от направеното усилие, а ще бъде закотвен в малките детайли на породилата се ситуация. Ще отбележи настъпилите промени в средата, своето емоционално състояние и неизбежността на настоящия момент. В този ред на мисли се откроява съществена разликата в преживяванията на един свръхчувствителен човек и останалите хора. Това обуславя нуждата от интегриране на нов социалнопедагогически подход при работата с подобен тип клиенти. За да се осъществи пълноценен процес се изисква дълбоко разбиране на особеностите и възприятията на свръхчувствителната личност, в хода на подпомагащата дейност.

Темата за чувствителността заема важен дял в психологическата литература. В много от случаите бива свързвана с развитието на детето и неговата готовност или податливост към конкретни педагогически въздействия. В тези случаи чувствителността се свързва с възможността на детето да взаимодейства и създава връзки с ресурсите от заобикалящата го среда. Елейн Арън използва термина свръхчувствителен, за да опише група деца, чието функциониране е биологично определеното и модифицирано от сензорно-прогресивна чувствителност.

Свръхчувствителността, подобно на темперамента, е биологично предопределена черта, закодирана в нашата нервна система. Тя не е нещо, което придобиваме в своето социално обкръжение, макар да е пряко свързана със житейските преживявания на индивида. В своята дисертация, Билефелд Франциска Борис, извършва статистически анализ, за да установи същността на свръхчувствителността у хората. Тя открива, че тази свръхподбудимостта е категория и следователно хората се раждат с тази особеност. Базирайки се на нейното откритие можем да заявим, че темата за свръхчувствителността следва да има устойчива роля при социалнопедагогическата работа с лица изпаднали в ситуация на риск. Тяхното бъдещо благосъществуване е тясно свързано с навременната и качествена намеса на специалиста. В този ред на мисли е редно да разгълкуваме и особеностите на термина свръхчувствителност. Той не е свързан с интровертността или „невротизма“ (професионален жаргон за склонността към депресивни или тревожни състояния). Много свръхсензитивни хора водят пълноценен и щастлив живот, без да осъзнават измеренията на своята чувствителност, но това е строго индивидуално и е породено от дълбоко преживените щастливи моменти. Арън открива, че „свръхчувствителните хора с добро детство са в много по-изгодна позиция от нечувствителните..., защото в много по-голяма степен са се повлияли от благотворната среда, в която са израснали“ (Арън, И., 2013: 28).

В аспекта на социалнопедагогическата работа съществува разбирането, че рискът се проявява, когато средата на детето/лицето не разполага с достатъчно компенсаторни елементи, за да подкрепят излизането му от неблагоприятното. При свръхчувствителните деца възникналата ситуация ще протече много по-трудно и продължително, поради склонността на индивидите със повишена чувствителност да анализират и преповтарят преживяното. Това е подкрепено и от теорията на Илейн Арън. В своето проучване открива, че „свръхчувствителните хора, които са имали трудно детство, бяха по-склонни да изпаднат в депресии и да проявяват тревожност и срамежливост в сравнение с останалите хора с подобно детство“ (Арън, И., 2013: 12).

Това, което прави свръхчувствителните хора различни е именно тяхната уникална перцепция на заобикалящия ги свят. Вярвам, че за пълноценното изграждане на взаимоотношения и устойчивост при социалнопедагогическата работа е необходимо индивидуализирането на всеки един случай. Ето защо следва да разгледаме какво разделя свръхчувствителния човек, например от такъв с „нормално“ функциониращ емоционален резерв. Истината е, че високата подбудимост е инструмент, който може да ни служи в множество ситуации, стига да знаем как да го използваме правилно. За целта на тезата, нека си представим, че свръхчувствителният човек вижда света във всички възможни цветове. При него няма черно и бяло, всичко е пишно и наситено с детайли. Ако го изведем от неговото гравитационно поле на живот и го поставим, в една на пръв поглед подредена и опростена картина, то той временно ще промени начина си на съществуване. Но какво би се случило, когато си възвърне първоначалният модел на възприятие... той не би могъл да излезе от границите на собственото си възприятие. Поради тази причина свръхчувствителните хора, не се адаптират към начина на съществуване на „нечувствителните“, а създават свой механизъм за адаптиране към социума. Това е и най-богатият ресурс, с който разполагат. От гледна точка на социалнопедагогическата намеса е ключово да разберем, че свръхподбудимостта корелира с възможностите на личността за самореализация, а нашата роля е по-скоро насочваща в този процес. Всички свръхчувствителни хора споделят една обща черта, която ги отличава като особено адаптивни и прогресивни. В хода на своето изследване забелязах, че много от децата, които бихме определили като срамежливи и затворени, се дължат по еднотипен начин. Преди да преминат към действие, те спират, наблюдават и размишляват върху това, което са видели. Не скоростта на реакцията обаче ми направи впечатление, а това, че когато открият общи белези между настоящата и предходна ситуация, която вече са преживели и осмислили, те успяват много по-бързо от другите да реагират и да използват предоставената им възможност. Базирайки се на това и изследването на Илейн

Арън, може да заявим, че при свръхчувствителните хора се наблюдава дълбочина на преживяването. Следователно тази свръхподбудимост се изразява в това, че в сравнение с останалите хора, свръхчувствителното дете обръща повече внимание на подробностите и след това използва тези знания, за да проектира по-добре бъдещето. Ето защо ролята на социалния педагог е ключова при работа с такъв тип личности. Неговата задача се изразява в „заземяването“ на личността към настоящето и оказването на подкрепа при синтеза на информация.

Свръхчувствителността не е нова черта, а просто такава, която трудно бива забелязана с обичайните социалнопедагогически методи за наблюдение на човешкото поведение. Поради тази причина тя често бива етикирана като срамежливост, вглъбеност или интровертност. В резултат на тази отчужденост, много от децата с изострена чувствителност се борят с несигурността и раздразнението, пораждани от същата тази чувствителност. Ето защо е важно още от ранна детска възраст да прилагаме индивидуалния подход, с помощта на който да акцентираме върху промените в емоционалното поле на нашите деца. Когато говорим за свръхподбудимост се спираме на четири основни изменения, а именно: дълбочината на аналитичния процес, свръхстимулацията, емоционалната реактивност и чувствителността към фините промени.

В основата на свръхчувствителността е умението за по-обстойно извличане и анализиране на информацията. Тоест се наблюдава дълбочина на аналитичния процес. Свръхчувствителните хора разглеждат фактологията като мрежа от взаимосвързани данни и по този начин изграждат логическа връзка между своите лични преживявания, предишен опит и новият поток от сведения. Поради вродената си сензитивност, свръхчувствителната личност успява да бъде по-осъзната по отношение на всичко, което се случва в и извън нея. По този начин се постига непрекъснатата корелация между действителността и дълбокия вътрешен свят на индивида.

Умението да възприемаш заобикалящия те свят, е ключово за всеки един от нас, но при свръхчувствителните хора тази свръхстимулация е особено отчетлива. Хора, притежаващи тази черта възприемат всяка дребна подробност в даден обект. В свое проучване, немският учен Фридерик Герценберг сравнява поведението на чувствителните и нечувствителните субекти, като прилага модел подобен на коректурната проба на Бурдон за измерване на вниманието. Задачата, която им възлага е свързана с откриването на конкретен елемент/буква сред множество от случайно подбрани символи. След протичане на изследването Герценберг отбелязва следните особености: свръхчувствителните хора показват много по-високи резултати поради умението си да анализират информация, но са били много по-тревожни и стресирани в процеса на работа, в сравнение с нечувствителните. Това е така защото умът

им е ангажиран с всяка дребна подробност, които обаче няма връзка с успеха на поставената им задачата. Тоест те проявяват свръхподбудимост към стресовите фактори на средата.

Друга важна особеност на свръхчувствителните хора е тяхната повишена емоционална реактивност. Емоциите са основен източник на информация за вътрешното състояние на човека. Когато поставим тази реактивност под призмата на свръхчувствителността и съпровождащата я свръхподбудимост може да открием отчетлива емоционална интензивност към факторите на средата. Емоционалната реактивност на свръхчувствителните хора е комбинирана с високите им нива на емпатия. В своите проучвания, Бианка Асеведо, открива, че високото ниво на чувствителност е свързано с по-голяма активност в областите на мозъка, която отговаря за съзнанието, интеграцията на сетивната информация, емпатията и подготовката за действие в отговор на емоционално въздействащи социални стимули. Ето защо те са по-податливи към настроенятия на другите. Те по-лесно се дразнят или изнервят както от количеството, така и от качеството на заобикалящите ги стимули.

Четвъртата особеност, която сформира свръхчувствителността е именно чувствителността към фините промени. Съществува разбирането, че тази сензитивност се дължи на по-добре развити възприятия, което би изключило хората с увреден слух или зрение като част от свръхчувствителните хора. Чувствителността към фините детайли се определя като осъзнаване на подробности, деликатни звуци, докосване, мирис и други фини стимули. Чувствителността към фините детайли е характеристика, която силно чувствителните хора могат да използват в спорта, междуличностната комуникация и в училище. Тази черта им помага по-лесно да интерпретират очакванията, включително тези на своите учители.

В социалнопедагогически аспект, помагащия специалист играе ключова роля в подкрепата и интеграцията на свръхчувствителното дете. Индивидуалната работа със свръхчувствителното дете изисква от специалистите „...да могат да придвижат клиента и работните интервенции към подкрепа и промяна“ както и да „предполагат промени в съдържанието, нивото, по-тесен фокус и логиката на индивидуализация.“ (Dimitrova, Y, 2023). При работа с този тип клиенти е редно да знаем, че:

- Свръхчувствителните хора са перфекционисти и очакват много от себе си
- Предпочитат тиха работна атмосфера и обучение чрез индивидуална работа
- Не обичат да се изявяват пред група

- Поведението на свръхчувствителните деца в резултат на свръхстимулация може да бъде прието като ниска мотивация или дефицит на вниманието

- Новите и непознати ситуации карат свръхчувствителните деца да се чувстват неудобно

След като изведохме част от особеностите, които може да срещнем при работа с тази група клиенти е редно да разгледаме развитието на случай с дете, проявяващо признаци на свръхчувствителността.

Мариян е дете на 6 години, проявяващо всички аспекти на свръхчувствителността. Тази особеност прави процеса на работа с него особено деликатен. Базирайки се на държавната политика за закрила на непълнолетни лица, Мариян бива определен като дете в риск. Въпреки трудната житейска ситуация, която хвърля сянка върху неговото детство, опасността произлиза и от самият факт, че момчето преживява тежко тези събития. Именно свръхчувствителността, която при него е особено отчетлива налага нуждата от индивидуална работа, с помощта на която да се осигури подкрепяща среда. Мариян е здраво и енергично дете, което живее извън семейството. Той се развива в норма, но когато е на четири години отключва говорен дефект(заекване). Обикновено се наблюдава когато детето е много развълнувано или притеснено от дадена ситуация.

Момчето посещава детска градина, сръчно е и добре усвоява учебния материал. Проблем обаче е неговата избухливост и тревожност. Рядко успява да задържи вниманието си в група, не умее да си взаимодейства с другите деца, а при намеса на учителката изпада в истеричен плач, заеква... Всичко това е резултат от повишената сензорна стимулация, която нарушава неговия емоционален баланс. Редно е да уточним, че свръхчувствителността не е непременно пречка за ефикасността на учебният процес, но при интегрирането на тази особеност в педагогическите отношения със сигурност би повишила тяхната ефективност.

В емоционален план момчето е много реактивно. Той преживява всичко много по задълбочено и продължително. Това е в резултат на невъзможността му да отдели сега възникналата ситуация от нейното травматично възприемане. Много характерно за свръхчувствителните деца е именно вгъбеността им в конкретния проблем и невъзможността да се разграничат от него. Друга важна особеност за неговата чувствителност е липсата на контрол. Много често се е случвало, типично по детски, да направи нещо, за което би получил забележка или порицание. За всяко друго дете това би било нещо моментно, но при Мариян не е така. За него тази ситуация е силно разтърсваща и предизвиква бурна реакция на плач, крясъци или самоизключване. В такъв момент той показва нетърпимост и към самият себе си. Засилва се и тревожността и изблиците на гняв. Всичко това произтича от повишените сензитив-

ни възприятия и невъзможността да открие границите на собственото си съзнание. Ако трябва да обобщя, неговото емоционално състояние е най-голямото доказателство за свръхчувствителния модел на мислене „онези свръхчувствителни хора, които са имали трудно детство, още по-малко владеят реакциите си“ (Арън, И. 2013: 28).

При работата си с него открих колко силно се повлиява от стимулите на средата. Ако вземем в предвид и неговото тежко минало, Мариан може да бъде определен като дете в риск. Дългогодишното negliжиране от страна на родителите и неразбирането на поглъщащите чувства, с които се бори, са предизвикали у него силна тревожност, която бива подклаждана от моментите на свръхстимулация. При него се наблюдава и проявена хиперактивност, която е тясно свързана дълбочината на аналитичния процес, и свръхстимулацията. По-бързият мисловен процес провокира и хиперкинетичност. Ето защо е важно да познаваме и начините за справяне с кризите, които се проявяват в резултат на свръхстимулираща среда.

От съществена важност при работата със свръхчувствителното дете е да запазим спокойствие и да контролираме собствените си емоции. В моментите на криза нашите чувства може да послужат като гориво за тревожността. Способността да овладеем себе си ще помогне на детето да се справи със собствените си чувства. Това се дължи на принципа за огледалните неврони. Когато наблюдаваме нечий действия или изпитваме дадени емоции, тази група мозъчни неврони се активират по същия начин като в мозъка на човека, когото наблюдаваме. Благодарение на своята вродена емпатичност, свръхчувствителните хора ще доловят много по-лесно нашите емоции и по този начин може да използваме себе си като инструмент за справяне с възникналата социалнопедагогическа ситуация.

Друг важен елемент е извеждането на детето от средата на свръхстимулация. Имайки предвид склонността на свръхчувствителните хора да анализират даден момент, отново и отново, е важно да окажем намеса, прекъсвайки този процес. Когато работим със свръхчувствително дете и забележим, че шумът, светлините или дори тълпата започват да се превръщат в непреодолим дразнител за него, може да инициираме промяна на обстановката. Когато детето е разстроено или тревожно, промяната на средата е много добър инструмент за справяне с тези състояния.

Създаването на структурирана рутина също би оказало положителен ефект върху безпокойството на детето. За свръхчувствителните хора е важно да познават своето ежедневие, за да намалят неизвестните до минимум. Създаването на рутина, в която детето предварително ще знае какво се изисква от него и какво му предстои, ще му помогнат да се почувства по-уверено в себе си и положителния изход на събитията.

Базирайки се на всичко изказано до тук, може да заявим, че свръхчувствителността заема важно място в бъдещото социалнопедагогическата работа. В следствие на своята многопластова и сложна същност, тази група хора, често бива оставена в сянка. За да гарантираме актуалността на разработката, проведох тест, разработен от Илейн Арън, с помощта на който изследвах какъв процент от населението показва признаци на свръхчувствителност и дали спада към тази отделна категория хора. В негова се включиха общо 103 души. Тестът съдържа общо 23 въпроса и за целта на разработката го изготвих под формата на анкета. По този начин се гарантира неговата достъпност пред по-голям брой хора.

Целевата група, която участва в изследването, бе съставена предимно от жени. Процентите са следните: 85.4% са представители на женския пол и следователно 14.6% са мъжете. Друг важен компонент за изследваната група бе и възрастта на лицата. Наблюдава се вариация по отношение на годините. Най-голям процент са лицата между 20-30 години с 61.5%, след тях са 41-50 годишните с 9.4%. В проучването са се включили и равен брой лица на 15-19 години и такива на 31-40 години. Всяка от двете групи представлява 8.3% от общия брой изследвани личности. Най-малък е дялът на хората, спадащи към 51-64 години с 6.3%, лицата над 64 години, които са едва 3.1% както и тези под 15 години, които отново са с 3.1%. Вариацията от различни възрасти свидетелства, не само за обширния набор от изследвани лица, но и подкрепя идеята, че свръхчувствителността е черта, която може да открием във всяка възраст.

По отношение на нейната актуалност може да направим извода, че все повече хора ще показват и развиват своята свръхчувствителност. Тя е еволюционна черта, която помага на индивидите да се самосъхранят и оцелеят. Имайки предвид българската народопсихология, формирана в следствие на нашата история, не е изненада, че повече от половината изследвани лица, проявяват признаци на свръхчувствителност. Според изследването на Илейн Арън, едва 20-25% от хората в световен мащаб са с повишена чувствителност. В моето изследване резултатите са доста по-високи. След анализирането на отговорите използвах скалата за свръхчувствителност, която Арън създава. Резултатите са следните: 81.3% от лицата са свръхчувствителни, а едва 18.7% са под линията на чувствителността, тоест са с нормална емоционалност. Друг важен детайл, който подкрепя достоверността на теста е факта е, че едва 24% от лицата се намираха близо до прага на чувствителност, а всички останали показват среден или висок процент чувствителност към заобикалящите ги дразнители. Тази резултатност, доказва свръхчувствителността е актуален и всеобщ проблем пред социалната подкрепа в нашата страна.

С помощта на теста може да изведем и стимулите, които засягат най-голям процент от изследваните лица. По този начин ще очертаем и превантивните мерки, с помощта на които да ограничим контрола, който импулсите на средата оказват върху свръхчувствителния човек. 84.6% от изследваните посочват, че често улавят фините промени в обкръжението си. Това говори за засилена сензитивност по отношение на социалния кръг и обкръжението, в което се намират. Друга важна особеност за свръхчувствителните хора е, че те се дразнят, когато някой ги пришпорва да свършат твърде много неща наведнъж. 88.5% се припознават в този факт. Това е важна подробност, която може коренно да промени тяхното поведение към по-добро, ако бъде вземата под внимание. 77.4% от лицата споделят, че за тях най-важно е да организират живота си така, че да избягват ситуации, които могат да ги напрегнат или разстроят. От това се подразбира и високият процент на хора, посочили, че избягват да допускат грешки и се стремят към перфекционизъм- 79.8%.

Ако трябва да обобщя, бих казала, че свръхчувствителността е качество, което дава значително предимство поради свойството си да изостря сетивата. Тази особеност налага необходимостта от цялостно преосмисляне, както на образователните, така и на социалнопедагогическите стратегии за осигуряване на необходимата подкрепа.

ЛИТЕРАТУРА / LITERATURA

Арън, И. (2013). *Свръхчувствителните хора*. Изток- Запад// **Aaron, E. (2013).** *High sensitive people*. // **Aran, I. (2013).** *Svrahchuvstvitelnite hora*. Iztok- Zapad.

Голман, Д. (1995). *Емоционална интелигентност*. Изток-Запад// **Goleman, D. (1995).** *Emotional intelligence* // **Golman, D. (1995).** *Emotsionalna inteligentnost*. Iztok-Zapad

Воприес, Ф. (2012). *Do "The Highly Sensitive" exist? – A Taxometric Investigation of the Personality Construct Sensory-processing Sensitivity*. Dissertation, University of Bielefeld, Germany.

Dimitrova, Y. (2023), *The process of social and pedagogical work with individual clients*

Адрес за кореспонденция:

Ива Йорданова,
фак. № 2105010581,
Социална педагогика, III курс,
e-mail: iva_yordanova21@abv.bg

АЛТЕРНАТИВНИ ФОРМИ НА КОМУНИКАЦИЯ ПРИ НЕВЕРБАЛНИ ДЕЦА И УЧЕНИЦИ

Елена В. Григорова,
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Предучилищна педагогика
и логопедия, четвърти курс

Научен ръководител:
гл. ас. д-р Христина Фидосиева

Резюме: В настоящия доклад се представя значимостта от включването на алтернативни форми на комуникация при работа с невербални деца и ученици. Отразявайки идеята, че липсата на реч не би следвало да възпрепятства комуникацията, вниманието се насочва към необходимостта да се търсят точните начини за нейното осъществяване. В рамките на проведеното изследване се изготви ниско-технологично средство за комуникация – „Комуникативен албум“. Използването му в работата с невербални деца и ученици създаде предпоставки за значителни подобрение на техните комуникативни умения.

Ключови думи: комуникация, език, реч, невербални деца и ученици, алтернативни форми на комуникация

ALTERNATIVE FORMS OF COMMUNICATION FOR NON-VERBAL CHILDREN AND STUDENTS

Elena V. Grigorova
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo,
Pre-school Pedagogy and speech therapy

Scientific supervisor:
senior lecturer PhD Hristina Fidosieva

Abstract: This paper presents the importance of incorporating alternative forms of communication when working with non-verbal children and students. Reflecting the notion that lack of speech should not inhibit communication, attention is drawn to the need to seek the right ways of achieving it. Within the framework of the research conducted, a low-tech communication tool, the “Communication Album” was produced. Its use in the work with non-verbal children and students created prerequisites for significant improvement of their communication skills.

Keywords: communication, language, speech, non-verbal children and students, alternative forms of communication

ВЪВЕДЕНИЕ

Комуникацията е от съществено значение за правилното емоционално и социално развитие на хората. Част от нея се осъществява чрез вербален език, а друга – чрез невербален език. Счита се, че невербалната комуникация е много по-искрена и спонтанна от вербалната комуникация и в същото време ни дава много повече информация от думите, които използваме – тонът, интонацията, интензивността, жестовете.

Според Anderson & Shames, приблизително 55% от съобщенията, чрез които комуникираме, се осъществява чрез невербални форми комуникация, т.е. повече от половината от съобщението, което се предава, се извършва, без да се вербализира нито една дума (Anderson & Shames 2002). Останалата част от съобщението се предава чрез думи (7%) и паравербални аспекти (38%). Това означава, че когато комуникираме с някого, само малък процент от смисъла, който предаваме, е свързан с говоримия език и по-голямата част от информацията се предава чрез невербалните сигнали - жестове, тон на гласа, израз на лицето, поза на тялото, изражениена лицето и други (Фидосиева, 2023). Е. Хол пише, че за да бъде разбран един човек, наблюдателят трябва да има знание за природата на неговите системи за възприятие и как получената информация се оформя от културата на дадения индивид (Hall, E., 1990).

ПОСТАНОВКА НА ПРОБЛЕМА

По данни на UNICEF, ролята на невербалната комуникация в България е слабо изследвана, а цифрите говорят, че от общия брой деца и ученици с увреждания (32 000), 15 000 деца и ученици изпитват затруднения да общуват (UNICEF, 2020). Липсва официална статистика колко от тях са невербални.

Опитите за приобщаване на деца и ученици със специални образователни потребности, които са невербални, без да са осигурени необходимите средства за комуникация с тях, насочва към неефективност на процеса и сериозни предизвикателства при осигуряването на качествено обучение.

За невербалната комуникация

Научната литература предоставя различни дефиниции за комуникация, но акцент се поставя върху това, че тя е **„активен процес на обмен на информация и идеи между участниците в нея чрез езика“**

Терминът „комуникация“ е с латински произход. Глаголът *“communication”* (от англ. ез.) означава **споделяне, предаване, съобщаване**. Съществителното име *“communication”* е производно от глагола *“communico”*, който означава **обединявам, свързвам, споделям, пре-**

давам, съобщавам **информация** и **знание**, **общувам**, въвеждам. (G. Shames, N. Anderson, 2002).

В областта на хуманитарните науки „комуникацията“ се коментира основно в контекста на всекидневното функциониране на индивида и се смята, че тя подsigурява „**обмен на идеи, информация, чувства, настроения, нагласи и позиции между хората**“ (Anderson & Shames 2002).

За невербални средства за комуникация се приемат **паралингвистичните средства** - интонация, ударение, дикция, тембър и височина на тона, темпо-ритмични особености на речта, лицева експресия, поглед, жестове, допир, отстояние между партньорите.

Невербалните форми на комуникация отразяват желанието на детето да се включи в общуване и са важна стъпка към развитие на вербалната комуникация. Те не винаги са социално адекватни.

- **Плач** - отразява желанието на детето за споделяне на определена информация или получаването на нещо (материално или социално).

- **Викане, тръшкане** - отразява отказа на детето да направи, получи или участва в нещо, както и желанието да направи, получи или участва в нещо забранено.

- **Избутване, дърпане с ръка** - отразява желанието на детето да привлече внимание, да откаже или получи социален контакт

- **Манипулиране с ръката на възрастния** - отразява желанието на детето да получи помощ.

- **Водене на възрастния до обект, място** - отразява желанието на детето да поиска нещо, да сподели впечатления, да поиска помощ или взаимодействие.

- **Посочване с пръст или ръка** – отразява желанието на детето да поиска нещо, да сподели впечатления (Матанова, В., Тодорова, Ек., 2013).

Форми на комуникация при невербални деца и ученици

Можем да приемем, че в българската образователна система, основните групи състояния, които предполагат липса на развита реч са деца и ученици с множество увреждания, с церебрална парализа, със сензорни увреждания, с разстройство от аутистичния спектър, както и интелектуална недостатъчност.

Формите на комуникация, които се използват при невербални деца и ученици осигуряват възможност за общуване с тях, както и спомагат за тяхното емоционално и психическо развитие. Помощните средства и програми са разнообразни и могат да включват както конкретни такива, систематизирани за конкретно състояние, така и различни средства за допълваща и алтернативна комуникация (ДАК) –

картинни речници, табла със символи, устройства за синтезиране на говор и контрол с поглед.

ТЕАССН

Това е един от подходите, придобили особена популярност в света. ТЕАССН е програма, разработена в университета в Северна Каролина (САЩ) през 1972 г. от д-р Ерик Шоплер (Eric Schopler)

ТЕАССН структурирана методика, основана на убеждението, че “околната среда трябва да се приспособи към детето с аутизъм, а не то към нея” (Virués-Ortega, Arnold-Saritere и др. 2017). Чрез нея се развива подхода „структурирано обучение“ и специалистите придават голямо внимание на зрителната организация на пространството.

PECS

Системта PECS е разработен през 1984 г. от Lori Frost, и д-р Andrew Bondy. Системата бързо придобива популярност по света, благодарение на възможността за инициране на комуникация. PECS е форма на прогресивна и алтернативна комуникация, която използва картинки вместо думи, за да помогне на децата с аутизъм да общуват с околните. В първия етап се започва с обмен на прости икони, но бързо изгражда структура на изречение (Flippin, M., Reszka, S., & Watson, L. R., 2010).

Подходът на работа със системата PECS се основава на идеите на Приложния поведенчески анализ. Смята се, че е подходяща за всички възрастови групи и при различни комуникативни, когнитивни и физически затруднения, както и за работа в разнообразна среда – в дома, в училище, в центрове, в общността.

Система Макатон

Макатон е международно призната система за комуникация, използвана в повече от 40 страни по света. Създадена е да осигури средство за комуникация на индивиди, които имат сериозни нарушения в развитието на речта. Използва знаци (жестове) и символи, за да подпомогне комуникацията на хора с различни нарушения, сред които и деца, ученици и възрастни от аутистичен спектър на развитие (Makaton, 2014).

Изключително важно за практическата употреба на системата е нейното адаптиране за всеки конкретен език и всяко конкретно общество. Така например жестовете и символите, които стоят в основата на разработения във Великобритания модел, не биха били полезни в други държави. Въпреки наличието на универсални жестове, които могат да бъдат проследени при всяка националност, съществуват и множество специфики, които са отражение на конкретния език и изразяват

разнопосочни послания в зависимост от културните особености на комуникаторите.

Допълваща и алтернативна комуникация (ДАК)

Допълващата и алтернативна комуникация (ДАК) е област от клиничната практика, която използва различни средства за комуникация, които подпомагат или компенсират постоянни или временни комуникативни затруднения при хора със сериозни нарушения на експресивната комуникация (Христова и Гринберг, 2018). ДАК компенсира функционалните комуникативни нарушения и позволява на потребителите да комуникират, да учат да усвояват и да практикуват професии.

ДАК включва „методи на комуникация, които подпомагат или заместват писмената или говорима реч“ и се използват за хора със затруднения в говора, езика и комуникацията (Христова, Гринберг, 2018).

Нуждаещите се от ДАК са деца и възрастни с различни заболявания и състояния. Сред тях са деца с детска церебрална парализа (ДЦП), с нарушения от аутистичния спектър, синдром на Рет, мускулни дистрофии, нарушения в развитието, нарушения на интелектуалното развитие (интелектуална недостатъчност), синдром на Даун и др. (Христова и Гринберг, 2021)

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Целта на настоящето изследване е да се предостави възможност на деца и ученици с различни комуникативни потребности да обменят информация и идеи; както и да подкрепи и насърчи при включването им в дейности, реализирани в детската градина или училището.

Задачите на изследването са:

1. Анализ на научната литература по темата.
2. Подготвяне на инструментариум за изследването.
3. Провеждане на наблюдение и прилагане на избрания инструментариум.
4. Анализ на резултатите от изследването.

Участници в изследването са три невербални деца на възраст между 4 и 7 години, които се обучават в детска градина в областен град. Условно в анализа на резултатите от изследването са наричани Мила, Ива и Мартин. Използваните методи в изследването са теоретичен анализ, наблюдение, беседа и емпиричен метод.

Етапите на провеждане на изследването са пет, реализирани в периода декември 2023 година – май 2024 година:

1. Първи етап: Избор на деца и ученици; запознаване с литература по темата – ноември и декември 2023 г.
2. Втори етап: Изготвяне на инструмент – „Комуникативен албум“ – януари 2024 г.

3. Трети етап: Прилагане на инструментариума - февруари – април 2024 г.

4. Четвърти етап: Анализ и представяне на резултатите – май 2024 г.

Използваните инструменти в изследването са „Методика за оценка на индивидуалните потребности на деца и ученици с множество увреждания“ (Радулов, Цветкова - Арсова, Балканска, 2015) и авторски подготвен за целите на настоящето изследване „Комуникативен албум“.

„Комуникативен албум“ е средство на алтернативна комуникация, която с помощта на картинки/изображения, позволява на дете или ученик с малки или никакви комуникационни способности да общува с околните и помага да развият вербален език. Албумът е изпълнен като нискотехнологично средство и неговата цел е да се предостави възможност на деца и ученици с различни комуникативни потребности да обменят информация и идеи, инициране на комуникация, споделено внимание. Съдържа над 200 от най-често срещаните изображения, от които се нуждаем, за да помогнем на ученик или дете да общуват и са обединени в няколко области - умение за обобщаване на няколко предмета към една тематична група; разбиране на: съществителни имена; действия, признаци, различни форми на словоизменение (логико-граматически конструкти), умалителни форми на съществителни имена, думи с противоположно значение, пространствени предлози; диференциране на: форми за единствено и множествено число на глаголите, смисъла на глаголите с различн представки; разбиране на отделни изречения, разбиране на сложни изречения по сюжетна картина и свързан текст; фонологична компетентност: груби/фини диференцировки (Методика за оценка на индивидуалните потребности на деца и ученици с множество увреждания/ Вл. Радулов, М. Цветкова - Арсова, Н. Балканска, 2015).

Снимка 1. „Комуникативен албум“

РЕЗУЛТАТИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Мила

Мила с радост и интерес приема дейностите с нискотехнологичното средство за общуване - „Комуникативен албум“. С проведените дейности на различна тематика се постигнаха значителните постижения на комуникацията и езиковата сфера и се наблюдава значително повишаване на мотивацията на детето за участие в предлаганите дейности.

Мила добре се ориентира в смисъла на отделни категории думи. Започна да обобщава картинки с изображения на предмети, които в първите дейности я затрудняваха. Любимите ѝ категории са: „Играчки“; „Дрехи“; „Животни“, „Мебели“. Разбира по-голяма част от думите, свързани с ежедневието и с интересите му, едно и много, както и думи, назоваващи характеристики на предметите (форма, големина, цвят; материал, вкус, текстура и т.н.). Постепенно овладя извесните трудности при разпознаването на предлозите, изразяващи се в чести колебания и грешно посочване на картинките с изображение на предмети онагледяващи предлози - „над“ и под“. Разбира логико-граматически конструкции.

Мила постигна значителни постижения за кратък период от време. Като от анализа на резултати, се установи повишаване на всички нива на базови комуникационни умения - **импресивна реч** от 40% (преди работа с „Комуникативен албум“) до над 80% (след проведените дейности). Като най - голямото и постижение е силното желание да се включи в общуването с околните, което е една важна стъпка към развитие и на вербалната комуникация.

Ива

Още от самото начало **Ива** с интерес приема дейностите с нискотехнологичното средство за общуване - „Комуникативен албум“, което същевременно отразява и силното и желание да се включи в самото общуване.

Разбира значението на думите, което се реализира с предварително подготвен за целта картинен материал, разпознава отделни групи и категории: „Превозни средства“; „Храни/Напитки“; „Животни“ и други. По инструкция Ива посочва и поставя на „комуникативната лента“ обект, което означава, че разбира думите за предметите.

Диференцира смисъла на глаголите с различни представки, справя се при посочване на действия с изображения. Разбира сложни изречения по сюжетни картини.

Ива постигна значителни постижения за кратък период от време. Увеличи думите в речника си. Започна да генерира и да произнася собствени фрази и изречения. Като от анализ от резултати, се установи повишаване на всички нива на базови комуникационни умения - импресивна реч от 50% (в начален етап) до над 80% (в заключителен етап).

Снимка 2. „Дейности с децата - Импресивна реч“.

Мартин

Мартин демонстрира високи постижения на когнитивните функции, които стоят в основата на развитието на езика и речта.

С насочващи въпроси се спарвя с посочване на някоя от категориите картинки с изображения при тяхното. От картинните стимули разбира думи, назоваващи характеристики на предметите (форма, големина, материал, вкус, текстура и т.н.). Не изпитва затруднение при посочване на картинки с изображения на предметите и техните функции, на емоциите. Познава добре постъпките за правилно поведение, като ги посочва - „правилно/неправилно“.

Мартин също постигна значителни постижения за кратък период от време. Увеличи думите в речника си. Започна да генерира и да произнася собствени фрази и изречения. Като от анализ от резултати, се установи повишаване на всички нива на базови комуникационни умения - импресивна реч от 55% (начален етап) до над 80% (заклучителен етап).

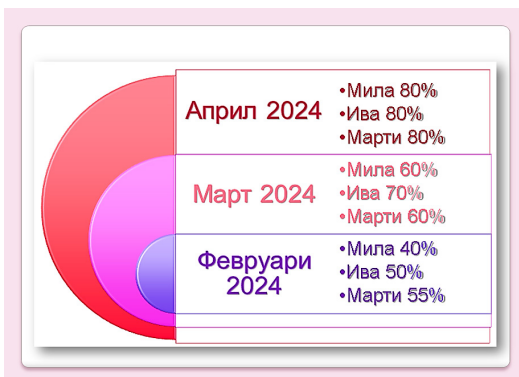

Схема 1. Сравнителен анализ на общиците резултати по месеци

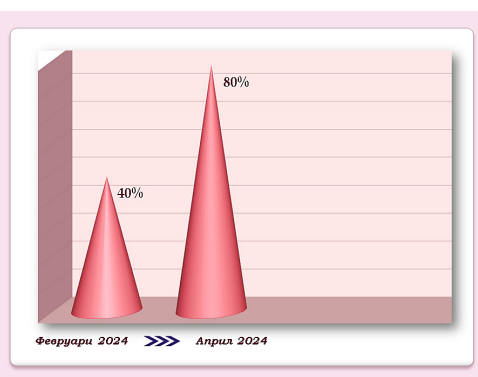

Схема 2. Сравнителен анализ на общиците резултати в началото и в края на дейността

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Положителните резултати от проведеното изследване категорични потвърждават значимостта на включването на алтернативни форми на комуникация при невербални деца и ученици.

Чрез изготвянето и прилагането на практика алтернативно средство за комуникация „Комуникативен албум“ се предостави възможност за деца и ученици с различни комуникативни потребности да обменят информация и идеи със специалиста. Повишената мотивация на всички участници в изследването потвърждава, че се насърчава тяхното включване в дейности, които се реализират в образователната институция, в която се обучават.

ЛИТЕРАТУРА //LITERATURA

Матанова, В., Тодорова, Ек. (2013) Ръководство за прилагане на методика за оценка на образователните потребности на децата и учениците, проект „Включващо обучение“ // Matanova, V., Todorova, Ek. (2013) *Rakovodstvo za prilagane na metodika za otsenka na obrazovatelните потребности na detsata i uchenitsite, projekt „Vklyuchvashto obuchenie“*

Радулов, Вл., Цветкова-Арсова, М., Балканска, Н. (2015) Методика за оценяване на деца и ученици с множество увреждания, МОН // Radulov, Vl., Tsvetkova-Arsova, M., Balkanska, N. (2015) *Metodika za otsenyavane na detsa i uchenitsi s mnozhestvo uvrezhdaniya, MON*

Фидосиева, Хр. (2023) Комуникация с дете с увреждане: взаимодействие с кауза В: Сборник с доклади от годишна научна конференция тема „Педагогическото образование – традиции и съвременност“, Педагогически факултет на ВТУ “Св. св. Кирил и Методий”, 17-18 ноември 2023 г., с. 255-263 // Fidosieva, Hr. (2023) *Komunikatsiya s dete s uvrezhdane: vzaimodeystvie s kauza V: Sbornik s dokladi ot godishna nauchna konferentsiya tema „Pedagogicheskoto obrazovanie –*

traditsii i savremennost“, Pedagogicheski fakultet na VTU “Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 17-18 noemvri 2023 g., s. 255-263

Христова, Е., Гринберг, М. (2018) Помагачи технологии за контрол с поглед за деца с тежки физически увреждания, Сборник с доклади от международна научна конференция „Нови технологии в диагностиката и терапията на нарушения в развитието“ // // Hristova, E., Grinberg, M. (2018) Pomagashti tehnologii za kontrol s pogled za detsa s tezhki fizicheski uvrezhdania, Sbornik s dokladi ot mezhdunarodna nauchna konferentsia „Novi tehnologii v diagnostikata i terapiyata na narushenia v razvitiето

Христова, Е. & Гринберг, М. (2021) Обучение на деца и младежи с нарушения на говора и фината моторика с използване на система за допълваща и алтернативна комуникация с контрол с поглед: Методика и учебителна програма. Фондация „АСИСТ – Помагачи технологии“. ISBN 978-619-91980-1-8 // Hristova, E. & Grinberg, M. (2021). Obuchenie na detsa i mladezhi s narusheniya na govora i finata motorika s izpolzване na sistema za dopalvashta i alternativna komunikatsiya s kontrol s pogled: Metodika i obuchitelna programa. Fondatsiya „ASIST – Pomagashti tehnologii“. ISBN 978-619-91980-1-8

Anderson & G. Shames (2002) Human communication disorders: An introduction. Boston, MA: Allyn & Bacon, 2002, p.436-470

Flippin, M., Reszka, S., & Watson, L. R. (2010) Effectiveness of the Picture Exchange Communication System (PECS) on communication and speech for children with autism spectrum disorders: A meta-analysis.

Hall, E. T. (1990) Unstated Features of the Cultural Context of Learning. The Educational Forum, 54(1), 21–34. <https://doi.org/10.1080/00131728909335514>

Virués-Ortega, J., Arnold-Saritepe, A., Hird, C., Phillips, K. (2017) The TEACCH Program for People with Autism: Elements, Outcomes, and Comparison with Competing Models. In: Matson, J. (eds) Handbook of Treatments for Autism Spectrum Disorder . Autism and Child Psychopathology Series. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-61738-1_23

UNICEF (2020) Въпроси и отговори за кампанията в подкрепа на невербалните деца, <https://www.unicef.org/bulgaria/истории/въпроси-и-отговори-за-кампанията-в-подкрепа-на-невербалните-деца>, посетено на 24 април 2024 г. // UNICEF (2020) Vaprosi i otgovori za kampaniyata v podkrepa na neverbalnite detsa, <https://www.unicef.org/bulgaria/istorii/vaprosi-i-otgovori-za-kampaniyata-v-podkrepa-na-neverbalnite-detsa>, poseteno na 24 april 2024 g.

Адрес за кореспонденция:

Елена Григорова, фак. № 2005010471,
Предучилищна педагогика и логопедия, IV курс,
grigorova_1973@abv.bg

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ УНИВЕРСАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ДЕЙСТВИЙ УЧАЩИХСЯ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Зайналова Лариса Арабшаховна,
аспирантка, 2 год обучения

Научный руководитель:
доцент, к.п.н., Недюрмагомедов Георгий Гаджимирзоевич

Резюме: статията разглежда особеностите на формирането и развитието на когнитивните универсални учебни дейности (УУД) в началното училище. Разкриват се особеностите на когнитивните универсални образователни действия и педагогическите условия за тяхното ефективно формиране в процеса на образователната дейност в уроците в началното училище.

Ключови думи: универсални учебни дейности (УУД), когнитивни универсални образователни дейности, основно училище.

DEVELOPMENT OF COGNITIVE UNIVERSAL LEARNING ACTIONS OF BASIC SCHOOL STUDENTS DURING THE TRAINING PROCESS

Abstract: The article discusses the features of the formation and development of cognitive universal learning activities (UAL) in primary school. The features of cognitive universal educational actions and the pedagogical conditions for their effective formation in the process of educational activities in primary school lessons are revealed.

Keywords: universal learning activities (UAL), cognitive universal educational activities, basic school.

Актуальность проблемы повышения эффективности развития универсальных учебных действий объясняется тем, что в современной дидактике ключевым аспектом обучения является формирование способа действий, реализуемого через умения, а это может быть сделано только в процессе деятельности. В модели «Программы развития универсальных учебных действий» Асмолов А.Г., Бурменская Г.В. и другие, понятие «универсальные учебные действия» (УУД) рассматривает, как «обобщенные действия, порождающие широкую ориентацию учащихся в различных предметных областях познания и мотивацию к обучению» (Асмолов А.Г., Бурменская Г.В., 2010: 7) [1].

«Универсальные учебные действия» – это система действий учащихся, обеспечивающих способность к самосовершенствованию и са-

моразвитию, самостоятельному усвоению знаний, умений и навыков (включая самостоятельную организацию «учебной деятельности»). Универсальность учебных действий объясняется тем, что они носят метапредметный характер; обеспечивают преемственность ступеней образовательного процесса; обеспечивают целостность общекультурного, личностного и познавательного развития и саморазвития личности; служат основой достижения образовательных результатов. В составе «универсальных учебных действий» выделяют четыре блока: личностный, регулятивный, коммуникативный и познавательный.

Под *познавательными* «универсальными учебными действиями» мы понимаем действия, обеспечивающие процесс познания, творческого умственного процесса получения и обновления знаний.

Основная часть. Согласно концепции Леднева В.С. структура «содержания образования» определяется двумя факторами: структурой изучаемой области действительности и структурой деятельности. Анализ учебников основной школы показывает, что методические системы обучения строятся в основном с учетом первого фактора, при этом основным фактором отражения изучаемой области действительности в содержании школьной дисциплины, традиционно выступают - знания. На основе «знаниевой парадигмы» разработаны учебные программы, учебники и другие дидактические материалы. Считается, что в ходе усвоения «системы знаний» (важным компонентом при этом выступает совокупность основных понятий) соответствующего предмета, у учащихся основной школы формируются необходимые «умения» и «навыки».

Используемые методики не соответствует основным принципам «теории деятельности» (а также целям, задачам и образовательным результатам), что требует формирования у учащихся основной школы - наиболее общих знаний и способов действий (необходим переход от способа получения информации к способу, связанному с продуктивными методами познания).

Считается, что в основной школе, у учащихся эффективно развиваются познавательные «универсальные учебные действия». Учитывая, что УУД - обобщенные действия, открывающие возможность ориентации учащихся в различных предметных областях, и в строении учебной деятельности (включая осознание учащимися ее целевой направленности, ценностно-смысловых и операциональных характеристик), *познавательные УУД* - это избирательная направленность личности ученика на процесс познания (избирательный характер выражен в той или иной предметной области знаний). «Познавательные УУД» включают:

– *общеучебные*: самостоятельный выбор и постановка познавательной цели; исследование и отбор необходимой информации, в том числе с использованием средств вычислительной техники; символические

действия, моделирующие преобразование объекта в модель, с целью определения общих закономерностей, определяющих предметную область; умение структурировать знания; выбор наиболее эффективных способов действия; понимание смыслового чтения как цели чтения и выбор темы чтения; адекватное понимание и оценка языка СМИ; умение адекватно детализировать, лаконично, избирательно передавать содержание текста и др. (Бухвалов В.А., 2001: 15) [2];

– *логические учебные действия*: анализ объектов с целью выявления признаков (основных, неосновных); синтез как полное составление частей; выделение оснований и критериев для сравнения, классификации объектов; подведение понятий, вывод следствий; установление причинно-следственных связей, построение логической цепочки; гипотезы и их обоснование (Вяткина М.Н., Никонова Н.В., 2014: 20) [3];

– *постановку и решение проблемы*: коммуникативные действия обеспечивают социальную компетентность, умение слушать и вступать в диалог, выстраивать плодотворное взаимодействие и сотрудничество со сверстниками и взрослыми (определенные цели, функции участников, способы мышления); постановка вопросов сотрудничества в исследованиях и сборе информации; разрешение конфликтов (выявление проблем, оценка альтернативных методов разрешения конфликтов, принятие и реализация решений и др.); умение выражать свои мысли с точностью в соответствии с задачами и условиями общения; владение формами речевого диалога (Галанов А.Б., 2013: 22) [4].

Развитие «познавательных УУД» осуществляется в рамках возрастного развития личностной и познавательной сфер (развивается положительное отношение к учению) учащегося. «Познавательные УУД» формируются в процессе обучения через предметное содержание деятельности (в контексте разных учебных предметов) и отношения между участниками учебного процесса. Этому способствует использование - фактора новизны знаний, элементов проблемности в обучении, привлечение данных о современных достижениях науки и техники, показ общественной и личностной значимости знаний, умений и навыков, организация самостоятельных работ творческого характера и т.д.

Специалисты отмечают, что жесткой градации по формированию определенного вида УУД в процессе изучения конкретного школьного предмета не может быть, однако, перенос акцентов возможен. Например, в одних темах может уделяться больше внимания формированию одних видов УУД, а в других темах – формированию других УУД. Однако содержание школьного предмета должно быть выстроено так, чтобы одним из планируемых результатов изучения различных тем стало бы формирование всех видов универсальных учебных действий (и в том числе – познавательных).

Основную роль в развитии познавательных учебных действий на уроках русского языка играет содержание учебного материала, комплекс заданий, работа с которыми позволяет выявить новую информацию, с другой точки зрения взглянуть на уже известное, обогатить словарный запас учащихся. Анализируя текст, школьники выполняют логические операции анализа, синтеза, сравнения, сопоставления, выявляют причинно-следственные связи и отношения; при разборе языковых единиц с точки зрения правописания, построения, морфологических и синтаксических особенностей они используют приемы замещения, моделирования, преобразования модели и т.п.

Если языковая грамотность в первую очередь формируется на уроках русского языка, то логическая грамотность – в процессе изучения математики. Можно отметить, что предметы естественнонаучного цикла (биология, экология, химия, физика и др.), позволяют целенаправленно формировать «логические универсальные действия» и открывают возможности их систематического использования в различных предметных дисциплинах; учебные предметы гуманитарного цикла (русский и иностранные языки, литература и др.) наиболее эффективны для формирования универсального действия этического оценивания. На уроках математики, биологии, экологии и др. универсальным учебным действием может служить познавательное действие (объединяющее логическое и знаково-символическое действия), определяющее умение школьника выделять тип задачи и способ ее решения.

Эффективными технологиями формирования познавательных УУД на уроках русского языка в основной школе являются:

– технология личностно-ориентированного подхода (опора на индивидуальные особенности развития каждого ученика; процесс обучения строится на индивидуальной или групповой работе; используется система деления класса на разноуровневые группы (для каждой группы подготавливают задания разного уровня сложности при изучении любых тем); диалоговая и групповая формы обучения (групповая работа развивает пунктуационную зоркость учащихся, их внимание к использованию изучаемых языковых единиц в речи и др.); «метод проектов», например для проверки знаний и т.д.) (Бондаревская Е.В., Унт Н.Э., Якиманская И.С. и др.);

– технология игрового подхода (вызывает учебную мотивацию, позволяет сделать интересными работу учащихся на творческо-поисковом уровне, делает положительно эмоционально-окрашенной монотонную учебную деятельность по запоминанию, повторению, закреплению или усвоению информации; способствует использованию знаний в новой ситуации; воспитывает культуру общения и вызывает у учащихся готовность и желание играть и общаться);

– технология проблемного обучения (предполагает формирование новых знаний и умений путем создания проблемных ситуаций; развитие познавательных и творческих способностей; нахождение нескольких способов решения задания; формирование учебных навыков работы и коммуникативных навыков; решение готовых нестандартных заданий; составление заданий и их выполнение; логический и языковой анализ текста; написание объемных сочинений-рассуждений и др.).

Результатом формирования на уроках в основной школе «познавательных УУД» будут умения:

- осознанно владеть общим приемом решения задач;
- осуществлять поиск необходимой информации;
- использовать знаково-символические средства, в том числе модели и схемы;
- ориентироваться на разнообразие способов решения задач;
- выделять существенную информацию из текстов разных видов;
- осуществлять анализ объектов с выделением существенных признаков;
- осуществлять синтез как составление целого из частей;
- осуществлять сравнение и классификацию по заданным критериям;
- устанавливать причинно-следственные связи;
- строить рассуждения об объекте, его свойствах и связях;
- владеть общим приемом решения учебных задач;
- создавать модели и схемы для решения задач;
- осуществлять выбор эффективных способов решения образовательных задач в зависимости от конкретных условий.

При планировании каждого конкретного урока в основной школе необходимо учитывать, на каком этапе урока нужно так организовать деятельность учащихся, чтобы достичь максимального результата по формированию познавательных УУД.

К основным критериям сформированности познавательных УУД относятся:

- способность формулировать гипотезы о связях объектов и явлений и закономерностях протекания процессов; строить план проверки гипотез и адекватно его реализовывать;
- умение строить логическое доказательство; устанавливать логические связи (включения, конъюнкции, – тождественности, дизъюнкции и т.д.) между операциями;
- овладение способами и приемами поиска и нахождения разнообразных соединений (перестановок, сочетаний и размещений) данных или заданных частей и элементов в соответствии с целью и задачами.

Анализ работ различных исследователей и наша учебно-воспитательная деятельность в основной школе, позволяет определить ряд эф-

фактивных педагогических условий развития «познавательных УУД» учащихся основной школы в процессе обучения:

- использование в процессе развития познавательных УУД, учащихся основной школы – активных форм и методов обучения, основанных на системно-деятельностном подходе;

- развитие познавательных УУД учащихся на основе учебно-методического комплекта в соответствии с требованиями ФГОС ООО (2021);

- осуществление программы развития познавательных УУД у учащихся основной школы, реализующей организационные и методические направления работы по достижению предметных и метапредметных результатов образования;

- реализация единой формы получения знаний в течение учебного года (применение индивидуально-группового обучения на уроках);

- систематическое использование технологий личностно-ориентированного, игрового и проблемного обучения;

- использование информационно-коммуникационных технологий на уроках.

Заключение и выводы. В образовательной практике основной школы происходит переход от обучения как преподнесения учителем учащимся системы знаний, к активному решению проблем с целью выработки определенных решений; от освоения отдельных учебных предметов к межпредметному изучению; к сотрудничеству учащихся и учителя в ходе овладения знаниями, и к активному участию последних в выборе содержания и методов обучения. Перед образованием ставится задача по самостоятельному успешному усвоению учащимися новых знаний, умений и компетенций, включая умение учиться. Наибольшее значение в современном образовательном процессе является формирование познавательных УУД, которые можно осуществить при выше указанных педагогических условиях.

ЛИТЕРАТУРА // LITERATURA

1. **Асмолов А. Г., Бурменская Г.В. и др.** (2010). Формирование универсальных учебных действий в ФГОС основной школе: от действия к мысли. Система заданий: пособие для учителя / под ред. А. Г. Асмолова. - М.: Просвещение, 2010. - 159 с.

2. **Бухвалов В. А.**(2001). Общая методика развивающего образования (с применением ТРИЗ). – Рига: «Эксперимент», 2001. - 96 с.

3. **Вяткина М.Н., Никонова Н.В.** (2014). Управление формированием универсальных учебных действий в общеобразовательном учреждении. // Инновационные проекты и программы в образовании. 2014. № 1. - С. 19-28.

4. **Галанов А.Б. (2013).** Исследовательская деятельность школьников как условие самореализации одаренных детей. // Муниципальное образование: инновации и эксперимент 2013. № 4. -С. 20-24.

Адресите за корреспонденция:
Зайналова Лариса Арабшаховна,
mgeorg@mail.ru

Научный руководитель:
доцент, к.п.н., Недюрмагомедов Георгий Гаджимирзоевич,
mgeorg@mail.ru

**ПОЛЗИ ОТ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО МЕЖДУ ДЕТСКА ГРАДИНА,
СЕМЕЙСТВОТО И ДРУГИТЕ ИНСТИТУЦИИ В МАЛКОТО
НАСЕЛЕНО МЯСТО – ИЗСЛЕДВАНЕ НА ОПИТА
НА С. БРЯГОВИЦА**

Пенка Г. Пейкова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Педагогически факултет,
специалност „Управление на образованието“, II семестър

Научен ръководител:
гл. ас. д-р Маргарита Калейнска

Резюме (на български език): Настоящото есе представя опита на с. Бряговица по отношение взаимодействието между детска градина, семейство и другите институции в контекста на спецификите на малкото населено място и прави анализ на ползи от него.

Ключови думи: село, междунституционално взаимодействие, детска градина

**BENEFITS OF THE INTERACTION BETWEEN KINDERGARTEN,
FAMILY AND OTHER INSTITUTIONS IN A SMALL SETTLEMENT –
A STUDY OF THE EXPERIENCE OF A VILLAGE. BRIAGOVITSA**

Penka G. Peykova
“St. Cyril and st. Methodius” University of Veliko Tarnovo,
Education management

Scientific supervisor:
senior lecturer PhD Margarita Kaleynska

Abstract: This essay presents the experience of Sr. Briagovitsa in terms of interaction between kindergarten, family and other institutions in the context of the specifics of the small settlement and analyzes its benefits.

Keywords: interinstitutional interaction, kindergarten, village

Образованието е в сърцето на личното и обществено развитие. Неговата мисия е да осигури на всеки човек възможност да успее да развие напълно своите таланти и да реализира своя съзидателен потенциал. Новата парадигма във възпитанието поставя детето в центъра на

педагогическия процес. Детето се приема за най-висша ценност и неговото право на пълноценно развитие и саморазвитие е неприкосновено.

Детската градина е първата социална институция, първата образователна институция, с която деца-родители влизат в контакт с екипите от институциите извън детската градина и където започва педагогическо образование в релацията детска градина-дете-родител-пенсионерски клубове-читалища. Чрез различните форми на партньорство и взаимодействието, между деца, родители и институции в населеното място в детската градина се създават условия, за възпитание, социализация, обучение, на децата, както и за формиране на положително отношение към местното творчество.

В книгата „Модел на педагогическото взаимодействие „семејство – детска градина“ Д. Гюров класифицира формите на сътрудничество като традиционни и нетрадиционни. Традиционните форми са разделени на индивидуални (посещения по домовете, беседи, консултации, кореспонденция и др.); групови (беседи, дискусии, практикуми, семинари, училища за родители и др.) и колективни (родителски срещи, родителски събрания, лектории, открити дни и ситуации в детската градина, празници, развлечения, екскурзии). Към нетрадиционните форми се причисляват „споразумение между семејството и педагогическия екип“, „стая на семејството“, различни игри, кръгла маса, проекти и програми и други. Разграничават се още следните форми:

– Според регулярното им осъществяване:

❖ Ежедневни – срещи като елемент от дневния режим, телефонни обаждания, консултации, информационни табла, затворени фейсбук групи и др.

❖ Периодични – сайт на детската градина, родителски срещи, лектории, дискусии, практикуми и тренинги и др.

❖ Годишни – конференции, родителски събрания, юбилеи и др.

– Според администрирането им:

❖ Инициирани от родителите – индивидуални срещи, консултации, базари, съвместни мероприятия

❖ Инициирани от учителите – родителски срещи, празници, дни на отворените врати, съвместни инициативи

❖ Организираны с оглед на нормативните изисквания – като елементи от годишния план на детската градина, заседания на обществения съвет, заседания на родителското настоятелство

Основната цел на видовете форми според автора се състои в установяване на доверителни взаимоотношения в процеса на сътрудничество, взаимна обмяна на информация и определяне на обща педагогическа стратегия спрямо децата. Друга основна цел е обогатяване на представите на родителите относно образователния процес в детската градина; провокиране активност към подкрепа на работата в образова-

телните институции; промяна във възпитателните ориентации и практическата им реализация.

Един такъв пример е група „Дядовата ръкавичка“, филиал към ДГ „А.Каралийчев“ в нашето малко селце Бряговица. Тук ние полагаме общи усилия за сплотяване на детската градина с екипите от местните институции. С децата и родителите активно взаимодействаме с местното читалище „Самообразование“ и пенсионерски клуб „Росна китка“, като през годините заедно отбелязваме празници, като Бабинден, Лазаров ден, Гергьовден, Денят на народните будители, Походът на книгата и много други. По този начин ние искаме да вдъхнем вяра на нашите предци, че децата могат да бъдат техни достойни наследници и да вървят по стъпките на доброто развивайки местните традиции и обичаи.

Изображение 1: Снимки от цитираните инициативи

На база представеното теоретично изследване на литература и разгледания случай на група „Дядовата ръкавичка“, филиал към ДГ „А. Каралийчев“ в нашето малко селце Бряговица, могат да бъдат очертани няколко ползи от взаимодействието между детската градина, семейството и другите институции в малките населени места.

Ползите през годините, които сме извлекли и продължаваме да извличаме от тези съвместни действия обогатяват и развиват условията за живот в малките населени места. Чрез това взаимодействие ние провокираме интереса у родителите към ефективно възпитателно влияние. Обогатяваме техния мироглед и представите им за образо-

вателния процес в детската градина. Провокираме тяхната активност към подкрепа. Правейки родителите наши партньори, допринасяме децата да растат по-щастливи и спокойни. Също така изграждаме едно добронамерено отношение между различните видове институции в малкото населено място.

Разгледаните форми на партньорство, както и други не спомена-ти, но срещани в практиката, имат за цел да се засили диалога, да се акцентира върху процеса на сътрудничество и доверие, да се повиши родителската компетентност и съпричастност към процесите и дейностите в детската градина, децата да получат повече възможности за изява и подкрепа. Комбинирането им в ежедневието е добър вариант, като предпоставка за активна комуникация и взаимопомощ. С всяка изминала година на съвместна работа, ние доказваме, че малките населени места в България ще преобладават.

ЛИТЕРАТУРА / LITERATURA

Гюров, Д. (2009) *Модели на педагогическото взаимодействие, семейство – детска градина*. София: Просвета // **Gyurov, D. (2009)** *Modeli na pedagogicheskoto vzaimodeystvie, semeystvo – detska gradina*. Sofia: Prosveta

Адрес за кореспонденция:

Пенка Гошева Пейкова, фак. № 2405014291,
Управление на образованието, втори семестър,
e-mail: pecka_21@abv.bg

СЕНЗОРНАТА ИСТОРИЯ – ПОРТАЛ КЪМ СВЕТА ЧРЕЗ СЕТИВАТА

Мариета А. Маринова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
Начална училищна педагогика и специална педагогика, III курс

Научен ръководител:
гл. ас. д-р Кристина Тодорова

Резюме: Настоящият доклад изследва сензорната история като метод и инструмент за подобряване на сензорната интеграция. За целта е направено теоретико - емпирично изследване. Като предмет на изследването е разработена сензорна история на тема „Житената питка, която е представена в три от базовите институции за практическо обучение на студенти в гр. Велико Търново – ЦСОП „Св. Теодосий Търновски“, Общностен център за деца и семейства и ЦСРИ за деца и младежи с увреждания. Методите и формите, които са използвани за създаването на сензорната история, включват разнообразни техники и подходи за ангажиране на всички сетива. Като заключение сензорната история допринесе за социалното и емоционалното взаимодействие между децата, които проявиха активност и желание за участие.

Ключови думи: сензорна интеграция, сензорна интегративна дисфункция, развитие, сетивна симулация.

THE SENSORY STORY – A PORTAL TO THE WORLD THROUGH THE SENSES

Marieta A. Marinova
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo,
Primary School Education and Special Education

Scientific supervisor: senior lecturer PhD Kristina Todorova

Abstract: This paper explores sensory history as a method and tool for improving sensory integration. The goal is to test a new method to improve sensory integration. For this purpose, a theoretical-empirical study has been done. As a subject of the study, a sensory story was developed on the topic „The wheat bread“, which was presented in three of our centers - Veliko Tarnovo - CSES „St. Theodosii Tarnovski“, Community Center for Children and Families and CSRI for Children and Youth with Disabilities. The methods and forms that were used to create the sensory story included a variety of techniques and approaches to engage all the senses. In conclusion, the sensory story contributed to the social and emotional interaction between the children, who showed activity and willingness to participate.

Keywords: sensory integration, sensory intergration dysfunction, development, sensory simulation.

Въведение

Разказването на истории датира от самото начало на човешката цивилизация и е неразделна част от всяко детството. Разказването на приказки и истории е портал, през който детето влиза в света на човешкия опит, както в опита на цивилизацията, така и в личния такъв. В акта на повествование границата между разказа, разказвача и слушателя почти изчезва, защото историята може да се реализира както устно–между разказвача и слушателя, така и във физическото пространство. Този процес на потапяне в историята може да бъде особено значителен тогава, когато въздейства на нашите възприятия. Възприятието е процес на придобиване, интерпретиране и разбиране на информацията, получена чрез сетивата. Включва както физическите сензорни възприятия – виждане, слух, допир, вкус и обоняние, така и по-абстрактните когнитивни процеси като внимание, памет и осмисляне. Възприятието играе ключова роля в нашия опит и възприемането на света около нас. Усещанията, които идват от околната среда, се преработват в централната и периферната нервна система и въздействат върху сетивата. Този процес се нарича „Сензорна интеграция“ (СИ). Това е неврологичен процес, който се случва във всеки един от нас. Тялото изпраща информация до мозъка чрез нашите сетива. След което мозъкът обработва тази информация и дава обратна връзка на нашето тяло. Има хора със сензорно интегративна дисфункция (СИД), при които нервната система получава информация от сетивата, но се затруднява при обработването на сензорната информация и предаването на нужната обратната връзка към тялото. По този начин погрешно се възприема сетивната информация, като докосване, звук и движение. Хората със сензорно интегративна дисфункция могат да се чувстват претоварени от сензорна информация, да търсят или да избягват сензорни преживявания.

Преди повече от сто години на раждането и бременността се е гледало единствено от биологична гледна точка, без да се отчитат психологичните им аспекти. След втората световна война в САЩ започват да разглеждат този процес от хуманистична гледна точка. Хуманистичната психология извършва значителни проучвания и открития, като предлага нова перспектива върху човешкото поведение и психика, фокусирайки се върху личностното развитие. Мнозина психолози и специалисти разглеждат развитието на индивида от времето на неговото зачеване до неговото раждане.

Сензорното развитие на плода по време на пренаталния период е сложен процес, който започва още в ранните етапи на бременността и

продължава до раждането. Развитието на всяка сензорна система има своята специфична последователност и времева линия. Формирането на слуха и зрението започват своето развитие от 4-5 седмица. Малко след това в периода на 7-8 седмица започват да се формират основите на вкусовите рецептори и първите нервни окончания на допир. В периода на 18-20 седмица, очите са напълно формирани, но клепачите остават затворени, плодът реагира на звуци от външната среда, като постепенно започва да разпознава и запомня звуци, обонятелните рецептори са вече формирани, но тяхното функциониране е ограничено. Плодът започва да реагира на тактилни стимули, като докосване на лицето и тялото, като развитието на кожните рецептори продължава и ембрионът става все по-чувствителен към допира. Стимулирането на сензорните системи, разговорите на майката с плода, пускането на музика и нежното галене на корема могат да стимулират сензорните системи на нероденото и да подпомогнат тяхното развитие. Сензорното развитие е основа на бъдещите когнитивни и моторни умения на детето. Чрез развитието на сетивните системи плодът започва да възприема и реагира на околната среда, което е първата стъпка към учене и адаптация след раждането.

В исторически план през 70-те години на миналия век американската физиотерапевтка д-р Анна Джийн Айрис разработва теория, наречена сензорна интеграция (СИ). Тя забелязва, че при някои деца проблемите в поведението и ученето се дължат отчасти на неправилна интеграция на сензорната информация и неспособност на висшите мозъчни центрове да моделират и регулират по-ниските мозъчни сензорно-моторни центрове. Процесът на СИ започва преди раждането и продължава през целия живот. Теорията за сензорната интеграция, разработена от д-р Джийн Айрис, е насочена към разбирането на начина, по който мозъкът обработва и организира информацията, постъпваща от сетивата, за да се формира адекватен поведенчески отговор. Тази теория се основава на убеждението, че “можете да промените мозъка, като промените опита“. Ако човек има слаба развита сензорна интеграция, която се отразява на способността за функциониране и учене, може да се стимулират сензорни преживявания, които да подобрят не само самата сензорна интеграция, но и функционирането на тялото като цяло. Тази теория идентифицира няколко нива на сензорна интеграция, които са важни за нормалното развитие и функциониране на индивида.

В ранния етап на развитие – от 0 до 12 месеца, се развиват основните сетивни системи. Това са вестибуларната, проприоцептивната и тактилната система. Заедно с тях започва и перцептивното-моторното развитие. Вестибуларната система регулира баланса и пространствената ориентация, като помага на бебето да държи главата си изправена

и се обръща. Проприоцептивната система осигурява информация за позиция на тялото и крайниците, което помага бебето да хваща предмети и да се движи. Допирът, докосването и запознаването с различни текстури води до развитие на тактилната система. Бебето започва да следи предмети с очите си, да протяга ръце и да хваща играчки, като чрез тактилно усещане то изследва предмети с уста и ръце, различавайки текстури и форми. Формират се основните движения като търкаляне, сядане, пълзене и първите стъпки.

В периода от 1 до 3 години започва сензорно-моторно развитие на малките деца. Развиват се груба и фина моторика, чрез ходене, тичане и изпълнение на все по-сложни движения. Този етап включва координации на движенията, интегриране на вестибуларната, проприоцептивната и тактилната информация. Емоционалната стабилност също се подобрява, тъй като децата започват да регулират емоциите си и да реагират по-адекватно на околната среда, развивайки самостоятелност и социални умения. Децата подобрява така наречената координация око-ръка. Концентрират се за по-дълго време в игрите, като подреждането на кубчета, оцветяването с молив, моделирането с пластилин, хващането и хвърлянето на топка. Разпознават цветове, форми, звуци. Вестибуларната и проприоцептивната система се подобрява. Извършват по интензивни движения, като ходене, тичане, качване и слизане по стълби, каране на триколка, тикане на детска количка и пренасяне на предмети.

В периода от 3- до 6-годишна възраст децата развиват комуникационни умения, като участват в групови игри и дейности, като взаимодействат с околната среда. Сложните двигателни умения като скачане, катерене и каране на велосипед се усъвършенстват, благодарение на по-добрата координация и контрол на движението. Играят с по-сложни конструкции, подреждат пъзели, ориентират се в пространството. Фината моторика се подобрява, използват ножици, оцветяват в рамките на контурите, изписват букви и ги назовават.

В периода от 6 до 12 години децата достигат ниво за базово абстрактно мислене и се поставят основните на академичните умения. В този етап те усвояват учебни умения като четене и писане чрез интеграция на зрителна, слухова и тактилна информация. В тях се развива абстрактното мислене и планиране, които подпомагат уменията им за решаване на проблеми, като отключва в тях критическо мислене. Умеят да се организират, да планират своите задачи, което подобрява тяхната самостоятелност.

Сензорната интеграция има решаваща роля за усвояването на всички посочени умения, както и за академичното развитие на детето. Ето защо е от изключително значение затрудненията в нейното функ-

ционирание да бъдат разпознати навреме. Това е първата стъпка към тяхното преодоляване.

Симптомите за наличие на сензорно-интегративна дисфункция могат да бъдат:

- Хиперсензитивност – свръхчувствителност към допир и/или стимули, които идват от движение, зрение и слух.

- Хипосензитивност – понижена чувствителност към допир и/или стимули, които идват от движение, зрение и слух.

- Специфични обучителни трудности и забавяне в овладяване на академичните знания.

- Затруднения в осъществяване на прехода от една ситуация към друга.

- Склонност към бързо разконцентриране и ограничен контрол на вниманието.

- Ниво на енергичност, което е необичайно високо или необичайно ниско

- Наличие на емоционални и социални проблеми.

Признаците за нарушена сензорна интеграция могат да бъдат нарушено внимание, превъзбуда, нарушена моторна система и рязка или нетипична промяна на емоциите и поведението. Рисквите групи могат да бъдат преждевременно родени деца, деца с разстройства от аутистичния спектър или други нарушения, деца с обучителни затруднения, деца с нарушения, свързани със стрес, деца с органични увреждания на мозъка.

В литературата теоретиците посочват, че по-голяма част от поставените диагнози са в следствие на сензорното нарушение. Работата с хора със сензорни интеграционни проблеми изисква интегриран и индивидуален подход. Специалистите като психотерапевти, ерготерапевти, психолози и много други, определят сензорната преработка като основната градивна единица в детското развитие. Провеждането на различни терапевтични програми, това детето да може да докосва всичко, да играе, да се цапа, да бъде активно, е подчинено на основната цел да се стимулира двигателната активност и сетивната симулация. В практиката се използват различни подходи и терапии с цел за подобряване на сензорната интеграция, които са мултидисциплинирани, с персонализирани терапевтични планове. В тях са включени екипи от психолози, психотерапевти, ерготерапевти, логопеди, специализирани педагози, физиотерапевти и др.

Един сравнително нов метод за интервенция за деца със (СИД) е стратегия, известна като сензорна история. Тази интервенция е създадена от двама терапевти, Deborah Marr и Victoria Nakley през 2006 г. Те са известни с работата си в създаването на сензорни истории, които се използват като инструмент за подобряване на сензорната интеграция

при деца, включително тези със специални нужди. Сензорните истории са представени с цел да ангажират различните сетива на децата и да подпомогнат тяхното когнитивно, емоционално и социално развитие. В литературата съществуват много автори със стратегии за подобряване на СИ. Някои от тях са Карол Сток Крановиц („Детето извън синхрон се забавлява“), Луси Джейн Милър („Сензационни деца: надежда и помощ за деца с разстройство на сензорната обработка“).

Сензорната история е малка история, която се разказва в комбинация с текст и съпътстващи сетивни преживявания, така че всяка част от нея е съчетана със сензорно преживяване, за да помогне тя „да оживее“. Сензорните истории включват всички сетива: докосване, мирис, вкус, звук, визуални материали и движение. За разлика от традиционните книги с приказки, които включват текст и картинки, засягайки само две от сетивата: зрение и слух, създаването на една сензорна история, в която може да се пресъздаде усещане за реалност чрез визуализиране, докосване, помириране, възможност да вкуси и всички те съчетани с движение, дават възможност на детето да ангажира напълно своето внимание. Сензорната история не трябва да причинява болка, тревожност, а напротив, тя трябва да е успокояваща, приятна, а също така безопасна и съобразена спрямо специфичните особености на детето. Сетивните дейности, използвани в една история, имат за цел да ангажират сетивата по приятен за самите деца начин. Едно от големите предимства, което представят авторите и разказвачите на сензорни истории, на първо място е ангажираността на децата в историята. Другото предимство е тяхното внимание, като се използват силните им страни в дейности, които извършват и неща, от които те се интересуват. Още едно предимство е подобряване на паметта. Разказването на една история многократно във времето може да предизвика запомняне и предвиждане на определени действия, като децата могат да започнат да ги извършват сами. Манипулирането с играчки и предмети може да ги научи на нови начини за тяхното използване. Четвъртото предимство е сензорното изследване. Разказването на истории в безопасна среда дава на децата възможност да изследват нови тактилни усещания, нови миризми, нови звуци, да регистрират нови визуални преживявания, като по този начин могат да се справят със своите страхове. Не на последно място е саморегулацията. Детето може да бъде в спокойно състояние, да не е тъжно, притеснено. Историята може да формира по-добра комуникация, речеви изказ и взаимодействие с близки и роднини, като разказвачите на сензорни истории препоръчват на родителите да се включват в тях. Нивата на сензорната история имат своите нива на сложност.

➤ Истории, които разказват за света на детето. Позволяват то да изучава и развива своите чувства на себеусещане, живота и връзките между човешките взаимоотношения.

➤ Истории, които разказват за преживявания, които са основани на сетивния опит, подсилват и/или регистрират нови усещания и представи.

➤ Истории, свързани с житейски умения, които въвеждат и обогатяват непосредствения опит на детето, като дейности за извършването на ежедневни задачи и подпомагането за независимост.

➤ Истории със сложност, въвеждащи нови знания за живота, свързани с елементи от учебната програма, които не са свързани с непосредствен опит.

➤ Истории, свързани с въображението, които нямат връзка с учащия, но обогатяват неговия свят.

➤ Истории със сложност, подкрепени с богат език, подпомагащи целия опит, който е придобит чрез сетивни преживявания.

Практически опит:

Като предмет на изследването е разработена сензорна история на тема „Житената питка, която бе представена в три от нашите центрове в гр. Велико Търново - ЦСОП „Св. Теодосий Търновски“, Общностен център за деца и семейства и в ЦСРИ за деца и младежи с увреждания. Методите и формите, които бяха използвани за създаването на сензорната история включваха разнообразни техники и подходи за ангажиране на всички сетива. При подготовка на материалите бяха включени визуални елементи, звукови ефекти, тактилни обекти, аромати от продукти и вкусове от прясно приготвена храна. Като визуализация бе създадена сцена с жив декор с реални предмети и декорации, които онагледяваха сюжета в историята (фиг. 1). В инициативата се включиха деца и младежи на възраст между 3-14 годишна възраст, които са със специфични обучителни затруднения, като лица с разстройства от аутистичния спектър, физически, умствени, емоционални и социални затруднения. В един от центровете, а именно в Центъра за деца със специални образователни потребности (ЦСОП) повторихме частта с омесването на питката, като целта бе учениците сами да извършат този процес. Те сами пресяваха брашно, дори рисуваха в него, добавяха необходимите продукти, като с помощта успяваха да измерят нужното количество, след което сами омесиха тестото и след неговото опичане се насладиха на готовия продукт.

„ СЕНЗОРНОТО ПЪТЕШЕСТВИЕ НА ЖИТЕНАТА ПИТКА“

Автор: Мариета Маринова

<u>Сетива</u>	<u>Използвани материали</u>	<u>Заключителни бележки</u>
Слух		Децата слушаха разказвача. Дайрето бе използвано като звуков сигнал, докато питката преминава през гората.
Тактилност	Декор на пещ и гора, точилка, брашно, царевица, мляко, масло, тесто, дървесни съчки, метла, плодове, пластилин, кукли от приказката.	Децата имаха възможност да докоснат различните текстури на материалите, да месят и разточват с пластилин и тесто. Тактилното усещане беше съчетано с движение, докато месиха тесто и мачкаха пластилин.
Зрение	Декор на пещ и гора, точилка, брашно, царевица, мляко, масло, тесто, дървесни съчки, метла, плодове, пластилин, кукли от приказката. 	Децата имаха възможност да се запознаят зрително с всички материали, използвани в приказката и да видят тяхното предназначение. Някои от тях можеха да ги докоснат, помиришат и вкусят.

<p><i>Обоняние</i></p>		<p>Освен зрително и тактилно, децата имаха възможност да усетят аромата на прясно изпечена питка и да помиришат и усетят продуктите за нейната направа.</p>
<p><i>Вкус</i></p>		<p>В края на сензорната история, децата се насладиха на вкуса на прясно изпечена питка.</p>
<p><i>Движение, вкл. координация око-ръка, равновесие, ориентация за посоките и др.</i></p>		<p>Децата имаха възможност да взаимодействат помежду си. Чрез модули бяха изработени препятствия, през които трябваше да мине питката, а след това и самите децата.</p>

Фиг. 1. Използвани сензорни стимули по време на сензорната история

Заклучение

Като заключение, сензорната история допринесе за социалното и емоционалното взаимодействие между децата, които проявиха активност, ангажираност и желание за участие в груповата активност. Чрез сензорната история децата могат да заучават нови дейности, да опознават самите себе си, да се справят със своите страхове, да регулират своите емоции, да регистрират различни усещания. Базирайки се на теориите, свързани със сензорната интеграция, способността на мозъка да обединява различни сензорни стимули в координирани и адапти-

рани действия и способности, смятам, че сензорната история би могла да бъде силен инструмент за нейното усъвършенстване. Това, което желая да изследвам чрез сензорната история, са различните аспекти на детското развитие, като когнитивни способности, емоционално здраве, социални умения и академична успеваемост и начините за тяхното стимулиране при деца с различни затруднения.

ЛИТЕРАТУРА / LITERATURA

Голман Д. (1995). Емоционалната интелигентност. София: Изток-Запад.
// **Goleman D. (1995).** Emotsionalnata inteligentnost. Sofiya: Iztok-Zapad.

Дмитриева В. (2015). Методика на ранното развитие на Мария Монте-сори. София: Изток-Запад. // **Dmitrieva V. (2015).** Metodika na rannoto razvitie na Mariya Montesori. Sofiya: Iztok-Zapad.

Монтесори М. (1949). Попивацият ум. Асеневици трейд ЕООД. // **Montessori M. (1949).** Popivashtiyat um. Asenevtsi treyd EOOD.

Хинова И. (2023). Сензорни игри, съвети и упражнения за деца от 0 до 5 години . София: Изток-Запад. // **Hinova I. (2023).** Senzorni igri, saveti i uprazhneniya za detsa ot 0 do 5 godini . Sofiya: Iztok-Zapad.

Цветанова Д., Начева С. (2022). Уникалното дете. Типичният и атипичният път на развитието част 1. Агенция Компас. // **Tsvetanova D., Nacheva S. (2022).** Unikalното dete. Tipichniyat i atipichniyat pat na razvitieto chast 1. Agentsiya Kompas.

Интернет-източници

<https://www.britannica.com/biography/Anna-Jean-Ayres>, последно посетен на 30.04.2024.

<https://www.britannica.com/topic/mind>, последно посетен на 30.04.2024.

<https://www.utica.edu/>, последно посетен на 05.05.2024.

<https://www.therapro.com/Sensory/Sensory-Stories/>, последно посетен на 12.05.2024.

https://ebox.nbu.bg/logopedy17/images/Sbornik_Logopedy_Conference.pdf, последно посетен на 30.04.2024.

<https://saaac.org/what-is-sensory-storytelling/>, последно посетен на 30.04.2024.

<https://ebox.nbu.bg/logopedy17/pdf/9.pdf>, последно посетен на 30.04.2024.

<https://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/sns/2021/FOZZG.pdf#page=71>, последно посетен на 05.05.2024.

<https://bapmt.com/2021/07/22/>, последно посетен на 30.04.2024.

<https://www.youtube.com/watch?v=U79HrQ-DsNM>, последно посетен на 05.05.2024.

<https://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/sns/2021/FOZZG.pdf>, последно посетен на 30.04.2024.

<https://books.google.bg/books?id=3gtL9XaZ8GwC&lpg=PR7&ots>, , последно посетен на 30.04.2024.

https://inclusiveteach.com/sensory-story-collection/?utm_content=cmp-true, , последно посетен на 30.04.2024.

<https://www.thebridgeschool.co.uk/sensory-stories/>, , последно посетен на 12.05.2024.

<https://www.sense.org.uk/activities/sensory-stories/>, , последно посетен на 12.05.2024.

<https://www.thechildrenstrust.org.uk/school/learning/virtual-learning/sensory-stories>, , последно посетен на 12.05.2024.

Адрес за кореспонденция:

Мариета А. Маринова, фак. № 2105011871,
Начална училищна педагогика и специална педагогика,
III Курс,
e-mail: m.marinova-84@abv.bg

**ДЕВЕТНАДЕСЕТА СТУДЕНТСКА
НАУЧНА СЕСИЯ**

18.05.2023

Българска
Първо издание

Технически редактор Катина Иванова

Формат 70/100
Печатни коли 13,75

Предпечат и печат:

Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2024
Велико Търнов, ул. „Т. Търновски“ № 2

ISSN 2603–3666

